

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK BİLİM DALI**

**EVLİLİK BİRLİĞİNİN KORUNMASI BAĞLAMINDA
MUKAYESELİ HUKUKTA AİLE ARABULUCULUĞU**

ESRA PALANCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. AHMET AKMAN**

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra PALANCI		
	Numarası	22813211002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Özel Hukuk Anabilim Dalı / Özel Hukuk Bölümü		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Evlilik Birliğinin Korunması Bağlamında Mukayeseli Hukukta Aile Arabuluculuğu			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Esra PALANCI

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra PALANCI		
	Numarası	22813211002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Özel Hukuk/ Özel Hukuk		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet AKMAN		
Tezin Adı	Evlilik Birliğinin Korunması Bağlamında Mukayeseli Hukukta Aile Arabuluculuğu			

Aile arabuluculuğu, aile içi uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan dünya genelinde kabul görmüş alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Kökleri eski tarihlere dayanan ve her toplumun kendi kültürel ve inançsal yapısına göre şekillenen bu uygulama Türkiye’de henüz hayata geçirilmemiştir. Fakat aile arabuluculuğu kurumunun Türkiye’de de uygulamaya konulması için çalışmalar devam etmektedir. Yapılan çalışmalar ve konuyla alakalı literatür, uygulanması planlanan sistemin genellikle Avrupa standartlarını temel aldığı göstermektedir. Ailede sulhu ve birliğin devamını esas alan uygulamalarıyla aile arabuluculuğu sürecine büyük katkılar sağlama potansiyeli bulunan İslam aile hukukunun zengin birikimden yeterince faydalanılmadığı gözlenmiştir. Türkiye’nin aile kurumuna bakışı ve aileye attığı önem Avrupa’dan önemli ölçüde farklıdır. Bu sebeple Türkiye’ye özgü bir aile arabuluculuğu sistemi geliştirilirken, modern arabuluculuk prensipleri toplumun kültürel ve inançsal dinamikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde evlilik birliği, evlilik birliğinin korunması, aile, arabuluculuk ve aile arabuluculuğu kavramlarının ayrıntılarına yer verilmiştir. İkinci bölümde mukayeseli hukuktaki aile arabuluculuğu uygulamaları Malezya, Fas, Suudi Arabistan ve İngiltere (Müslüman Tahkim Heyeti’nin uygulamaları ile beraber) ile sınırlı olmak üzere incelenmiştir. Bu tercihin temelinde, İslam hukukunun evlilik birliğinin korunmasına verdiği önem ve bu amaca yönelik olarak geliştirdiği kendine özgü mekanizmalar yatmaktadır. İslam hukukunda aile, kutsal bir müessese olarak kabul edilmiş ve evliliğin devamlılığını sağlamak için çeşitli hukuki ve ahlaki düzenlemelere yer verilmiştir. Bu nedenle İslam hukukunun uygulandığı ülkelerdeki aile arabuluculuğu veya benzeri alternatif çözüm yöntemlerinin incelenmesi, evlilik birliğinin korunması amacına yönelik farklı kültürel ve hukuki yaklaşımları anlamak bakımından önemlidir. Üçüncü bölümde ise Türk hukukunda aile arabuluculuğu incelenmiş ve mukayeseli hukuktan değerlendirmeler ve önerilerde bulunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELEER: Aile Arabuluculuğu, Arabuluculuk, Sulh, İslam Hukuku, Evlilik Birliğinin Korunması

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Esra PALANCI		
	Student Number	22813211002		
	Department	Private Law Department / Private Law Department		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet AKMAN		
Title of the Thesis/Dissertation	Family Mediation In Comparative Law In The Context Of Protection Of Marriage Union			

Family mediation is a globally accepted alternative dispute resolution method used to resolve domestic conflicts. Although its roots trace back to ancient times, and its practice has been shaped by the cultural and religious structures of each society, it has not yet been implemented in Turkey. However, efforts are underway to introduce family mediation in Turkey. Studies and relevant literature indicate that the planned system primarily adopts European standards. It has been observed that the rich heritage of Islamic family law, which has the potential to significantly contribute to the family mediation process with its emphasis on preserving peace and unity within the family, is not sufficiently utilized. Turkey's perspective on the family institution and the importance it attributes to family differ significantly from Europe's. Therefore, when developing a family mediation system specific to Turkey, modern mediation principles should be evaluated considering the society's cultural and religious dynamics.

The study, consisting of three sections, begins by detailing the concepts of marriage, the protection of the marital union, family, mediation, and family mediation. The second section examines family mediation practices in comparative law, limited to Malaysia, Morocco, Saudi Arabia, and the UK (including the practices of the Muslim Arbitration Tribunal). This choice is based on the importance Islamic law places on protecting the marital union and the unique mechanisms it has developed for this purpose. In Islamic law, the family is considered a sacred institution, and various legal and moral regulations have been included to ensure the continuity of marriage. Therefore, examining family mediation or similar alternative dispute resolution methods in countries where Islamic law is applied is crucial for understanding different cultural and legal approaches aimed at preserving the marital union. The third section analyzes family mediation in Turkish law and provides evaluations and recommendations from comparative law.

KEYWORDS: Family Mediation, Mediation, Conciliation, Islamic Law, Protection of Marital Union

ÖNSÖZ

İslam hukukunun aileye verdiği önem, evliliğin sadece iki birey arasında meydana gelen bir akitten ibaret kabul edilmeyip, aynı zamanda toplumun temelini oluşturan kutsal bir müessese olarak görülmesi, beni bu alanda daha derinlemesine araştırmaya teşvik etti. Bu tezde, evlilik birliğinin korunması bağlamında mukayeseli hukukta aile arabuluculuğu konusunu ele alırken, İslam hukukunun aile arabuluculuğuna getirdiği perspektifi değerlendirmeye çalıştım. Bu konuyu seçmemdeki en büyük motivasyon, İslam hukukunun aile birliğinin devamlılığına verdiği önemin, Türk hukukunda da karşılık bulmasına yönelik arzumdur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bilgi ve deneyimleriyle yolumu aydınlatan, değerli görüşleriyle tezime yön veren danışmanım Prof. Dr. Ahmet AKMAN'a teşekkürlerimi sunarım. Benden desteğini esirgemeyen, sabırla yanımda duran ve her zaman bana güç veren aileme, uzun ve zorlu olan tez yazma yolculuğumda benden desteğini esirgemeyen kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Zeynep ULUER SUBAŞI'na, düştüğüm ve artık yapamayacağım dediğim noktada beni ayağa kaldıran kıymetli arkadaşım ve meslektaşım Av. Şükran ÖZENÇ'e ve fedakârlıkla bu süreci devam ettirmeme imkân tanıyan kıymetli ailesine, uzun ve sabır gerektiren bu süreçte beni motive eden, fikirleriyle yanımda duran kıymetli arkadaşım Manevi Danışman Ayşegül KÖRLÜ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Onların varlığı, bu zorlu süreçte en büyük motivasyon kaynağım oldu. Bu tez çalışmasının, aile arabuluculuğu alanına küçük de olsa bir katkı sağlamasını ve evlilik birliğinin korunması çabalarına ışık tutmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
2-KONUNUN SINIRLANDIRILMASI	4
3-ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE METODU	11

BİRİNCİ BÖLÜM EVLİLİK BİRLİĞİ, EVLİLİK BİRLİĞİNİN KORUNMASI, AİLE, ARABULUCULUK VE AİLE ARABULUCULUĞU KAVRAMLARI

1.Evlilik Birliği, Evlilik Birliğinin Korunması ve Aile Kavramları	14
1.1.Evlilik Birliği ve Evlilik Birliğinin Korunması.....	14
1.2.Aile Kavramı	17
2.Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Arabuluculuk ve Aile Arabuluculuğu.....	19
2.1.Arabuluculuk Nedir?.....	19
2.2.Aile Arabuluculuğunun Tanımı.....	21
2.3.Aile Arabuluculuğunun Amacı	22
2.4.Aile Arabuluculuğunun Konusu.....	23
2.5.Aile Arabuluculuğunun İlkeleri.....	25
2.5.1.Gönüllülük	25
2.5.2.Gizlilik.....	26
2.5.3.Tarafsızlık.....	26
2.5.4.Eşitlik	27
2.6.Aile Arabuluculuğunun Faydaları	27
2.7.Aile Arabuluculuğu Modelleri	30
2.7.1.Kolaylaştırıcı Model	30
2.7.2.Değerlendirici Model	31
2.7.3.Dönüştürücü Model	32
2.7.4.Ekosistemik Model	32
2.7.5.Öyküsel Model.....	33
2.7.6.Yapılandırıcı Model	34

2.7.7.Ortak (Eş) Arabuluculuk Modeli	35
2.7.8.Mekik Arabuluculuğu Modeli	36
2.7.9.Online (Çevrimiçi) Arabuluculuk Modeli	38
2.8.Aile Arabuluculuğuna Başvuru ve Sürecin Başlangıcı.....	39
2.8.1.Başvuru Yolları.....	40
2.8.1.1.İhtiyari Arabuluculuk	40
2.8.1.2.Zorunlu Arabuluculuk	40
2.8.1.3.Aile Uyuşmazlıklarında Zorunlu Arabuluculuğun Uygulanabilirliği	41
2.8.2.Arabuluculuk Sözleşmesi	43
2.9.Aile Arabulucusu	44
2.9.1.Aile Arabulucusunun Rolü	44
2.9.2.Aile Arabulucusunun Nitelikleri.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

MUKAYESELİ HUKUKTA AİLE ARABULUCULUĞU UYGULAMALARI

1.Malezya’da Aile Arabuluculuğu Uygulaması.....	48
1.1.Uzlaştırma Komitesi	50
1.2.Tahkim	52
1.3.Sulh Meclisi.....	54
2.İngiltere’de Aile Arabuluculuğu	55
2.1.İngiltere Mahkemeleri’nde Aile Arabuluculuğu Uygulaması.....	55
2.2.İngiltere’deki İslami Bir Kuruluş Olan Muslim Arbitration Tribunal’ın Aile Arabuluculuğu Uygulaması	59
3.Fas’ta Aile Arabuluculuğu Uygulaması	61
3.1.Sulh	62
3.2.Arabuluculuk	63
4.Suudi Arabistan’da Aile Arabuluculuğu Uygulaması.....	65
4.1.Yargı İçi Arabuluculuk	65
4.2.Resmi Destekli Arabuluculuk	67
4.3.Resmi İzinli Arabuluculuk	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA AİLE ARABULUCULUĞU VE MUKAYESELİ HUKUKTAN ÖNERİLER

1.Türk Hukukunda Aile Arabuluculuğunun Mevzuattaki Yeri	68
---	----

1.1.6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda	68
1.2.4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'da (AMK)	69
1.3.4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda (TMK)	71
1.4.6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun71	
1.5.Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği	72
2.Türk Hukukunda Arabuluculuğa Elverişlilik Şartları	73
2.1.Uyuşmazlığın Özel Hukuka İlişkin Olması	74
2.2.Uyuşmazlığın Tarafların Üzerinde Serbestçe Tasarruf Edebileceği İş veya İşlemlerden Olması.....	75
3.Türk Hukukunda Aile Arabuluculuğuna İlişkin Güncel Durum ve Gelişmeler	75
4.Mukayeseli Hukuktan Türk Hukukuna Yönelik Genel Değerlendirmeler ve Öneriler.....	76
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR

- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
Sav : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Hz. : Hazreti
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
a.g.e. : Adı geçen eser
ss. : Sayfa sayıları
Çev. : Çeviren
v. dğr. : Ve diğerleri
ed. : Editör
nr. : Numara
dpn. : Dipnot
s. : Sayfa
bs. : Baskı
RG : Resmi Gazete
vb. : ve benzeri
m. : Madde
Bkz. : Bakınız
Akt. : Aktaran
MAT : Muslim Arbitration Tribunal
FMC : Family Mediation Council
HAK : Hukuk-1 Aile Kararnamesi
TBB : Türkiye Barolar Birliği
TMK : Türk Medeni Kanunu
HUAK: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
HMK : Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HMUK: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
AMK : Aile Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun

GİRİŞ

1- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Aile, neslin devamı ve güçlü toplumların inşası için korunması ve gözetilmesi gereken toplumun en küçük birimidir. Güçlü toplumların zihnen ve bedenen sağlıklı bireylerden oluşan, huzur ve güven içerisinde yaşayan aileler ile arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Zira ruhen ve bedenen sağlıklı olan her bir birey toplumların gelişmesi için bir katma değerdir. Bu sebeple ailenin, aile birliğinin korunması toplumların ayakta kalması ve devletlerin devamlılığı için de elzemdir. Bu anlamda özellikle Türk toplumunun sevgi, saygı, adalet, ahlâk, sadakat ve fedakârlıkla harmanlanmış bir aile geleneğine sahip olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Şüphesiz ki bu geleneğin oluşmasında Türk toplumunun kadim İslam öğretilerinin etkisi büyüktür. Türk toplumunun tarihi geçmişinden süzülüp gelen ve onu diğer toplumlardan ayıran sevgi, saygı, adalet, ahlak, sadakat ve fedakârlık gibi kendine özgü değerleri İslam'ın temel prensipleri ile uyum içinde ve asırlar boyunca aile geleneğiyle yoğurularak bugünlere kadar gelmiştir. Bu kadim geleneğin oluşmasında Türk toplumunun İslam medeniyetinden aldığı ilham, Kur'an'ı Kerim'in aile ve aile birliğine verdiği önem ve Peygamber Efendimiz'in (sav) evlilik ve aile yaşamındaki örneğinin etkisi büyüktür.

İçinde bulunduğumuz çağda yerel ve küresel anlamda birçok faktörün etkisiyle aile birliğine verilen önemin azaldığı, aile içi uyuşmazlıkların giderek arttığı ve buna bağlı olarak da boşanma oranlarının yükseldiği bilinen bir gerçektir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2024 yılına ait yayımlanmış olduğu istatistiki verilerde; boşanma sayılarında 2023'ten 2024'e doğru bir artış yaşanırken, bin kişi başına düşen boşanma hızının binde 2,19 olduğu ve boşanmaların önemli bir kısmının ilk 10 yıllık evliliklerde gerçekleşerek 186 binden fazla çocuğu etkilediği belirlenmiştir.¹ Ömür boyu sürmesi temennisi ile kurulan evliliklerin çoğunun henüz evliliğin ilk on yılı dahi tamamlanmadan boşanma ile sonuçlanması ve bu boşanmalardan en fazla etkilenen tarafın da çocuklar olduğu gerçeği karşısında bu verilerin büyük bir toplumsal sorunu gözler önüne serdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

¹ Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024 - TÜİK - <https://data.tuik.gov.tr> – Erişim Tarihi: 31.05.2025

Boşanma oranlarının artması bireysel ve toplumsal anlamda pek çok sorunu ortaya çıkarmakla beraber yargısal anlamda da aile mahkemelerine büyük bir yük getirmiştir. Adalet Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu 2024 yılı adalet istatistiklerine göre; hukuk mahkemelerinde yıl içinde açılan davalarda veraset davalarından sonra en fazla açılan dava boşanma davası olmuştur. 2024 yılı için bu sayı 320.848'dir.² Söz konusu verilerin yalnızca boşanma davalarına ilişkin olduğu dikkate alındığında boşanmaya bağlı olarak açılan mal paylaşımı, velayet, tazminat, nafaka davaları da düşünüldüğünde boşanma ve boşanmaya bağlı olarak açılan davalar sebebiyle yargının yükünün bir hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Esasında aile içerisinde çatışmaların olması olağan bir durumdur. Fakat bu çatışmaların büyük bir soruna dönüşmemesi için önemli olan nokta aile içerisinde çıkan bu çatışmaların nasıl yönetileceğidir. İyi bir çatışma yönetimi ile ortaya çıkan sorunların çözülmesi, aile birliğinin dağılmasının önüne geçilmesi ve yargının yükünün hafifletilmesi mümkündür. Bu noktada arabuluculuk, kriz yönetimi ve uyuşmazlık çözümünde kullanılan etkili bir araçtır. Arabuluculuğun dünyada en çok kullanıldığı alanlardan biri ise aile arabuluculuğudur. Dünyanın pek çok ülkesinde hâlihazırda uygulanmakta olan fakat ülkemizde henüz kanuni bir düzenlemesi bulunmayan aile arabuluculuğu kurumuna yönelik ülkemizde de uzun zamandır çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizde aile arabuluculuğuna yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde getirilmesi düşünülen arabuluculuk sisteminin evlilik birliğini korumaya yönelik bir fonksiyon icra etmekten ziyade tarafların boşanmasını hızlandırma ve kolaylaştırma üzerine bir amaca hizmet ettiği görülmüştür. Bu sistemde temel amaç eşleri üçüncü taraf olan arabulucunun gözetiminde bir araya getirerek güvenli ve sağlıklı bir iletişim zemini kurmak ve boşanmanın hukuki sonuçları olan velayet, çocukla kişisel ilişki kurma, nafaka, mal paylaşımı gibi hususlar üzerinde anlaşmaya vardırma. Evlilik birliğinin korunması ve devamının sağlanması bu sistemin bir amacı olarak görülmemektedir.

² TC Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024 - <https://adlisicil.adalet.gov.tr/> - Erişim Tarihi:31.05.2025

Çalışma konumuza ilişkin olarak yerli literatürde yapılan çalışmalarda çalışmaların odak noktası genellikle mevcut yasal düzenlemeler ışığında aile arabuluculuğunun hangi durumlarda uygulanıp uygulanamayacağı üzerinedir. Yaptığımız literatür taramasında karşımıza çıkan makalelerin çoğu da bu bakış açısı çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalar içerisinde farklı ülkelerdeki aile arabuluculuğu sistemini inceleyen çalışmaların da olduğu görülmüştür. Fakat olması gereken hukuk bakımından öneri getirmek maksadıyla yapılan çalışmaların çoğunun da kaynağının Batı menşeli olması bu çalışmaların ortak noktalarından biridir. Özellikle hukuk disiplini alanında çalışan yazarlar tarafından yapılan çalışmalarda aile uyuşmazlıklarında arabuluculuk sürecine benzer uygulamaları olan Batılı ülkeler haricindeki ülkelerdeki uygulamalar çalışmalarda karşılaştırmalı hukuk bakımından ele alınmamıştır. Bu duruma örnek olarak, Gül İpek Demir'in "*Karşılaştırmalı Hukukta Aile Arabuluculuğu*" isimli yüksek lisans tezi³, Türk hukukunda aile arabuluculuğunun uygulanabilirliğini Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson hukuk sistemlerini uygulayan ülkelerin uygulamaları üzerinden incelemiştir. Ancak bu çalışma, İslam hukuku sisteminin uygulandığı ülkeleri kapsam dışında bırakmıştır. Benzer şekilde, Burak Uzman tarafından hazırlanan "*Türk Aile Hukukunda Arabuluculuk*" isimli yüksek lisans tezinde⁴ karşılaştırmalı hukuka ilişkin uygulamalar incelenmişse de, İslam hukukunu uygulayan ülkeler bu kapsamda yer almamıştır. İslam hukuku ile karşılaştırmalı yapılan çalışmalar arasında ise, Mubin Burak Çelik'in "*Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*" isimli doktora tezinde⁵, aile arabuluculuğu bütün yönleriyle ele alınmış ve Türkiye için bir model önerisi oluşturulmuştur. Çalışmamız spesifik olarak evlilik birliğinin korunmasını merkeze alması yönüyle bu çalışmadan ayrılmaktadır. Muhammed Mansur Karadağ'ın "*İslam Hukukunda Evlilik Birliğinin Tahkim Yoluyla Korunması*" isimli yüksek lisans tezi⁶ ise evlilik birliğinin korunması amacıyla

³ Gül İpek Demir, *Karşılaştırmalı Hukukta Aile Arabuluculuğu*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2022.

⁴ Burak Uzman, *Türk Aile Hukukunda Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.

⁵ Mubin Burak Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.

⁶ Muhammed Mansur Karadağ, *İslam Hukukunda Evlilik Birliğinin Tahkim Yoluyla Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2021.

hareketle eşler arasında ortaya çıkan geçimsizliklerde tahkim kurumunu incelemeyi hedeflemiştir. Bizim çalışmamız benzer bir amacı taşısa da bu amaca ulaşmada arabuluculuk kurumuna odaklanmakta ve karşılaştırmalı hukuka ilişkin bir değerlendirme sunmaktadır.

Mevcut literatürdeki bu tür genel veya belirli bir mekanizmaya odaklanan çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma evlilik birliğinin korunması amacını merkeze alarak, bu amaca ulaşmada aile arabuluculuğu kurumunu karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde, özellikle İslam hukukunun uygulandığı Malezya, Fas, Suudi Arabistan ve İngiltere'deki Müslüman Tahkim Heyeti'nin uygulamaları çerçevesinde inceleyerek aile arabuluculuğunun evlilik birliğini koruma potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2- KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Geleneksel olarak hukuksal ve toplumsal gelişiminde Avrupa standartlarına ulaşmayı hedefleyen Türkiye'nin, aile arabuluculuğu konusunda da bu geleneği devam ettirdiği ve Batı'nın örneğinde bir model geliştirmeye çalıştığı yapılan çalışmalardan görülmektedir.⁷ Aile arabuluculuğu sistemine çok büyük katkıları sunma potansiyeline sahip olan İslam aile hukukundaki uygulamalardan istifade edilmemektedir.⁸

Evlilik birliğinin daha geniş bir ifadeyle ailenin korunması, aile birliğinin güçlendirilmesi ve ailenin toplumsal yaşamdaki merkezi rolünün İslam hukuku çerçevesinde idrak edilmesi ve ailevi uyuşmazlıklarda İslam hukukunun çözüm önerilerinin dikkate alınması Türk toplumunun kadim aile geleneğinin korunması ve bozulmaya uğramadan gelecek nesillere aktarılması bakımından elzemdir. Ailenin dağılmasının önüne geçmek ve toplumsal refahı sağlamak için, arabuluculuk kurumunun işler hale getirilmesi hayati bir rol oynamaktadır.⁹ Bu noktada Türkiye'deki toplumsal yapının çoğunluğunu Müslüman kesimin oluşturması, ailenin

⁷ Ahmet Temel, "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", *darulfunun ilahiyat*, Cilt 30, Sayı 2, (2019), 311-336, s.315.

⁸ Temel, a.g.e, s.315.

⁹ Yusuf Şen, "İslâm Hukukunda Arabuluculuk", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, (2012), 105-135, s.118.

kutsallığına olan inanç ve dini nikâhın yaygın tercihi, aileyle ilgili konuları dini bakış açısıyla değerlendirmenin gerekliliğini açıkça göstermektedir.¹⁰

İslam dini evliliği meşru gördüğü gibi, önemli sebeplerin varlığı halinde boşanmayı da bir hak olarak görmüş fakat aceleci ve düşünülmeden yapılan boşanmaların haksızlığa yol açabilmesi ihtimalinden dolayı bu hakkın kullanılmasından evvel iyice düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹¹ Nitekim Hz. Peygamber (sav) “*Boşanma gerçekleşirken gökler titrer*” buyurarak boşanmanın ne kadar mühim ve çokça düşünüldükten sonra başvurulabilecek bir yol olduğuna işaret etmiştir. Gerçekten de aceleci ve sebepsiz yere yapılan boşanmalar büyük bir huzursuzluğa yol açar ve bu tür boşanmalarla eşlerin, çocukların ve devletin evlilik 5düzenindeki hakları gereksiz yere ortadan kaldırılmış olur.¹²

İslam hukukunda eşler arası uyuşmazlıkların çözümü noktasında ilke, mümkün olduğu kadar tarafların uzlaştırılmaya çalışılması yani sulhun sağlanmasıdır. Zira Kur’an’a göre esas olan evliliğin devamıdır. Bu sebeple İslam hukukunda evlilik birliğinin devamını sağlamak üzere başvurulabilecek tüm yollar tüketilmedikçe boşanma bir çözüm yolu olarak görülmemiştir.¹³ Fakat eşlerin arasını bulmak mümkün olmadığında İslam hukuku eşlere boşanmayı da bir hak olarak tanımıştır.¹⁴ Zira kimi zaman evlilik birliğinin sona ermesi devamından daha hayırlı olabilmektedir.¹⁵

İslam hukukunun en temel kaynağı olan Kur’an’ı Kerim’de sulhun sağlanmasına işaretle şöyle buyrulmuştur: “*Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır.*”¹⁶

Sulh anlaşmak, bir işi düzeltmek ve husumeti kaldırmak manasındadır.¹⁷ İslam hukukunda sulhun hayır olduğu ilke olarak kabul edilmiştir. İslam hukukunu

¹⁰ Büşra Gülşah Akbaba, “The Role of Islamic Mediation in Resolving Family Disputes in Turkish Families”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 48, (2024), 499-529, s.517.

¹¹ Şakir Berki, “Boşanma ve Ayrılık”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, (1975), 135-154, s.147.

¹² Berki, a.g.e., s.147.

¹³ Hamza Aktan, “Kur’an’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 5, Sayı 14, (2002), s.7.

¹⁴ Ömer Ferruh, *İslam Aile Hukuku*, (çev. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul: Sebil Yayınevi, 1969, s.176.

¹⁵ Aktan, a.g.e., s.7.

¹⁶ Hayreddin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kafi Dönmez v.dğr., *Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018. Nisa 4/128.

¹⁷ A. Fikri Yavuz, *İslam Fıkhu ve Hukuku*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970, s.193.

uygulayan Osmanlı Devleti'nde tutulan kadı sicilleri de bu durumu destekler niteliktedir; zira bu kayıtlar, dönemin kadılarının anlaşmazlıkları genellikle sulh yoluyla çözdüğünü veya mahkeme dışında yapılan sulh anlaşmalarını resmi kayıtlara geçirdiğini göstermektedir.¹⁸ Sulh yoluyla çözülen ihtilaflar taraflar arasındaki düşmanlığın kalıcı olmasını engellerken aynı zamanda onları gereksiz mahkeme masraflarından da kurtarır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, sulhun getirdiği faydalar ve hayır apaçık ortadadır. İslam hukukunun ikinci kaynağı olan peygamberin sünnetinde de eşlerin sulhe teşvik edilmesinin faziletleri anlatılmıştır. Berki de şu sözleriyle sulhun önemini bir kez daha vurgulamıştır:

*“İslâm dininde sulhun ne kadar mühim ilâhi bir tavsiye olduğu âyetlerle sabittir. Sulh zaruretine boşanma meselesinde de âyetlerle temas olunmaktadır: Bu hususta “sulhte hayır vardır” denilmektedir. Karı kocanın geçinmemeleri halinde ailenin büyüğüne giderek sulhe yanaşmaları Cenabı Allah’ın buyruğudur.”*¹⁹

İslam hukukunun temel kaynaklarında evliliğin önemi ve ciddiyeti vurgulanmış ve bu kurumun devamlılığını sağlayabilmek için gerek ahlaki tavsiyeler gerekse hukuki önlemler alınmıştır. İslam hukukçuları, ilgili ayet ve hadisler ışığında İslam aile hukukunun, aile fertlerinin fitratına uygun şefkat ve sevgi temelli, adaletsizlik içermeyen sağlam bir yapıya sahip olduğunu belirtmişlerdir.²⁰

Bu bağlamda tez konumuzun da ortaya çıkışına ilham olan Nisa Suresi 35. ayetten bahsetmek yerinde olacaktır. Nisa Suresi 35. ayette Müslüman topluma aile içi anlaşmazlıklar meydana geldiğinde sorunun çözümü için her iki tarafın da ailesinden bir temsilcinin bulunduğu bir meclis oluşturulması önerilmektedir. Ayette şöyle buyrulmaktadır.

*“Eğer karı kocanın arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”*²¹

¹⁸ Ahmet Akman, “İslâm-Osmanlı ve Modern Türk Hukuku’nda Sulh Sözleşmesi ve Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarına Mukayeseli Bir Bakış”, *Hitit İlahiyat Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, (2021), 1029-1056, s.1035.

¹⁹ Berki, a.g.e., s.147.

²⁰ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 4. bs., Konya: Yediveren, 2004, s.14.

²¹ Nisa 4/35

Kur'an'ı Kerim bu ayetle evlilik birliğinin devamını sağlama noktasında çok önemli bir müesseseye vücut vermiş bulunmaktadır.²² “Şikâk” halinde yani aile ilişkilerinin tarafların karşılıklı anlaşmazlıklarından, hukuk ihlalden veya geçimsizlik çıkarmalarından kaynaklanması ve bunların neticesinde tarafların ayrılmaları ve ailenin dağılması ihtimali ortaya çıkması halinde Kur'an'ı Kerim'in sunduğu çözüm yolu, anlaşmazlıkların hakemler aracılığıyla çözülmesidir.²³

İmam Şafî gibi bazı âlimler, ayette geçen “gönderin” ifadesinin bir emir olduğunu bu nedenle anlaşmazlık durumunda hakem atamanın zorunlu olduğu görüşündedir.²⁴ Kimlerin hakem olabileceği konusu ise fakihler ve müfessirlerce ele alınmış olup, ayetin lafzına uygun şekilde eşlerin yakın çevresinden seçilmeleri gerektiği genel kabul görürken, hakemlerin karı-kocanın ailesinden seçilmesinin farz değil müstehap olduğu dolayısıyla hakemlerin aile dışından da olabileceğine dair farklı görüşler de öne sürülmüştür.²⁵ Hakemlerin karı-kocanın akrabalarından seçilmesinin, aile içi durumu daha iyi anlamaları, çiftin güvenini kazanmaları, özel bilgileri saklı tutmaları ve arabuluculukta daha istekli olmaları nedenleriyle evliliği kurtarma şansını artırdığı ifade edilmiştir.²⁶ Bununla birlikte hakemlerin ehliyet sahibi, Müslüman, adil olması ve kendisinden beklenen amacı gerçekleştirebilecek yeterlilikte olması aranmıştır.²⁷

Hakemlik konusunda tartışmaların yoğunlaştığı alan ise hakemin yetkisinin sınırlarının ne olduğu noktasındadır.²⁸ Yani hakemin eşlerin ayrılmalarına karar veremeyecekleri konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları bu yetkinin ancak karı-kocanın

²² Aktan, a.g.e., s.11.

²³ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, Cilt 2, s.47.

²⁴ Muhammed Ali Sâbûnî, *Revâiü'l-Beyân fî Tefsîrül-Âyâtü'l-Ahkâm min el-Kur'ân Ahkâm Tefsiri*, (çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), 1. bs., İstanbul: Şamil Yayınevi, 2024, s. 362.

²⁵ Sâbûnî, a.g.e., s.363; Hatîb Eş-Şirbînî, *Delilleriyle Büyük Şafî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc Minhâcü't-Tâlibîn Şerhi*, (çev. Soner Duman), 1. bs., İstanbul: Mirac Yayınları, 2015, Cilt 13, s. 190.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid (Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Hukuku)*, (çev. Ahmed Meylânî), 2. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, Cilt 2, s.503.

²⁶ Zemahşerî, *El-Keşşâf 'An Haka'iki Gavâmidü't-Tenzil Ve 'Uyüni'l-Ekavil Fi Vucühi't-Te'vil Keşşâf Tefsiri*, (ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun v.dğr.), 1.bs., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016, Cilt 2, s. 126.

²⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (çev. Abdurrahim Ural), 2. bs., İstanbul: Risale, 1992; Şirbînî, a.g.e., s.190

²⁸ Zemahşerî, a.g.e, s.128; Sâbûnî, a.g.e., s.363; Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (çev. Muhammed Han Kayani v.dğr.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, Cilt 1, s. 358.

izniyle mümkün olduğunu savunurken, diğerleri hakemlerin zaten bu konuyu kendi takdirlerine göre çözmek için atandığını belirtmiştir.²⁹

İmam Malik'e göre hakem, eşlerden izin almadan evliliğin devamına veya sona erdirilmesine dair karar verebilmektedir.³⁰ Ona göre hakem hâkim ile eşdeğerdir. Nasıl ki hâkim hüküm vereceği zaman taraflardan izin almıyorsa hakem de izin almadan hüküm verebilir.³¹ Bu görüşe göre hakem eğer eşlerin birleştirilmesinde hayır görüyorsa birleştirir, ayrılmalarda hayır görüyorsa ayırır.³²

Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre hakemlerin yetkisi vekilin yetkisiyle sınırlıdır, dolayısıyla tarafların iradesi dışında karar alamaz ve onların izni olmadan eşleri ayıramazlar; bu görüşte hakemlerin yetkisi yalnızca eşleri barıştırmakla sınırlı olup, İmam Şafi'nin baskın görüşü de hakemlerin vekil statüsünde olduğu yönündedir.³³ Bu bağlamda İmam Malik dışındaki çoğunluğun görüşünün hakemlerin eşlerin vekili olduğu ve onların izni olmadan ayırma yetkilerinin olmadığı yönünde olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Hakemlerin tarafların vekili olarak kabul edilmesi ve bağlayıcı karar verme yetkisinin tarafların seçimine bırakılmasının, modern arabuluculuk anlayışıyla benzerlik gösterdiği; zira her iki yaklaşımın da tarafların rızasını ve özgür seçimini ön planda tuttuğu ifade edilmiştir.³⁵

Yakın dönem İslam hukukçuları ise hakemlerin hâkim statüsünde olduğunu bu sebeple hem uzlaştırma hem de boşama konusunda yetkili olduklarını kabul etmektedirler.³⁶ Buna karşın hakemlerin verdiği kararların bağlayıcı olmadığı, bu yönüyle ayetteki anlamıyla hakemin aslında bir arabuluculuk rolü üstlendiği de ifade edilmiştir.³⁷ Ayette teknik olarak tahkimden bahsedilse de ortaya konulan sistemin, uzlaşma ve gönüllü anlaşmaya yapılan vurgu nedeniyle arabuluculuğa daha yakın

²⁹ Zemahşerî, a.g.e., s.128

³⁰ Zuhaylî, a.g.e., s.415; İbn Rüşd, a.g.e., s.503

³¹ Sâbûnî, a.g.e., ss.363-364

³² Şirbînî, a.g.e., s.191

³³ İbn Rüşd, a.g.e., s.503; Sâbûnî, a.g.e., s.363; Mevdûdî, a.g.e., s.358

³⁴ Zuhaylî, a.g.e., s.414; Şirbînî, a.g.e., s.190

³⁵ Temel, a.g.e., s.323.

³⁶ İbrahim Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", *Turkish Studies (Elektronik)*, Cilt 12, Sayı 10, (2017), 329-360. s.342.

³⁷ Mustafa Avcı, "Osmanlı'da Aile Arabuluculuğu", *II. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı*, Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2020, s.482, https://www.tihe.gov.tr/public/editor/uploads/Sempozyum2_2.pdf.

görüldüğü savunulmaktadır.³⁸ Bundan dolayı bu müessesenin evlilik birliği içerisinde meydana gelebilecek uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak bir arabuluculuk modeli ortaya koyduğu ifade edilmiştir.³⁹ Ayette bahsedilen hakem uygulamasının günümüzdeki tahkim kavramını karşılamadığı bundan dolayı ayetteki “hakem” nitelemesinin de günümüzdeki “arabulucu” kavramına karşılık geldiği ifade edilmiştir.⁴⁰

Tefsir âlimleri ayetin gelişinin eşler arasını bulma üzerine olduğu, onları birbirinden ayırmaktan bahsetmenin uygun görülmeyip bu konuda açıklama yapılmadığı ve Allah'ın bu durumda eşleri ayırmaktan bahsetmemesinin son derece anlamlı olduğunu belirtmişlerdir.⁴¹ Gerçekten de ayetten Allah'ın rızasının geçimsizlikte değil, arabuluculukta olduğu ve esas istenenin iyi geçinme olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında İslam hukukundaki aile hakemliğinin -günümüze karşılık gelen anlamıyla aile arabuluculuğunun -evlilik birliğinin korunması bağlamında ele alındığı ve uygulandığı anlaşılmaktadır.

İslam toplumunda aile içi uyuşmazlıkların çözümünde hakemlik müessesesi farklı zaman ve topluluklarda uygulama alanı bulmuştur. Hz. Ali zamanında meydana gelen bir olay ayetin uygulamada nasıl karşılık bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Olay şöyle meydana gelmiştir: Evli bir çift Hz. Ali'nin yanına gelir. Hz. Ali “*Bunların haline ne oldu?*” diye sorar. Onlar: “*Aralarında muhalefet var*” cevabını verirler. Hz. Ali: “*Erkeğin ehlinden bir hakem ve kadının ehlinden bir hakem gönderin*” buyurur. Sonra hakemlere: “*Üzerinize düşen vazifeyi biliyor musunuz? Size düşen vazife bunlar hakkında aralarında birleştirme görüyorsanız birleştireceksiniz; ayrılmalarını görüyorsanız ayıracaksınız*” der.⁴² Burada Hz. Ali'nin hakemlere öncelikle eşler arasında evlilik birliğinin yeniden tesisine yönelik gayrette bulunmaları gerektiğini söylemesi arabuluculuğun öncelikli amacının ne olduğunun tespiti bakımından önemlidir. Nitekim Kur'an'ın işaret ettiği gibi amaç öncelikle eşler arasında sulh yolunun tutulmasıdır.

³⁸ Akbaba, a.g.e., s.507.

³⁹ Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.128.

⁴⁰ Şen, “İslâm Hukukunda Arabuluculuk”, s.115.

⁴¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Zehraveyn, 2012, Cilt 2, s.626; Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir Tefsirlerin Özü*, (çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993, Cilt 1, s.524.

⁴² H.Tahsin Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1968, Cilt 3, ss.88-89.

Aile içi uyuşmazlıkların hakemlere götürülmesi uygulaması kanuni bağlamda ise ilk defa 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde (HAK) "aile meclisi" adıyla yer almış ve bu müesseseye işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.⁴³ Mâlikî mezhebinin görüşlerine göre şekillenen kararnamenin 130. maddesinde bu kurum şöyle düzenlenmiştir:⁴⁴

“Zevceyn beyninde niza’ ve şikak zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ai lesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tedkik ile beyn lerini islâha çalışır. Kabil olmadığı sûretde kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlaa eyler. Hakemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzıme hâiz diğer bir heyet-i hakemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat’i ve nâ-kâbil-i itirazdır.”

HAK 130. maddenin günümüz Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:⁴⁵

“Eşler arasında uyuşmazlık ve geçimsizlik ortaya çıkınca eşlerden bir tanesi hâkime müracaat ederse, hâkim eşlerin aile yakınlarından iki kişiyi hakem olarak yetkilendirir. Taraflardan birinin veya ikisinin aile yakınlarından hakem olacak hiçbir kimse yoksa ya da olup da hakemlik özelliklerine sahip değilse aile dışındaki uygun kişilerden hakem seçer. Bu yöntemle göre oluşturulan “aile meclisi”, eşlerin iddialarını ve ifadelerini inceleyip aralarındaki sorunu çözmeye gayret eder. Bunu sağlayamaz ve sorun kocadan kaynaklanıyorsa ise talaka hükmederek eşleri ayırır. Anlaşmazlık hanımdan kaynaklanıyorsa, mehrin tümü ya da bir kısmına göre muhâleaya karar verir. Hakemler ortak görüşte birleşemezlerse hâkim, gereken özelliklere sahip başka bir hakem heyetini ya da tarafların akrabalarının dışında üçüncü bir

⁴³ Aktan, a.g.e., s.12.

⁴⁴ Ali Öge (ed.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 5. bs., Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2017, s.16.

⁴⁵ Ahmet Kaşdibi, Sinan Yılmaz, “İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2022), 641-668, s.658.

hakemi yetkilendirir. Hakemlerin kararları kesindir ve tarafların itiraz hakkı yoktur.”

HAK'ın bu maddesinin uygulamasına dair şer'iyeye sicillerinde geçen bir uyuşmazlık şöyle anlatılır:⁴⁶ Elmas Hanım kocası Mustafa Ağa'nın kendisine 4 yıldır eziyet ettiğini ve 1 aydır da ayrı yaşadıklarını, aralarında sürekli kavga ve anlaşmazlık olduğunu, bu yüzden de eşiyle evliliği sürdürmesinin mümkün olmadığını belirterek HAK'ın ilgili maddesi uyarınca nikâhın feshini talep etmiştir. Mustafa Ağa ise aralarında kesinlikle bir anlaşmazlık olmadığını belirterek davanın reddini talep etmiştir. Mahkeme tarafından HAK'ın ilgili maddesi gereğince tarafların ailesinden hakem vasfına sahip kimse bulunamaması sebebiyle Mehmet Kemaleddin Bey (eski hâkim) ve Muammer Tefvik Efendi (eski başkâtip) belirli bir ücret karşılığında hakem olarak atanmıştır. Hakemler öncelikle eşlerin arasını düzeltmeye çalışmış ancak bu mümkün olmayınca tarafların ayrılmasına oy birliği ile karar vermiştir. Usulüne uygun bulunan bu karar mahkeme tarafından onaylanmış ve tarafların boşandıkları kayda geçirilmiştir.

3- ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE METODU

Günümüzde İslâm hukukunu benimseyen birçok devlet aile içi uyuşmazlıklarda arabuluculuk kurumunu uzun yıllardır içtihatlar ve kanun düzenlemeleri aracılığıyla uygulamaktadır.⁴⁷ Bu tez çalışması aile arabuluculuğunu evlilik birliğinin korunması bağlamında mukayeseli hukuk perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek açısından mukayeseli hukuktan kastımızın ne olduğu ve sınırlarının belirtilmesi yerinde olacaktır. Çalışmamızda mukayeseli hukuk incelemesi yapılırken özellikle İslam hukukunun uygulama alanı bulunduğu Malezya, Fas, Suudi Arabistan ve İngiltere'de bulunan Müslüman Tahkim Heyeti'nin (Muslim Arbitration Tribunal) çalışmalarıyla beraber İngiltere'deki aile arabuluculuğu uygulamaları incelenmiştir. Malezya, karma bir hukuk sistemine sahip olması yönüyle İslam hukukunun farklı sosyal ve hukuki ortamlarda nasıl yorumlandığını ve uygulandığını göstermesi bakımından tercih edilmiştir. Suudi

⁴⁶ İstanbul Müftülüğü Ş.S. Arşivi, Üsküdar Kâdılığı, Sicil nr. 791, s. nr. 68-69, Karar nr. 9. Akt. Muteber Gülsefa Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss.76-78.

⁴⁷ Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.120.

Arabistan'ın tercih edilmesindeki sebep ise hukuk sisteminin tamamen İslam hukukuna dayanması ve arabuluculuk uygulamalarının da bu çerçevede geliştirilmiş olmasıdır. Fas ise bir yandan İslami değerleri korurken bir yandan da modern toplumun gereklerine ayak uydurma çabasıdadır. Fas Aile Kanunu da bu bakış açısıyla yürürlüğe konmuştur. Fas'ı tercih etme sebebimiz İslami bir bağlamda modern aile hukuku reformlarının arabuluculuk özelinde nasıl geliştiğini inceleme fırsatı sunmasındandır. İngiltere'nin seçilmesindeki temel etken ise Müslüman Tahkim Heyeti gibi yapıların İngiltere gibi modern ve seküler bir hukuk sistemi içerisinde kendi dini ve kültürel değerlerini koruyarak nasıl bir arabuluculuk modeli geliştirdiklerini inceleme fırsatı sunmasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak İslam hukukunun uygulama alanı bulduğu bu ülkeleri tercih etmemizin temelinde ise İslam hukukunun evlilik birliğinin korunmasına verdiği önem ve bu amaca yönelik olarak geliştirdiği kendine özgü mekanizmalar yatmaktadır. İslam hukukunda aile, kutsal bir müessese olarak kabul edilmiş ve evliliğin devamlılığını sağlamak için çeşitli hukuki ve ahlaki düzenlemelere yer verilmiştir. Bu nedenle İslam hukukunun uygulandığı ülkelerdeki aile arabuluculuğu veya benzeri alternatif çözüm yöntemlerinin incelenmesi, evlilik birliğinin korunması amacıyla yönelik farklı kültürel ve hukuki yaklaşımları anlamak bakımından önemlidir. Bu çalışma kapsamında incelenecek olan dört ülke, İslam hukukunun farklı yorum ve uygulama biçimlerini yansıtacak şekilde çeşitlilik göstermektedir. Bu sayede, aile arabuluculuğu kurumunun İslam hukuku çerçevesindeki potansiyeli daha iyi bir şekilde değerlendirilebilecektir.

Avrupa ülkelerinde de aile arabuluculuğu kurumunun gelişmiş ve yaygın olduğu bilinmektedir. Fakat bu çalışmanın kapsamı, evlilik birliğinin korunması gayesinin İslam hukukundaki merkezîyetinden hareketle, bu hukukun uygulandığı ülkelerdeki uygulamalara odaklanmayı tercih etmiştir. Çalışmanın odak noktasının İslam hukuku olması, bu hukuk sisteminin evliliğe yaklaşımındaki temel felsefeyi ve bu felsefenin arabuluculuk veya benzeri müesseselere nasıl yansıdığını derinlemesine inceleme arzusundan kaynaklanmaktadır. Nitekim İslam hukukunun kendine özgü prensipleri ve aile yapısına verdiği değer, bu hukuk sisteminin evlilik sorunlarına yaklaşımını ve geliştirdiği çözüm yöntemlerini diğer hukuk sistemlerinden farklılaştırabilmektedir. Bu nedenle, İslam hukukunun bu konudaki özgün yaklaşımını

ve potansiyel katkılarını daha yakından incelemek, bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu karşılaştırmalı hukuk çalışması, aile arabuluculuğu kurumunu evlilik birliğinin korunması temelinde incelemektedir. Çalışma, Malezya, Fas, Suudi Arabistan ve İngiltere'deki Müslüman Tahkim Heyeti'nin (Muslim Arbitration Tribunal) aile arabuluculuğu uygulamalarını mevzuat ve genel uygulama çerçevesinde literatür araştırması yoluyla inceleyerek aile arabuluculuğu sürecinin ana sùjeleri bakımından karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK BİRLİĞİ, EVLİLİK BİRLİĞİNİN KORUNMASI, AİLE, ARABULUCULUK VE AİLE ARABULUCULUĞU KAVRAMLARI

Bu bölümde çalışmanın temelini oluşturan kavramsal çerçeve sunulacaktır. İlk olarak, evlilik birliğinin ne anlama geldiği ve bu birliğin korunmasının neden önemli olduğu detaylandırılacaktır. Ardından, toplumun temelini oluşturan aile kavramı çeşitli yönleriyle ele alınacaktır. Bölümün devamında, uyuşmazlıkların çözümünde alternatif bir yöntem olarak giderek daha fazla önem kazanan arabuluculuk kurumu genel hatlarıyla açıklanacak ve bu bağlamda aile arabuluculuğunun tanımı, amacı, konusu ve temel ilkeleri derinlemesine incelenecektir. Ayrıca, aile arabuluculuğunun taraflara sağladığı faydalar ve uluslararası literatürde yer alan farklı aile arabuluculuğu modelleri detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Son olarak, aile arabuluculuğu sürecine başvuru yolları, arabuluculuk sözleşmesi ve aile arabuluculuğu sürecinde kilit rol oynayan aile arabulucusunun rolü ve nitelikleri açıklanarak bu bölüm tamamlanacaktır. Bu kapsamlı giriş, sonraki bölümlerde yapılacak hukuki analizler için bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

1. Evlilik Birliği, Evlilik Birliğinin Korunması ve Aile Kavramları

1.1.Evlilik Birliği ve Evlilik Birliğinin Korunması

Arapça'da "eş" veya "çift" anlamına gelen "zevc" kökünden türeyen tezevvüc, "evlenme", "zevce olarak alma" manalarına gelmektedir.⁴⁸ Bu manada evlilik kanunen belirlenmiş şartlar altında farklı cinsten iki kişinin bir araya gelerek yasal bir birliktelik kurmasını ifade etmektedir.⁴⁹ Bu birleşme temelde karı ile kocayı beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya yönlendiren ve onlara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir akit olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰ Sadece eşlerin meydana getirdiği bu yapı dar kapsamda aile ve evlilik birliğini temsil etmektedir.⁵¹

⁴⁸ Kubbealtı Lugatı, <https://www.lugatim.com> – Erişim Tarihi:16.06.2025

⁴⁹ Mustafa Dural, Tufan Ögüz, Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku Cilt III (Aile Hukuku)*, 11. bs., İstanbul: Filiz Kitapevi, 2016 s.11; Hüseyin Hatemi, *Aile Hukuku*, 7. bs., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s.1.

⁵⁰ M. Akif Aydın, *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985, s.12.

⁵¹ Zafer Zeytin, *Türk Medeni Hukuku*, 6. bs., Seçkin Yayıncılık, 2022 s.153.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK)⁵² madde 185/1 fıkrasına göre; “Evlilikle evlilik birliği kurulmuş olur.” Evlilik birliğinden söz edilebilmesi için kanunun aradığı şekli şartlara uygun bir birlikteliğin meydana gelmesi şarttır, bunun dışındaki birliktelikler evlilik birliğini oluşturmamaktadır.⁵³ Bu kapsamda resmi olarak evlenmeden karı koca hayatı yaşayanların oluşturduğu birliktelik evlilik birliği içerisinde değerlendirilmemektedir.

Evlilik birliği, gerek bireysel gerekse de toplumsal anlamda büyük öneme sahiptir. Bu önemin sebebi ailenin toplumun çekirdeği kabul edilmesidir. Öyle ki aile cemiyetin özü evlilik de bu özün en önemli parçasıdır.⁵⁴ Ailenin merkezini evlilik birliği oluşturmaktadır. Aileye dair her türlü durum ve aileden kaynaklanan her şeyin kökeninde evlilik yatmakta, evlilik ailevi durumların etrafında şekillendiği merkezi bir unsur ve hatta tüm toplumsal yaşamın temelini oluşturmaktadır.⁵⁵ Bu bağlamda evlilik birliğinin korunması da toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin korunması anlayışının tabii bir sonucudur.⁵⁶

Akıntürk ve Ateş⁵⁷ ailenin bir milletin oluşumundaki kritik rolünü, aileyi mimari bir yapının temel malzemesine benzeterek vurgulamışlardır. Onlara göre, toplumun sağlıklı gelişimi ve bireyler arası ilişkilerin huzuru ancak aile kurumunun sağlam temeller üzerine inşa edilmesi ve hukuken ideal bir şekilde düzenlenmesiyle mümkün olabilir.

Aile, neslin devamı ve güçlü toplumların inşası için korunması ve gözetilmesi gereken toplumun en küçük birimidir. Güçlü toplumların zihnen ve bedenen sağlıklı bireylerden oluşan, huzur ve güven içerisinde yaşayan aileler ile arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Zira ruhen ve bedenen sağlıklı olan her bir birey toplumların gelişmesi için bir katma değerdir. Bu sebeple ailenin, aile birliğinin korunması toplumların ayakta kalması ve devletlerin devamlılığı için de elzemdir. Toplumların gelişmesi,

⁵² T.C Resmi Gazete (RG), 8/12/2001, Sayı: 24607

⁵³ Dural, Ögüz, Gümüş, a.g.e. s.11.

⁵⁴ Ferruh, a.g.e., s.102.

⁵⁵ Ferruh, a.g.e., s.103.

⁵⁶ Bilge Könezoğlu, *Aile ve Ailenin Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, s.33.

⁵⁷ Turgut Akıntürk, Derya Ateş, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku İkinci Cilt*, Yenilenmiş 23. bası İstanbul: Beta Yayıncılık, 2021 s.3.

barış, huzur ve birlik içinde yaşayabilmesi için sağlıklı ailelerin varlığına ihtiyaç vardır.

Anayasa'nın⁵⁸ 41. maddesi “*Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar*” demek suretiyle ailenin korunmasını amaç olarak belirlemiştir. Evlilik birliğinin korunması, hem Anayasa'nın 41. maddesinin amacını hem de aile hukukunun süreklilik ve birlik gibi temel ilkelerinin esasını oluşturmaktadır.⁵⁹

Aile hukukuna hâkim olan süreklilik ilkesi ailenin geçici bir birlik olmadığını kural olarak eşlerin ömür boyu beraber olacakları düşüncesini ifade etmektedir.⁶⁰ Aile menfaat temelli kurulup da menfaatler sona erince ya da geçici zevkler uğruna kurulacak bir birlik olmayıp aksine temelli kalmak üzere halk arasındaki tabiriyle “bir yastıkta kocamak üzere” kurulan süreklilik arz eden bir birliktir.⁶¹

Süreklilik ilkesi ailenin ve diğer aile hukuku ilişkilerinin hiçbir şekilde sona ermeyeceği anlamına gelmemektedir.⁶² Ömür boyu sürmesi düşüncesiyle kurulan evlilik birliği zaman zaman sarsıntılar geçirebilir ve dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Fakat buna rağmen evlilik birliğinin devam etmesinde sadece eşler için değil toplum için de faydalar vardır zira toplumu da oluşturan küçük küçük aile topluluklarıdır. Dolayısıyla eşler arasındaki ilişkilerin kalitesi ve evlilik birliğindeki düzen, toplumun genelindeki huzur ve barışı doğrudan etkileyecektir.

Evlilik akdinin taşıdığı sosyal, psikolojik ve mali sonuçlar nedeniyle diğer akitler gibi tarafların karşılıklı rızası ile bozulabilecek basitlikte bir akit olmadığını kabul etmek gerekmektedir.⁶³ Bu sebeple aile içerisinde oluşan sorunları önleyebilmek ve evlilik birliğinin devamını sağlayabilmek için kanun koyucular koruyucu önlemler

⁵⁸ RG, 9/11/1982, Sayı: 17863 (Mükerrer)

⁵⁹ Serkan Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 1. bs., Ankara: TBB Yayınları, 2004, s.22.

⁶⁰ Zeytin, a.g.e., s.155; Aydın Zevkliler, *Medeni Hukuk*, 4. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1995, s.650.

⁶¹ Zevkliler, a.g.e., s.651.

⁶² Zevkliler, a.g.e., s.651.

⁶³ Berki, a.g.e., s.137.

alma ihtiyacı duymuş⁶⁴ ve bu kapsamda yapılan çalışmalar da evlilik birliğinin korunması kapsamında değerlendirilmiştir.⁶⁵

Aile birliğinde oluşan bozulmalar ve çatırdamalar toplumun gerilemesi sonucunu doğurur.⁶⁶ Bu sebeple evlilik birliğinin bu yolla da ailenin korunması toplumsal faydayı getirmektedir. Evlilik birliğinin korunması ve sağlıklı bir şekilde devam etmesinde toplumun olduğu kadar bireysel olarak eşlerin ve zayıf konumda olan çocukların da faydası bulunmaktadır.⁶⁷ Zira evlilik birliğinin korunması çocukların huzurlu bir ortamda büyümesine yardımcı olur. Aile ortamı ne kadar huzurlu olursa çocukların duygusal ve sosyal gelişimi de o kadar dengeli olur. Ailenin hem topluma hem de bireylere sağladığı bu faydalar nedeniyle evlilik birliğini korumak büyük önem taşımaktadır.⁶⁸

1.2. Aile Kavramı

Aile, insanların bir arada yaşamak üzere oluşturdukları toplulukların en küçüğü ve en eskisidir. Tarihi gelişim süreci içerisinde aile kavramına farklı anlamlar verilmiştir.⁶⁹ Dolayısıyla ailenin her yer ve zamanda geçerli olan bir tanımını vermek mümkün değildir.

Eskiden aile, sadece anne, baba ve çocukları değil; büyükanne, büyükbaba, amca, dayı, hala, teyze ve hatta onların çocukları ve torunlarını da kapsayan geniş bir insan topluluğunu ifade etmekteydi.⁷⁰ Fakat günümüze gelindiğinde değişen sosyal ve ekonomik şartlar ve modern toplum hayatı ailenin kapsamını oldukça daraltmıştır. Bu kapsamda karı, koca ve çocuklardan oluşan birliğe aile adı verildiği gibi bu kavram daha da daraltılarak sadece karı ve kocadan oluşan birliğe de aile adı verildiği görülmektedir.⁷¹ Genel itibarıyla bakıldığında aile akrabalık bağlarıyla birbirine kenetlenmiş bireylerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmaktadır.⁷² Başka bir

⁶⁴ Turgut Akıntürk, *Aile Hukuku*, 3. bs., Ankara: Sevinç Matbaası, 1978, s.127.

⁶⁵ Murat Samat, *Evlilik Birliğinin Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2010 s.168.

⁶⁶ Samat, a.g.e., s.6.

⁶⁷ Könezoğlu, a.g.e., s.39.

⁶⁸ Samat, a.g.e., s.9.

⁶⁹ Akıntürk, a.g.e., s.4.

⁷⁰ Akıntürk, a.g.e., s.4.

⁷¹ Zevkliler, a.g.e., s.646.

⁷² Mehmet Akif Aydın, "AİLE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aile> - Erişim Tarihi: 12.06.2025

tanımda aile, “*Aynı işte olan, aynı gaye için çalışanların hepsi*” olarak ifade edilmiştir.⁷³

Tarihi süreç içerisindeki birbirinden farklı aile tanımlamalarına paralel olarak Medeni Kanun da aileyi tek ve sabit bir kavram olarak ele almamıştır. Kanun koyucu aile kavramını kanunda açıkça tanımlamasa da sosyal bir gerçeklik olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte Medeni Kanun’un çeşitli maddelerinde aile kavramının üç farklı anlamda ele alındığı görülmektedir.

En dar anlamı ile aile karı ve kocadan oluşan birliği ifade etmektedir.⁷⁴ Öğretilerde bu anlamda aile “evlilik birliği” şeklinde isimlendirilmektedir.⁷⁵ Medeni Kanun’un “Evlilik Hukuku” bölümündeki 118-281. maddeler, dar anlamda aileyi ilgilendiren düzenlemeleri içermektedir.⁷⁶ Bu çalışmada da evlilik birliği dar anlamda aileyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Dar anlamda aileye eşlerin ortak çocuklarının da dâhil edilmesiyle oluşan topluluk geniş anlamda aileyi oluşturmaktadır.⁷⁷ Bu anlamdaki aile ebeveynlerin çocuklarına ve çocukların ebeveynlerine karşı olan hak ve sorumluluklarını kapsadığı için “velayet ailesi” olarak da isimlendirilmektedir.⁷⁸ Medeni Kanun’un 282’den 363’e kadar olan maddeleri, geniş anlamda aileye ilişkin hükümleri düzenlemektedir.⁷⁹ Bu maddelerde genel olarak velayet ilişkilerini düzenlenmiştir.

En geniş anlamda aile, bir ev başkanının otoritesi altında aynı konutta birlikte yaşayan insan topluluğunu ifade etmektedir.⁸⁰ Medeni Kanun’un “Ev Düzeni” başlıklı 367. maddesi, bir ev başkanının otoritesi altında yaşayan, kan bağı, evlilik (kayın hısımlığı) veya sözleşme ile birbirine bağlı kişilerin oluşturduğu birliği düzenlemektedir.⁸¹ Bu bağlamda, anne, baba ve çocukların yanı sıra kan bağı olan akrabalar, kayın hısımları (evlilik yoluyla akraba olanlar) ile işçi, hizmetli ve yardımcı

⁷³ Abdullah Yeğın v.dğr., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, İstanbul: Türdav, 1997, s.34; Abdullah Yeğın, *Yeni Lugat*, 3. bs., Yeni Asya Yayınları, 1975, s.15.

⁷⁴ Hatemi, a.g.e., s.1; Zevkliler, a.g.e., s.647; Akıntürk, a.g.e., s.5.

⁷⁵ Hatemi, a.g.e., s.1; Akıntürk, a.g.e., s.5; Zevkliler, a.g.e., s. 647.

⁷⁶ Ayan, a.g.e., s.18.

⁷⁷ Hatemi, a.g.e., s.1; Akıntürk, a.g.e., s.6; Zevkliler, a.g.e., s.647.

⁷⁸ Akıntürk, a.g.e., s.6; Zevkliler, a.g.e., s.647.

⁷⁹ Ayan, a.g.e., s.18.

⁸⁰ Akıntürk, a.g.e., s.6.

⁸¹ Ayan, a.g.e., s.19.

gibi sözleşmeli olarak birlikte yaşayan kişiler de bu geniş aile tanımına dâhil edilmektedir.⁸² Medeni Kanun'un en geniş aile tanımı, Anayasa'nın 41. maddesindeki aile tanımıyla örtüşmektedir; zira bu madde, sadece dar ve geniş aileleri değil, en geniş kapsamdaki aileyi de korumaktadır.⁸³

2. Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Arabuluculuk ve Aile Arabuluculuğu

2.1. Arabuluculuk Nedir?

Uyuşmazlık çözümünde bilinen anlayış, yargılama yapılmasıdır. Fakat yargılama süreci, çoğu kez taraflar arasındaki çekişmeyi daha da derinleştirmektedir. Yargılama sürecinin bu çekişmeli doğası ile yargılama süreci sonucunda istenilen sonucun her zaman sağlanamaması ve yetersiz kalması gibi sebeplerle uyuşmazlıkların mahkeme dışında dostane ve barışçıl yöntemlerle çözümü için alternatif uyuşmazlık çözüm yolları geliştirilmiş ve dünya genelinde bu yollara eğilim artmıştır.⁸⁴

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri çatısı altında dünya genelinde farklı yöntemlerin geliştirildiği görülmektedir.⁸⁵ Bu kapsamda arabuluculuk en yaygın kullanılan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arabuluculuk, devlet yargılamasına alternatif olarak ortaya çıkmış, yargı ile rekabet içerisinde olmadan ve bu yollara başvuru imkânını da ortadan kaldırmadan anlaşmazlıkların daha hızlı ve etkili çözülmesini sağlayan bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemidir.⁸⁶ Arabuluculuk, tarafların iradi başvuruyla tarafsız bir arabulucu eşliğinde, üzerinde anlaştıkları yöntemlerle, karşılıklı iletişim kurarak ve ortak menfaatlerini gözeterek uyuşmazlığı çözmesi olarak tanımlanmıştır.⁸⁷

Arabuluculuk, Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan uzlaşma sistemini ifade eden genel bir terimdir; bu sistem, toplumların kültürel

⁸² Zevkliler, a.g.e., s.647.

⁸³ Ayan, a.g.e., s.19.

⁸⁴ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, 14. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2013. s. 1091; Baki Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, 23. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2012. s.793; Mustafa Çiçek, *İş Hukukunda Zorunlu Arabuluculuk*, 2. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019, s.69.

⁸⁵ Pekcanitez, Atalay, Özekes, a.g.e., s.1091

⁸⁶ Kuru, Arslan, Yılmaz, a.g.e., s.793; Muratcan Bayraktar, "Alman ve Türk Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk Düzenlemelerine Genel Bakış", *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt 89, Sayı 4, (2015), 151-172, s.152.

⁸⁷ Pekcanitez, Atalay, Özekes, a.g.e., s.1095

farklılıklarına göre farklı yoğunluklarda uygulama alanı bulmaktadır.⁸⁸ Arabuluculuk İslam hukukunun kaynakları içerisinde de kendisine yer bulmuş bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Nitekim uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması ve toplumda birliğin temin edilmesi Kur'an'ın değişmez buyruğudur. Dolayısıyla, İslam hukukunda bireyler arası anlaşmazlıkların çözümüyle birlikte toplumsal barış ve sükûnetin sağlanması titizlikle ele alınan bir konudur.⁸⁹ Bu bağlamda arabuluculuk kavramına geçmeden önce İslam hukukunda arabuluculuğu da kapsayan şemsiye bir kavram olan “sulh” kavramına değinmenin uygun olacağını düşünmekteyiz.

Sulh, İslam hukukunda uyuşmazlık yaşayan tarafların aralarındaki ihtilafları karşılıklı rıza esası ile ortadan kaldırmak amacıyla yaptıkları sözleşmedir.⁹⁰ Sulh, sözleşmenin gerçekleşmesi ve çözümün ortaya çıkmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta iken arabuluculuk bu çözüme giden yolda itici bir güç görevi görmektedir.⁹¹ Sulh akdinin bir ön aşaması kabul edilen arabuluculuk İslam hukukunda Kur'an'dan kaynaklanan hem ahlaki hem de hukuki bir anlamı ifade etmektedir.⁹² Hukuki yönü uyuşmazlık çözüm sürecinin bir parçası olması ve yargılamaya yardımcı bir rol oynamasıyla ilgili iken ahlaki yönü ise insanların uyuşmazlık yaşamamaları için gösterilen çaba, uyuşmazlıktan haberdar olunduktan sonra müdahale edilmesi ve çözüm yolu gösterilerek katkı sağlanmasıdır.⁹³

Arabuluculuğun Arapçadaki karşılığı “ıslah, musâlaha, ıslah-ı zâti'l-beyn”dir.⁹⁴ İslah-ı zâti'l-beyn ve musâlaha tarafların aralarındaki sorunları çözmesi anlamında kullanılmaktadır.⁹⁵ Arabuluculuk, uyuşmazlıkların ortaya çıkması durumunda Kur'anî bir buyruk olan “Birbirinizle çekişmeyiniz”⁹⁶ emrinin yerine getirilmesine yardım etmekte ve uyuşmazlığın olumlu sonuçlanmasına katkıda

⁸⁸ Resul Kurt, “İş Yargısında Arabuluculuk”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 135, (2018), 405-444, s.411.

⁸⁹ Akbaba, a.g.e., s.506.

⁹⁰ Şen, “İslâm Hukukunda Arabuluculuk”, s.107.

⁹¹ Şen, “İslâm Hukukunda Arabuluculuk”, s.112.

⁹² Şen, “İslâm Hukukunda Arabuluculuk”, s.115.

⁹³ Abdurrahman Candan, “Aile İçi Problemlerin Giderilmesinde Hz. Peygamber'in Önerdiği Arabuluculuk Yöntemi”, *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve Aile 21-24 Kasım 2019 Antalya*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021, ss.796-797.

⁹⁴ Candan, a.g.e., s.792.

⁹⁵ Candan, a.g.e., s.793.

⁹⁶ Enfal 8/46

bulunmaktadır.⁹⁷ İslam hukukunda arabuluculuk için yapılan tanımlar mezhepler arasında farklılık gösterse de “*ihtilafa son veren sözleşme*” tanımı özlü ve kapsamlı olması bakımından İslam hukukunda arabuluculuğun en uygun tanımı olarak değerlendirilmiştir.⁹⁸

Ülkemizde ise 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’da⁹⁹ (HUAK) arabuluculuk şöyle tanımlanmıştır:

*“Sistemik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyarî olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi”*¹⁰⁰ olarak tanımlanmıştır.

2.2. Aile Arabuluculuğunun Tanımı

Arabuluculuk yönteminin bir uzmanlık alanı olarak gelişen aile arabuluculuğu, aile birliğini ilgilendiren anlaşmazlıklarda tarafların ortak bir çözüme ulaşmasına yardımcı olan, farklı uzmanlık alanlarının katkısıyla yürütülen ve taraf egemenliğini esas alan bir süreç yönetimini ifade etmektedir.¹⁰¹ Aile arabuluculuğu genel itibarıyla ayrılma aşamasında olan özellikle çocuklu çiftlerin, çocuklar ve mal rejimi gibi konularda anlaşmaya varmalarını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.¹⁰²

Amerika’da genellikle aile arabuluculuğu kavramı yerine boşanma arabuluculuğu kavramı kullanılmaktadır. Avrupa’da ise aile arabuluculuğu kavramı tercih edilmektedir. Yerli kaynaklarda daha çok aile arabuluculuğu olarak ifade edilse de yabancı kaynaklarda her iki ifade de kullanılmaktadır. Bu iki ifade biçimi arasındaki

⁹⁷ Şen, “İslâm Hukukunda Arabuluculuk”, s.115.

⁹⁸ Akbaba, a.g.e., s.510.

⁹⁹ RG, 22/06/2012, Sayı:28331

¹⁰⁰ Murat Atalı, *Temel Hukuk Dizisi Medeni Usul Hukuku*, 6. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024, s.407; Çiçek, a.g.e., s.38.

¹⁰¹ Mubin Burak Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2 (2023): 1009-1057 s.1012.

¹⁰² Lisa Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, (ed. Yonca Fatma Yücel), Ankara: TC. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, 2018, s.9.

ayrım aile arabuluculuğunun çocukları da bu sürece dâhil etmesi ve ayrıca evlilik dışı birlikte yaşama durumlarında da kullanılabilir bir sistemi ifade etmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁰³

İslam hukukunda aile arabuluculuğu, aile içinde uyuşmazlıklar ortaya çıktığında basit bir sorun çözme mekanizmasından çok daha fazlasını ifade etmekte, bu süreç sadece mevcut anlaşmazlıkları gidermeyi değil, aynı zamanda aile içinde daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam düzeni inşa etmeyi hedefleyen sürekli bir çaba olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁴ Bu kapsamda aile arabuluculuğu yargılama aşamasına geçmeden önce evlilik birliğinin dağılmasını önlemek için eşler arasında ikna yolunun benimsenmesi ve tarafların ikna edilmeye çalışılması suretiyle Kur'an'ın da tavsiye ettiği bir metottur.¹⁰⁵

2.3. Aile Arabuluculuğunun Amacı

Arabuluculukta amaç, taraflar arasındaki iletişim kopukluğunu tamamlayarak, haklı haksız ayrımı yapılmaksızın, tarafların ortak bir noktada yahut çözüm şeklinde anlaşmaya varmalarını sağlayarak uyuşmazlığı ortadan kaldırmaktır.¹⁰⁶

Arabuluculuğun amacı, müzakere süreci sonunda tarafları bir uzlaşmaya varmaya zorlamak değildir.¹⁰⁷ Arabuluculuktaki temel amaç, geçmişe odaklanıp uyuşmazlık nedeniyle mağdur olan tarafı tatmin etmekten ziyade, geleceğe odaklanıp her iki tarafın da memnun kalacağı yeni bir geleceği inşa etmeye odaklanmaktır.¹⁰⁸ Kısaca ifade etmek gerekirse arabuluculuğun amacı uzlaşmaya varmaktır, dayatılan bir kararla (ödül veya hüküm) uyuşmazlığı sonuçlandırmak değildir.¹⁰⁹

¹⁰³ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.9.

¹⁰⁴ Akbaba, a.g.e., s.508.

¹⁰⁵ Şen, “İslâm Hukukunda Arabuluculuk”, s.117.

¹⁰⁶ Ali Cem Budak, Varol Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku*, 3. bs., Ankara: Adalet Yayınevi, 2019, s.444.

¹⁰⁷ Neil H. Andrews, “Mediation: International Experience and Global Trends”, *Legal Studies Research Paper Series*, Sayı 42, (2018), 1-36, s.4.

¹⁰⁸ Ali Yeşilirmak, Elif Kısmet Kekeç, Alper Bulur (ed.), *Temel Arabuluculuk Eğitimi Katılımcı Kitabı*, 3. bs., Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, 2021, s.34.

¹⁰⁹ Andrews, a.g.e., s.3.

Aile arabuluculuğunun temel amacı ise aile içi anlaşmazlıkların nedenlerini belirleyerek, bu sorunların çözümü için taraflara yardımcı olmaktır.¹¹⁰ Aile arabuluculuğunun temel hedefleri arasında; boşanma sürecindeki eşlerin, evliliklerinde karşılaştıkları sorunların kökenini idrak etmelerine destek olmak, sağlıksız bir ilişkiden duygusal olarak da ayrılmak gerektiği noktalarında farkındalık oluşturarak çiftlerin arasında karşılıklı kabul edilebilir bir uzlaşmanın yapılmasını sağlamak olduğu da belirtilmektedir.¹¹¹

Aile arabuluculuğunun amacı çerçevesinde bakıldığında farklı hukuk sistemlerinde öncelikli amacın değiştiği görülmektedir. Bu açıdan, İslâm hukukunun uygulandığı ülkelerde aile uyuşmazlıklarında arabuluculuk, evlilik birliğinin barışçıl bir şekilde devamını sağlamayı öncelikli hedef olarak görürken, Anglo-Sakson ve Kara Avrupası Hukuku'nun benimsendiği ülkelerde ise arabuluculuğun temel amacı, tarafları sağlıklı bir iletişim ortamında buluşturmadır.¹¹² Bu hukuk sistemleri, aile arabuluculuğu aracılığıyla gerçek anlamda anlaşmalı boşanmaları sağlayarak yargılama süreçlerini kısaltmayı veya tamamen ortadan kaldırmayı, böylece eşlerin ve çocuklarının bu süreçten en az zararlı dostça ayrılmalarını ve sağlıklı ebeveynlik ilişkilerinin devamını amaçlamaktadır.¹¹³

Daha sonra geniş olarak ele alacağımız üzere İslam hukukunun uygulandığı sistemde ise arabuluculuk sürecinin öncelikli amacı ihtilafı tarafları uzlaştırmaktır. Sürecin sonunda uzlaşma sağlanamazsa, arabulucular taraflara velayet, nafaka, mal paylaşımı gibi boşanmanın hukuki sonuçları üzerinde geleceğe yönelik düzenlemelerin yapılmasında yardımcı olmaktadır.¹¹⁴

2.4. Aile Arabuluculuğunun Konusu

HUAK m.1/2'de arabuluculuğun kapsamı belirlenmiştir. Buna göre; *“Bu Kanun, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk*

¹¹⁰ Mehtap Şahin Altıntaş, “Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Arabuluculuğuna Elverişliliği”, *Medeni Hukuk Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (2024), 137-178, s.148.

¹¹¹ Bülent Şen, “Boşanma Süreci ve Aile (Boşanma) Arabuluculuğu”, *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi*, Sayı 32, (2019), 73-102, s.80.

¹¹² Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1046.

¹¹³ Şen, “Boşanma Süreci ve Aile (Boşanma) Arabuluculuğu”, s.89.

¹¹⁴ Akbaba, a.g.e., s.511.

uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır. Şu kadar ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir.” Kanun çerçevesinde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, kamu düzenini ilgilendirmeyen ve tarafların özgürce tasarruf edebileceği konulardan kaynaklanan uyuşmazlıklarda kullanılabilir. ¹¹⁵

HUAK'ta arabuluculuğa elverişli uyuşmazlık türleri sınırlayıcı bir şekilde belirtilmemiş, bunun yerine uyuşmazlığın niteliğine dair genel bir kural konulmuştur. ¹¹⁶ Buna göre kamu düzeninden olan ve yargılamada kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda ¹¹⁷ yani tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri hususlarda arabuluculuğa başvurmanın önüne geçilmiştir. Madde metninde, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği iş ve işlemlerin neler olduğu açıkça belirtilmediğinden, arabuluculuğa elverişliliğin değerlendirilmesi uyuşmazlığın özelliklerine ve somut duruma göre yapılabilecektir. ¹¹⁸

HUAK'ın 1. maddesinin 2. fıkrasının son cümlesi, aile içi şiddet iddiası içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa uygun olmadığını açıkça belirtmiştir. Bu hükme ilişkin Adalet Komisyonu gerekçesinde aile içi şiddet içeren olaylarda taraflardan birinin ötekine karşı tehditkâr bir eylemde bulunması ve benzeri sebeplerle eşitlik içinde müzakere sürecinin yürütülmesinin mümkün olmayabileceğine ve taraflardan birinin anlaşmanın tarafı olmak zorunda bırakılması sonucunu doğurabileceğine işaret edilmiştir. ¹¹⁹ Bununla birlikte öğretide, yargı mercilerinin bu uyuşmazlıklarda dahi, taraf iradelerini tamamen yok saymaması ve mümkün olduğu ölçüde dikkate alması gerektiği ifade edilmiştir. ¹²⁰

Öğretide şiddetin sıklığı, derecesi, türü, tarafların madde bağımlılığı olup olmadığı, psikolojik hastalığa sahip olup olmadığı dikkate alınarak her uyuşmazlık bakımından uygunluk değerlendirmesinin yapılması gerektiğine dair görüşler ¹²¹

¹¹⁵ Süha Tanrıver, “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 19, Sayı 64, (2006), 151-177, s.152.

¹¹⁶ Çiçek, a.g.e., s.38.

¹¹⁷ Şanal Görgün, *Medeni Usul Hukuku*, 5. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2016, s.721.

¹¹⁸ Ferhat Yıldırım, *Arabuluculuk ve Ombudsmanlık*, 2. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023, s.78.

¹¹⁹ Yıldırım, a.g.e., s.82; Budak, Karaaslan, a.g.e., s.447.

¹²⁰ Pekcanitez, Atalay, Özekes, a.g.e., s.1100

¹²¹ Duygu Dağlıoğlu, “Aile Hukukuna İlişkin Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk”, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, (2020), 551-587, s.580; Tansu Gündoğdu, *Boşanma Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s.127.

bulunmaktadır. Bu görüşü savunan kişilere göre boşanma aşamasına gelen her evlilikte bir miktar fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismarın bulunması normaldir.¹²² HUAK'ın 1. maddesindeki "aile içi şiddet iddiası" ifadesinin, yalnızca fiziksel ve cinsel şiddetle sınırlı olarak yorumlanması gerektiği psikolojik ve ekonomik şiddetin ise şiddetin yoğunluğuna göre değerlendirilerek uyuşmazlığın arabuluculuk yoluyla çözülmesine engel olmaması gerektiği ifade edilmiştir.¹²³ Bu sebeple her aile içi şiddet olayında arabuluculuğun mümkün olmadığını savunmanın doğru olmadığı bununla beraber şiddetin sık olmadığı ve mağduru koruyucu önlemlerin alındığı ortamlarda arabuluculuğun yapılmasının mümkün olması gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁴

Bu görüşe karşı olarak şiddetin hangi türü olursa olsun şiddet olgusunun varlığı halinde arabuluculuk sürecine başvurmaması gerektiği veya süreç içerisinde şiddet olgusunun ortaya çıkması halinde arabuluculuk sürecinin sona erdirilmesi gerektiğine zira bu hususun gönüllülük ilkesi ile çelişeceğine dair görüşler¹²⁵ de bulunmaktadır.

2.5. Aile Arabuluculuğunun İlkeleri

Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları esnek yöntemlerdir fakat yol gösterici bazı ilkelere dayanmalıdır.¹²⁶ Bu kapsamda arabuluculuğun gönüllülük, gizlilik, tarafsızlık ve eşitlik olmak üzere dört temel ilkesi bulunmaktadır.

2.5.1. Gönüllülük

Arabuluculuğun temel ilkesi, tarafların kendi uzlaşma anlaşmalarını yapmaları halinde daha memnun olacakları inancıdır.¹²⁷ Bu durum arabuluculukta gönüllülük ilkesi ile ifade edilmektedir. Gönüllülük ilkesinin üç unsuru vardır:¹²⁸ (1) taraflar arabuluculuğa katılmaya zorlanmamalıdır; (2) süreç her zaman tarafların ortak

¹²² Gündoğdu, a.g.e., s.127.

¹²³ Dağlıoğlu, a.g.e., s.576.

¹²⁴ Gündoğdu, a.g.e., s.127.

¹²⁵ Şahin Altıntaş, a.g.e., s.155.

¹²⁶ Mustafa Özbek, "Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 19, Sayı 68, (2007), 265-320, s.301.

¹²⁷ Jurgita Milišauskaitė, Jolanta Sondaitė, "Family Dispute Resolution Practitioners Subjective Experience and Attitude on Compulsory Family Mediation in Australia", *Acta Prosperitatis*, Sayı 13, (2022), 91-112, s.93.

¹²⁸ Andrews, a.g.e., s.4.

rızasıyla kontrol altında olmalıdır ve (3) sonuçlar üzerinde serbestçe mutabık kalınmalıdır.

2.5.2. Gizlilik

Arabuluculuğun bir diğer ilkesi gizlilikdir. Arabuluculuk sürecine dâhil olan taraflar, müzakereler sırasında verdikleri bilgilerin gizli kalmasını talep etmekte, bu gizlilik, tarafların samimi ve açık davranmalarını teşvik ederek sürecin başarısında kritik bir rol oynamaktadır.¹²⁹

2.5.3. Tarafsızlık

Aile arabuluculuğunda tarafsızlık, arabuluculuk süreci içerisinde arabulucunun taraflara eşit mesafede davranmasını ifade etmektedir. Arabulucu, taraflarla iletişim kurarken kendi önyargılarının (kültürel, etnik, dini, siyasi vb.) bilincinde olmalı ve bunlardan arınmış bir tutum sergilemelidir. Kendi inançları, ilgi alanları veya kişisel eğilimlerinin, tarafları olumsuz etkilememesi için çaba göstermelidir. Arabulucunun tarafsızlığı zedeleyecek her türlü eylemden kaçınması esastır. Başka bir deyişle, arabulucu, objektifliğini korumak adına kişisel duruşunu bir kenara bırakmalı ve tüm taraflara eşit mesafede durmalıdır.¹³⁰

Arabulucunun taraflara eşit davranması gerekmele birlikte, arabuluculuk sürecinin arabulucunun önyargılı olmasına imkân tanıyan iki unsuru olduğu ifade edilmiştir:¹³¹ (1) Bir taraf ile arabulucu arasındaki iletişimin karşı tarafça bilinmesine gerek yoktur (ve çoğu zaman bilinmeyecektir) ve (2) arabuluculuk sistemi, arabulucuların belirli taraf veya birey türlerine karşı özel ve açıklanmamış önyargıları olabileceği gerçeğini ortadan kaldıramaz. Bu tür faktörler arabuluculuğun yürütülmesi sırasında bir tarafın lehine işleyebilir.¹³²

¹²⁹ Özbek, “Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s.303.

¹³⁰ Şükran Şıpka, Nur Özden, Şebnem Akipek Öcal (ed.), *Aile ve Miras Hukukunda Uzman Arabuluculuk*, Ankara: Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, 2020, s.71.

¹³¹ Andrews, a.g.e., s.5.

¹³² Andrews, a.g.e., s.5.

Her ikisi de Valencia'da profesör olan Esplugues ve Barona, tarafsızlıktan sapmanın arabuluculukta gerçek bir olasılık olduğu ve bunu inkâr etmeye çalışmanın ise saflık ve inandırıcılıktan uzak olduğunu ifade etmiştir.¹³³

2.5.4. Eşitlik

Arabuluculuğun bir diğer ilkesi ise eşitliktir. Eşitlik tarafların süreç boyunca eşit haklara sahip olmasını ifade etmektedir. Uyuşmazlık çözüm süreçlerinde silahların eşitliği ilkesi, tüm tarafların eşit hak ve imkânlarla sahip olmasını zorunlu kılar. Bu, hangi yöntemle olursa olsun bir anlaşmazlık çözülürken gözetilmesi gereken temel bir prensiptir.¹³⁴ Bir tarafın devre dışı bırakılması veya diğerine kıyasla daha az söz hakkı tanınması durumunda gerçek bir uzlaşma veya anlaşmanın söz konusu olmayacağı, kendi hür iradeleriyle başlatıp yönettikleri arabuluculuk sürecinde, devlet yargısı karşısında eşit haklara sahip olan tarafların eşit olmamasının ise kabul edilemez bir durum olduğu ifade edilmiştir.¹³⁵ Arabulucu, tarafların sürece katılımını, kendilerine ayrılan süreyi ve bu sürenin nasıl kullanıldığını göz önünde bulundurarak süreci yönetmelidir. Eğer taraflar arasında bir güç dengesizliği varsa, arabulucu bu eşitliği sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır.¹³⁶

2.6. Aile Arabuluculuğunun Faydaları

Özel hukuk alanında uyuşmazlıkları çözmeye ve tarafları tatmin etmeye geleneksel (mücadeleci) çözüm yöntemleri tek başına yetersiz kalmaktadır.¹³⁷ Bununla birlikte mahkemelerin iş yükünün fazla olması ve mahkemelerin önlerindeki davaları çözmek için harcadıkları zamanın fazla olması yargılamanın gecikmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda yargılamanın gecikmeden tamamlanabilmesi için, mahkemelerdeki iş yükünün azaltılması ve mahkemelerin önlerindeki davalara harcadığı zamanın sınırlanması gereklidir.¹³⁸

¹³³ Andrews, a.g.e., s.7.

¹³⁴ Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.56.

¹³⁵ Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.56.

¹³⁶ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.72.

¹³⁷ Mustafa Özbek, "Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 55, Sayı 1, (2006), 207-292, s.210.

¹³⁸ Özbek, "Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler", s.218.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden arabuluculuk, bu bağlamda yargıya destek olan, onunla paralel ilerleyen ve anlaşmazlıkların çözümünde başvurulabilecek etkili ve barışçıl bir hukuki koruma yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁹ Arabuluculuğun pek çok yararı vardır. Bu yararların tamamı aile arabuluculuğu açısından da düşünülebilir.

Arabuluculuk aracılığıyla özgür irade ile çözüme ulaşılan uyuşmazlıklarda, tarafların kendilerini tam olarak ifade etme şansı bulması ve adalet duygusunun tatmin olması, çoğu zaman tarafları tam olarak memnun etmeyen mahkeme kararlarına kıyasla çok daha insani, vicdani ve ahlaki bir üstünlüğe sahiptir.¹⁴⁰ Bu bağlamda arabuluculuk ile yargısal çözüm kıyaslandığında arabuluculuk yoluyla çözümün faydaları şu ana noktalarda toplanabilir:¹⁴¹

- Yargısal süreçler genellikle uzun sürerken, arabuluculuk her zaman daha kısa sürede tamamlanır.
- Mahkeme süreçleri daha maliyetliken, arabuluculuk daha ekonomiktir.
- Yargısal çözümde karar üçüncü bir kişinin elinde olduğu için sonuç belirsiz ve öngörülemez olabilir; hatta beklenmedik kararlar ortaya çıkabilir. Arabuluculukta ise sonuç tamamen tarafların kontrolündedir.
- Yargısal çözüm geçmişe odaklanarak bozulan menfaat dengesini yeniden kurmayı amaçlar. Arabuluculukta ise geleceğe odaklanılır ve hukuki durumdan ziyade, geleceğe yönelik menfaatlerin korunması esastır.
- Yargısal çözümde özel hukuki uzmanlık ve bilgiye ihtiyaç duyulur. Arabuluculukta hukuki bilgi göz ardı edilmese de, menfaatlerin yeniden yapılandırılması esas olduğundan yargılamadaki kadar kritik değildir.
- Yargısal çözümlerde genellikle alenilik esastır, yani duruşmalar ve kararlar kamuya açıktır. Arabuluculukta ise güvenilirlik ve gizlilik büyük önem taşır; süreç ve paylaşılan bilgiler gizli kalır.
- Yargısal süreçte, taraflar çoğunlukla mahkeme aracılığıyla ve onun denetiminde iletişim kurarken, arabuluculukta doğrudan etkileşim esastır ve

¹³⁹ Tanrıver, a.g.e., s.154.

¹⁴⁰ Kurt, "İş Yargısında Arabuluculuk", s.416.

¹⁴¹ Pekcanitez, Atalay, Özekes, a.g.e., ss.1096-1097.

arabulucu bu etkileşimi destekler.

- Yargısal çözümün psikolojik ve toplumsal bedeli ağırdır; gerilim ve anlaşmazlıklar sürer, hatta çözümler yeni sorunlar doğurabilir. Arabuluculukta ise bu maliyet daha azdır ve yeni sorunların ortaya çıkma ihtimali en aza indirilmiştir.
- Yargısal çözüm kesin kurallara bağlı ve esnek olmayan bir yoldur. Arabuluculukta ise tarafların uzlaştığı yöntem ve çözüm tarzı temeldir, bu da süreci oldukça esnek ve çözüme en uygun hale getirir.
- Yargısal bir çözümde alınan kararlar genellikle bir veya her iki taraf da kaybeden olur, bu da tarafların gelecekteki sosyal ve ekonomik ilişkilerini olumsuz etkiler. Arabuluculukta ise çözüm bir anlaşmaya dayandığı için her iki taraf da kazanır ve tarafların ilişkileri devam edebilir. Oyun teorisi perspektifinden bakıldığında, yargısal çözüm bir “kazan-kaybet” durumu yaratırken, arabuluculuk “kazan-kazan” kuralına dayanır.

Yukarıda saydığımız arabuluculuğun genel faydalarının yanında aile arabuluculuğunun kendine özgü bazı ek faydaları da bulunmaktadır. Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda çiftlerin aralarındaki sorunları çözememeleri çözüm olarak boşanmayı seçmelerine yol açabilir.¹⁴² Stresin ve duygu yoğunluğunun çok olduğu bu gibi uyuşmazlıklarda arabuluculuk mahkemeye gitmekten daha az stresli bir durum yaratabilir ve bu nedenle tarafların duygusal, psikolojik ve mali olarak ağır bir yük altında kalmamalarına olanak sağlar.¹⁴³ Bununla birlikte aile arabuluculuğunun şu faydaları da bulunmaktadır:¹⁴⁴

- Daha hızlı çözüm daha az çatışma, stres, uykusuz gece ve duygusal acı anlamına gelir.
- Çatışmanın azalması çocuklar için daha iyidir ve tarafların daha iyi ebeveynler olmasını sağlar.
- Aile arabuluculuğu sonucunda varılan anlaşmalar daha uzun sürmekte ve

¹⁴² Hasmawati Hasmawati, Muhammad Akbar Fhad Syahril, “The Effectiveness of Mediation Process to Press Divorce Rates”, *Amsir Law Journal*, Cilt 1, Sayı 2, (2020), 78-84, s.79.

¹⁴³ Milišauskaitė, Sondaitė, a.g.e., s.94.

¹⁴⁴ Monika J. Curyk, "Advantages of Mediation", <https://www.curyklaw.com/family-mediation/advantages-of-mediation>. Erişim Tarihi: 09.04.2025

çocukların çıkarlarını daha iyi korumaktadır.

- Taraflar, duyduklarını, anladıklarını ve dâhil edildiklerini hissettikleri için arabuluculuk neticesinde elde edilen sonuçlardan daha memnun kalırlar.

Aile arabuluculuğunun faydaları sıralanırken bu kurumun evlilik birliğinin korunmasına yapacağı potansiyel katkının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu kurumun evlilik birliğinin korunmasına sağlayacağı katkının, kurumun faydaları arasında yeterince vurgulanmaması, aile arabuluculuğundan elde edilebilecek genel faydayı önemli ölçüde azaltmaktadır. Nitekim aile arabuluculuğunun evlilik birliğinin devamını sağlamaya yönelik potansiyelinin yeterince dikkate alınmaması uyuşmazlık yaşayan çiftlerin arabuluculuğu yalnızca boşanmayı kolaylaştıran bir araç olarak görmelerine sebebiyet verebilir. Bununla birlikte arabulucular, bir uyuşmazlığı çözmekten öte, bir ailenin bütünlüğünü ve birliğini koruma gibi daha geniş bir amaca yönelik bir faaliyet yürüttüklerinin bilincinde olduklarında, arabuluculuk sürecine bu motivasyonla yaklaşabilirler.

Sonuç itibariyle, aile arabuluculuğunun faydaları sıralanırken evlilik birliğinin korunmasına yapacağı potansiyel katkının net bir şekilde ifade edilmesi, bu kurumun toplumsal faydasını artıracak, çiftlerin aile arabuluculuğuna bakış açısını genişletecek ve aile birliğinin güçlenmesine ve devamına önemli bir katkı sağlayacaktır. Belirtmek gerekir ki bu, arabuluculuğun faydaları listesini genişletmekten ziyade, toplumun çekirdeği olan aileyi koruma ve güçlendirme misyonunu üstlendirmektir.

2.7. Aile Arabuluculuğu Modelleri

Aile arabuluculuğunda, uyuşmazlığın özellikleri, taraflar arasındaki ilişki ve çözüm için bir zaman kısıtlamasının olup olmaması gibi faktörlere göre kullanılan modeller değişiklik göstermektedir. Buna bağlı olarak aile arabuluculuğu bağlamında farklı uygulama modelleri bulunmaktadır.

2.7.1. Kolaylaştırıcı Model

Kolaylaştırıcı arabuluculuk ilk gelişen arabuluculuk modeli olup, klasik arabuluculuk yaklaşımı olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁵ Bir sonraki başlıkta

¹⁴⁵ Baksa Greta, "Different Mediation Styles and Their Use in Family Mediation", *Jogi Tanulmanyok*, 2012, 249-259, s.250.

inceleyeceğimiz değerlendirici arabuluculuk modeli ile arasındaki ayrım arabulucunun müzakere sürecinde uyuşmazlığın çözümüne aktif olarak katılması ya da sadece taraflar arasındaki iletişimi kuvvetlendirmeye çalışarak tarafların daha etkili bir müzakere sağlamasını çalışması arasında ortaya çıkan ikilemden doğmuştur.¹⁴⁶

Kolaylaştırıcı arabuluculukta arabulucu, müzakere sürecini usule uygun şekilde yönetmek, taraflara elverişli bir zemin hazırlamak ve aralarındaki iletişimi sağlamakla yükümlüdür.¹⁴⁷ Bu modelde arabulucunun tarafların karar süreçlerine bir etkisi olmayıp bu model uyuşmazlık görüşmelerine müdahaleyi tamamen reddetmektedir.¹⁴⁸ Arabulucunun taraflar arasındaki uyuşmazlıkta uzman ve bilgili olması ya da daha önce benzer uyuşmazlıklarda arabulucu olarak tecrübe kazanmış olması da beklenmemektedir.¹⁴⁹ Dolayısıyla bu modelde arabulucu taraflara tavsiye veremez, sorunun çözümüne dair öneri geliştiremez. Arabulucu bu modelde oldukça edilgen bir konumda olup müdahale oranı düşüktür.¹⁵⁰

2.7.2. Değerlendirici Model

Değerlendirici yaklaşımın temelinde, tarafların davalarının güçlü ve zayıf yönlerinin ana hatlarıyla belirtilmesi ve uyuşmazlığın bir mahkeme usulünde olası sonucuna ilişkin bir değerlendirme yapılmasıyla, tarafların uzun ve masraflı bir mahkeme usulünden kaçınmak için uyuşmazlığı mahkeme dışında çözme konusunda daha fazla isteklilik göstereceği düşüncesi vardır.¹⁵¹ Bu düşünceden hareketle değerlendirici arabuluculuk modelinde arabulucu uyuşmazlık konusunda taraflara uyuşmazlık ve uyuşmazlığın tarafları hakkında hukuki değerlendirmelerde bulunmaktadır.¹⁵²

Değerlendirici modelde arabulucu kolaylaştırıcı arabuluculuğun aksine daha aktif konumdadır. Bu modelin taraflar açısından etkili olabilmesi için arabulucunun

¹⁴⁶ Esra Canbay, *Arbuluculuk ve Arabuluculuğun Temel İlkeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, 2022, s.64.

¹⁴⁷ Yıldırım, a.g.e., s.72.

¹⁴⁸ Canbay, a.g.e., s.65.

¹⁴⁹ Canbay, a.g.e., s.64.

¹⁵⁰ Yıldırım, a.g.e., s.73.

¹⁵¹ Greta, a.g.e., s.250.

¹⁵² Canbay, a.g.e., s.65.

benzer uyuşmazlıklar konusunda tecrübe sahibi olması ve bilgi birikiminin olması gerekmektedir.¹⁵³

Greta, değerlendirici arabuluculuğun aile arabuluculuğu için yetersiz olduğu görüşündedir.¹⁵⁴ Ona göre aile uyuşmazlıklarında, bir yandan davanın olası sonucunun değerlendirilmesi gerekli değildir, çünkü gerçekler göz önüne alındığında, herhangi bir boşanma avukatı da bunu yapabilir ve diğer yandan da altta yatan sorunları çözmez. Değerlendirici arabuluculuğun, paranın söz konusu olduğu davalara daha uygun olduğunu düşündüğünden, yalnızca mal paylaşımının tartışmalı olduğu davalarda başarılı olduğu görüşündedir.

2.7.3. Dönüştürücü Model

Dönüştürücü modelde arabulucu uyuşmazlığın tarafları ile görüşerek onların müzakere ve karar süreçlerinde aktif bir iletişim içinde olmalarını sağlamaya çalışmakta bununla beraber uyuşmazlığın arabuluculuk vasıtasıyla çözülebilmesi için taraflara yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktadır.¹⁵⁵ Sürecin sonunda dönüşümün başarılı olması durumunda taraflar gerek kendi düşünceleri gerek karşı tarafın düşünceleri gerekse de uyuşmazlık hakkında yeni bakış açıları geliştirmeye başlamaktadırlar.¹⁵⁶

Bu modelde arabulucu taraflar arasındaki iletişimi güçlendirmek ve eğer taraflar uyuşmazlığın çözümü noktasında içinden çıkılmaz bir noktaya girmek üzereyse bu noktada araya girip gelen aşamayı olumlu bir duruma dönüştürmek görevini üstlenmektedirler.¹⁵⁷

2.7.4. Ekosistemik Model

Aile uyuşmazlıklarında arabuluculuk yapılırken belirli bir arabuluculuk modelinin tercih edilmesi ve o model çerçevesinde sürecin yönetilmesi, ihtiyaçlara

¹⁵³ Canbay, a.g.e., s.66.

¹⁵⁴ Greta, a.g.e., s.258.

¹⁵⁵ Canbay, a.g.e., s.67.

¹⁵⁶ Canbay, a.g.e., s.68.

¹⁵⁷ Canbay, a.g.e., s.68.

cevap vermekte yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada ekosistemik arabuluculuk farklı model ve kuramları bir araya getirebilen bütüncül bir çerçeve sunabilmektedir.¹⁵⁸

Ekosistemik arabuluculuk uyuşmazlıkların hukukî ve malî sonuçlarından çok orta-uzun vadede taraflarca yapılabilecek iş birliğini odak noktaya koyar.¹⁵⁹ Ekosistemik arabuluculukta sürecin başından itibaren çocuğun ihtiyaçları ve isteklerinin odağa alındığı ve bu şekilde sorunlara çözüm aranıldığı multidisipliner bir yaklaşım söz konusudur.¹⁶⁰ Bunun aksine yapılandırılmış, dönüştürücü ve öyküsel arabuluculuk modellerinde çocuklardan pek az söz edilmektedir.¹⁶¹

Parkinson, ekosistemik modelin, aile arabuluculuğu için oldukça uygun olduğu görüşündedir. Ona göre bu model ailelerin, çocukların ihtiyaç ve isteklerini dikkate alarak, çocuk-anne-baba ilişkilerini güçlendirmelerine ve sürdürmelerine olanak tanıdığı ve ailelerin kendi bakış açılarını ve çocuğun görüşlerini eşit şekilde göz önünde bulundurmalarını sağladığı bir modeldir.¹⁶²

Ekosistemik arabuluculukta arabulucu sadece çatışan iki tarafın diyaloguna odaklanmak yerine tarafların ailenin bütününe odaklanmalarına yardımcı olur.¹⁶³ Bu model, arabulucunun en esnek şekilde hareket edebildiği modeldir.

2.7.5. Öyküsel Model

Öyküsel aile arabuluculuğu, aile içindeki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olarak, anlaşmadan çok, çatışmayı ilgilendiren öyküleri olumlu bir şekilde değiştirmeye veya yeniden yapılandırmaya odaklanan bir modeldir ve taraflara, aralarındaki sorunlara karşı farklı bir bakış açısı kazandırmayı önceler.¹⁶⁴ Bu arabuluculuk modeli, tatmin edilmemiş çıkarlar ve karşılanmamış ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkan çatışmaları bitirerek uyuşmazlığı çözümlmek yerine, saygı ve işbirliği

¹⁵⁸ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.43.

¹⁵⁹Mubin Burak Çelik, “Aile Uyuşmazlıklarının Çözümü Bağlamında Arabuluculuk Türleri ve Modelleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 3, (2024), 1533-1569, s. 1552.

¹⁶⁰ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.79.

¹⁶¹ Lisa Parkinson, “Wider Perspectives in Family Mediation: An Ecosystemic Approach”, *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*, Cilt 40, Sayı 1, (2019), 62-73, s.63.

¹⁶² Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.45.

¹⁶³ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.47.

¹⁶⁴ Çelik, “Aile Uyuşmazlıklarının Çözümü Bağlamında Arabuluculuk Türleri ve Modelleri”, s.1551.

çerçevesinde anlatılan öykülerle yeni bir ilişki meydana getirmeyi öngören bir yaklaşımdır.¹⁶⁵

Çatışmaların temelinde insan öyküleri olduğunu kabul eden öyküsel arabuluculuğun amacı, müzakere sürecinin sonucunda bir çözüme ulaşmak değil uyuşmazlığın tarafları arasında ortak bir öyküyü yakalamanın zeminini oluşturmaya çalışmaktır.¹⁶⁶ Bu modelde arabulucu taraflara uyuşmazlıkla ilgili öykülerini anlattırır ve sonra onları farklı bir bakış açısıyla ya da farklı bir kurgu ile yeniden değerlendirmeye yönlendirir.¹⁶⁷ Öyküsel arabuluculukta önemli olan mesajın niteliğidir.¹⁶⁸ Olumlu bir içerik, olumsuz bir çerçeve içinde yer alabileceği gibi, bunun aksi de mümkündür.¹⁶⁹

Hukuki uyuşmazlıkların çözümünde, arabulucudan bir terapist gibi davranması beklenemese de öyküsel terapide kullanılan ve öyküsel arabuluculuk modeline ilham veren bazı yöntem ve tekniklerin, özellikle kişiler arası veya ailevi ilişkilerden kaynaklanan hukuki ihtilafların çözümünde taraflar açısından önemli etkileri olabileceği söylenebilir.¹⁷⁰ Arabulucunun kabiliyetleriyle de bağlantılı olarak taraflara hem sorunlarıyla başa çıkabilme hem de öz saygılarının yükselmesi gibi terapötik etkileri de olabilmektedir.¹⁷¹

2.7.6. Yapılandırıcı Model

Yapılandırılmış arabuluculuk, arabulucu ile taraflar arasında önceden belirlenmiş düzenlemeler ve kılavuz ilkelerle dengeli bir katılımı teşvik etmeyi hedefleyen çok aşamalı bir modeldir.¹⁷² Son yıllarda modern hukukta, özellikle boşanma ile ilgili aile uyuşmazlıklarında yaygın olarak tercih edilen yapılandırıcı model, boşanmanın hukuki ve mali sonuçlarına ve bu sonuçların müzakeresi sırasında tarafların çıkarlarına odaklanmaktadır.¹⁷³

¹⁶⁵ Seda Özmumcu, *Arabuluculuk Modelleri*, 1. bs., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, s.212.

¹⁶⁶ Özmumcu, *Arabuluculuk Modelleri*, s.180.

¹⁶⁷ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.77.

¹⁶⁸ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.77.

¹⁶⁹ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.42.

¹⁷⁰ Özmumcu, *Arabuluculuk Modelleri*, s.212.

¹⁷¹ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.77.

¹⁷² Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.34.

¹⁷³ Çelik, "Aile Uyuşmazlıklarının Çözümü Bağlamında Arabuluculuk Türleri ve Modelleri", s.1550.

Yapılandırılmış arabuluculuk, genel olarak taraflar arasındaki çatışmanın çok derinleşmediği aşamalarda kullanılmaktadır.¹⁷⁴ Yapılandırılmış arabuluculuğun temel özelliklerinden biri tarafların nerede durduklarından –bundan kasıt tarafların nasıl bir sonuç tercih ettiğidir- çok çıkarlarına odaklanmasıdır.¹⁷⁵ Bu modelde aile içi ilişkilerin geçmişi dikkate alınmakta fakat psikolojik iyileştirmeler yerine ihtiyaç ve menfaatleri karşılayan pratik çözümler üzerine odaklanılmakta ve ilişkileri onarmaktan ziyade geleceğe yönelik adımlar planlanmaktadır.¹⁷⁶

Bu modelde taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, müzakere sürecinin odağında bulunmamaktadır. Fakat aile içi uyuşmazlıklar özellikle boşanma davaları duygusal yoğunluğun baskın olduğu süreçlerdir. Dolayısıyla bu süreçte duyguların bastırılması ve bir kenara atılması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu modelde duyguların göz ardı edilmesi ve aile ilişkilerine yeterince zaman ayrılması, ayrılma sürecinde bulunan taraflar arasındaki iletişimi artırmada yetersiz kalabilir ve çocukların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmeyen bir sonuca yol açabilir.¹⁷⁷

2.7.7. Ortak (Eş) Arabuluculuk Modeli

Eş arabuluculuk, arabuluculuk sürecinin iki veya daha fazla arabulucu eliyle yürütülmesidir.¹⁷⁸ Bir eş arabulucu müzakere sürecine yardımcı olabilecek ek bir göz, kulak ve beyindir.¹⁷⁹ Eş arabuluculuk, cinsiyetler arası dengeyi sağlamak, birbirinden farklı bakış açılarına sahip kişiler arasında dengeli bir anlayış getirmek, müzakere sürecine özgü uzmanlık ile bilgi gereksinimlerini karşılamak gibi amaçlarla kullanılabilir.¹⁸⁰

Eş arabuluculukta arabuluculardan her biri farklı becerilere sahip olabilir ve müzakere sürecinde bu becerilerini kullanabilir.¹⁸¹ Örneğin, bir arabulucu duygusal dengeyi sağlama, geri bildirimde bulunma, ana fikirleri toplama ve konuyu yeniden yapılandırma gibi yeteneklerde üstün olabilirken, bir başkası açık uçlu sorularla

¹⁷⁴ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.76.

¹⁷⁵ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.34.

¹⁷⁶ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.77.

¹⁷⁷ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.37.

¹⁷⁸ Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.192.

¹⁷⁹ Nihal Coşkun, *Aile Arabuluculuğu*, 1. bs., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023, s.220.

¹⁸⁰ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.94.

¹⁸¹ Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.192.

derinlemesine sorgulama, mevcut durumu analiz etme ve belirsizlikleri giderme hususlarında daha yetenekli olabilir.¹⁸²

Aile uyuşmazlıkları gibi duygusal, ailevi, mali ve hukuki birçok yönü olan uyuşmazlıkların çözümünde müzakere sürecini yalnızca bir arabulucunun yürütmesi arabulucunun uyuşmazlığın bu farklı yönlerine aynı anda odaklanmakta güçlük çekmesine neden olabilir.¹⁸³ Birbiriyle uyumlu çalışabilen ve birbirinin eksik yönlerini tamamlayan arabulucuların varlığı hâlinde ise tarafların farklı bakış açılarının daha iyi anlaşılması mümkündür.¹⁸⁴

Uyumlu bir eş arabuluculuk için arabulucuların birbirlerine güvenmeleri, birlikte çalışmaya hazır olmaları, süreçteki rollerini açıkça belirlemiş olmaları ve taraflarla iletişim kurarken ortak bir dil kullanmaları gerekmektedir.¹⁸⁵ Farklı disiplinlerden eş arabulucular, bir avukat ya da terapistin tek başlarına başa çıkmakta zorlanabilecekleri duygusal yoğunluğu yüksek ve karmaşık konularda, taraflar arasındaki dengeyi sağlama ve sorunları yönetme konusunda daha etkili olacaktır.¹⁸⁶

Eş arabulucular geniş bir yelpazede farklı becerileri, çalışma stillerini ve farklı kişilik özelliklerini birleştirirler. Bunlarla birlikte eş arabuluculukta bazı zorluklar da ortaya çıkabilmektedir. Eş arabulucuların uyumsuzluğu, birbirlerini tanımaması, deneyim eksikliği, arabulucuların sürece yönelik farklı yaklaşımları benimsemeleri veya sürece hazırlıksız başlamaları gibi sebepler süreç yönetimini zorlaştırıp sorunların ortaya çıkma ihtimalini arttırıp, çözüm ihtimalini azaltabilir.

2.7.8. Mekik Arabuluculuğu Modeli

Arabuluculuk görüşmelerinde uyuşmazlık tarafları için bazen yüz yüze görüşmek çatışmaların daha da derinleşmesine sebebiyet verebilir. Yine bazen taraflar yüz yüze görüşmek istemeyebilir. Özellikle ihtilafın yüksek olduğu durumlarda, taraflar arasında yıpratıcı suçlamalar, kişisel saldırılar, küçümseme ve sürekli kesintiler gibi iletişim engelleri, diğer tarafın aynı ortamda bulunmasını zorlaştırır.¹⁸⁷

¹⁸² Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.192.

¹⁸³ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.94.

¹⁸⁴ Şıpka, Özden, Akipek Öcal, a.g.e., s.82.

¹⁸⁵ Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.82.

¹⁸⁶ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.95.

¹⁸⁷ Coşkun, a.g.e., s.222.

Bu gibi durumlarda mekik arabuluculuğu arabulucuya taraflar ile çok sayıda ayrı ayrı özel görüşmeler yapılması imkânı sağlar.¹⁸⁸ Arabulucu tarafları farklı zamanlarda ayrı ayrı görüşmeye alır. Arabulucu, odalar arasında "mekik dokuyarak" tarafların açıklamalarını, teklifler ya da karşı teklifleri taşıyarak arabuluculuk sürecini yürütür.¹⁸⁹

Mekik arabuluculuğu, aile arabuluculuğuna genellikle uygun bir yöntem olarak kabul edilmemiştir, çünkü aile uyuşmazlıklarının arabuluculukla çözülmesinin temel amacı, kopmuş aile ilişkilerinde tarafların yeniden iletişim kurmalarını sağlamaktır.¹⁹⁰ Fakat şiddet veya diğer istismar türlerinin yaşandığı durumlarda, güvenlik kaygıları mekik arabuluculuğu yöntemiyle ortadan kaldırılabilir.¹⁹¹ Bu gibi durumlarda mekik arabuluculuğu taraflar arasında doğrudan iletişimi sınırlayarak güvenli bir çözüm sunabilir, güç dengesizliklerini ve yoğun duyguları yönetmeye yardımcı olarak, tarafların süreci terk etmelerini veya kesmelerini engeller, suçlamaları ve saldırgan beden dilini ortadan kaldırır, her iki tarafın da duyulduğunu ve anlaşıldığını hissetmesini sağlar.¹⁹² Taraflarla ayrı ayrı görüşmek, arabulucuya diğer taraftan gelen mesajları iletme ve gerektiğinde bu mesajları yeniden çerçeveleme imkânı tanır; bazen bu mesajları arabulucudan duymak, doğrudan diğer taraftan duymaktan daha kolay olabilir.¹⁹³ Sayılan faydalarının yanında arabulucunun taraf tuttuğu izlenimini oluşturma riski, kişinin arkasından yapılan yorumlara dair endişeler, daha çok zaman gerektirmesi ve taraflardan birinin bilgilerini diğer tarafa açık etmeyi istememesi gibi gizlilikle ilgili problemler mekik arabuluculuğunun olumsuz yönleri arasında sayılabilir.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Çelik, "Aile Uyuşmazlıklarının Çözümü Bağlamında Arabuluculuk Türleri ve Modelleri", s. 1557.

¹⁸⁹ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.106.

¹⁹⁰ Coşkun, a.g.e., s.222; Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.106.

¹⁹¹ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.106; Lily J. Jiang v.dğr., "Predictors of Attendance at Court- Referred Shuttle or Videoconferencing Mediation among Separating or Divorcing Parents Reporting High Levels of Intimate Partner Violence", *Family Court Review*, Cilt 60, Sayı 1, (2022), 98-114, s.100.

¹⁹² Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.109.

¹⁹³ David A. Hoffman, "Mediation and the Art of Shuttle Diplomacy", *Negotiation Journal (Wiley-Blackwell)*, Cilt 27, Sayı 3, (2011), 263-309, s.276.

¹⁹⁴ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.110.

2.7.9. Online (Çevrimiçi) Arabuluculuk Modeli

Çevrimiçi arabuluculuk uyuşmazlıkların çözümünde teknolojinin kullanılmasıdır.¹⁹⁵ Çevrimiçi arabuluculuk, uyuşmazlık yaşayan tarafları zengin bir zaman ve mekân seçeneğiyle bir araya getirir, gerginliği ve güç dengesizliklerini azaltmaya yardımcı olur, sürecin daha hızlı ve esnek bir şekilde ilerlemesini sağlar.¹⁹⁶

Çevrimiçi veya telefonla yapılan arabuluculuk, genellikle yüz yüze görüşmelere kıyasla daha düşük tatmin edici sonuçlar doğurabilse de, yine de değerli bir araçtır ve bazı durumlarda arabuluculuğun gerçekleştirilmesinin tek yolu olabilir.¹⁹⁷ Çevrimiçi arabuluculukta arabuluculuk süreci teknolojinin sağladığı imkânlar kullanılarak yürütülür. Bu çerçevede arabuluculuk sürecinde videokonferans veya sesli konferans araçları kullanılarak anlaşmazlıkların müzakere edilmesi mümkündür. Videokonferans ve sesli konferans teknolojilerini bir arada kullanarak yapılan arabuluculuk "görsel-işitsel arabuluculuk" olarak adlandırılmaktadır.¹⁹⁸

Çevrimiçi arabuluculuk aile içi şiddet içeren uyuşmazlıklarda umut verici bir çözüm süreci olarak önerilmiştir. Bu model, coğrafi olarak uzak bölgelerde bulunan ve arabuluculuk merkezine ya da belirli bir yere seyahat edemeyen taraflar için daha uygun bir alternatif olabilir.¹⁹⁹ Fakat bu modelin kullanılmasının bazı sakıncaları da bulunmaktadır.

Bu model özellikle arabuluculuğun temel ilkelerinden olan gizliliğin ihlal edilmesi riskini barındırmaktadır. Arabulucu tarafından süreç kaydedilmese de taraflar gizlice kendi kayıtlarını yapabilirler. Arabulucular, arabuluculuk sürecinin gizliliğini gözeterek, tarafların mahremiyetini koruyan güvenli araçlar ve yazılımlar kullanmalıdır.²⁰⁰

¹⁹⁵ Coşkun, a.g.e., s.210.

¹⁹⁶ Çelik, "Aile Uyuşmazlıklarının Çözümü Bağlamında Arabuluculuk Türleri ve Modelleri", s.1554.

¹⁹⁷ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.112.

¹⁹⁸ Fernanda S. Rossi v.dğr., "Shuttle and Online Mediation: A Review of Available Research and Implications for Separating Couples Reporting Intimate Partner Violence or Abuse.", *Family Court Review*, Cilt 55, Sayı 3, (2017), 390-403, s.395.

¹⁹⁹ Rossi v.dğr., a.g.e., s.395; Seda Özmumcu, "Online Uyuşmazlık Çözümleri ve Online Arabuluculuk 'Dijital Adalet Mümkün Mü?' Sistem Üzerime Bazı Değerlendirmeler", *Prof. Dr. Türkân Rado'nun Anısına Armağan*, (ed. Abuzer Kendigelen), On İki Levha Yayıncılık, 2020, 365-420, s.418.

²⁰⁰ Rossi v.dğr., a.g.e., s.396.

Bu modelde karşılaşılabilecek bir başka sorun ise tarafların arabuluculuk sürecine katılmak için seçtikleri yerdir. Tarafların arabuluculuk sürecini, dışarıdan dikkat dağıtıcı unsurların olmadığı ve her iki tarafın da gizliliğinin korunacağı özel, güvenli ve sessiz bir ortamda gerçekleştirmeleri gerekmektedir.²⁰¹ Tarafların özel mekânlara veya uygun araçlara erişimleri yoksa ya da bu araçları kullanmak için gerekli teknolojik becerilere sahip değillerse, videokonferans veya sesli konferans arabuluculuğu uygun bir seçenek olmayabilir.²⁰² Fakat aile arabuluculuğu çevrimiçi araçların kullanımıyla iyi bir şekilde desteklenebilir, geliştirilebilir.²⁰³

2.8. Aile Arabuluculuğuna Başvuru ve Sürecin Başlangıcı

Türk hukukunda arabuluculuğa dair temel düzenleme 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'dur. HUAK m.13/1'e göre "*Taraflar dava açılmadan önce veya davanın görülmesi sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilirler. Mahkeme de tarafları arabulucuya başvurmak konusunda aydınlatıp, teşvik edebilir.*" Uyuşmazlığın tarafları dava sürecine girmeden önce aralarında anlaşarak bir arabulucunun yardımı ile uyuşmazlığın çözümünü için arabuluculuk sürecini başlatabilirler. Tarafların her ikisi birlikte arabulucuya başvurabileceği gibi yalnızca biri de başvuruda bulunabilir. Bu durumda HUAK m.13/2 gereğince "*Aksi kararlaştırılmadıkça taraflardan birinin arabulucuya başvuru teklifine otuz gün içinde olumlu cevap verilmez ise bu teklif reddedilmiş sayılır.*"

Taraflar uyuşmazlık hakkında dava açtıktan sonra da arabulucuya başvurma iradesi gösterebilirler. Bu durumda HUAK m.15/5'e göre hâkim yargılamayı en fazla üç ay süreyle erteler. Bu süre tarafların birlikte talep etmesi üzerine yine üç ayı aşmamak kaydıyla uzatılabilir. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) m.137'ye göre mahkeme tarafların özgürce karar verebileceği davalarda onları sulhe ve arabuluculuğa teşvik eder ve bu durumu tutanağa geçirir.

²⁰¹ Rossi v.dğr., a.g.e., s.397.

²⁰² Rossi v.dğr., a.g.e., s.397.

²⁰³ Coşkun, a.g.e., s.210.

Türk Hukukunda aile arabuluculuğunun amacına uygun biçimde çalışabilmesini temin için hazırlanmış aile arabuluculuğuna ilişkin usul ve esasları düzenleyen ayrı bir düzenleme bulunmamaktadır.

2.8.1. Başvuru Yolları

2.8.1.1.İhtiyari Arabuluculuk

Arabulucuya başvuru açısından ihtiyarilik yahut zorunluluk şeklinde iki yol karşımıza çıkmaktadır. Arabuluculuğun temel prensiplerinden biri gönüllülük esasına dayanmasıdır.²⁰⁴ Gönüllülük ilkesinin üç unsuru vardır:²⁰⁵ (1) Taraflar arabuluculuğa katılmaya zorlanmamalıdır; (2) süreç her zaman tarafların ortak rızasıyla kontrol altında olmalıdır ve (3) sonuçlar üzerinde serbestçe mutabık kalınmalıdır.

Arabuluculuğa elverişlilik değerlendirilmesi yapılırken tarafların üzerinde özgürce karar verebileceği uyuşmazlıklara vurgu yapılması, arabuluculukta rızanın varlığının gerekliliğini ortaya koymaktadır.²⁰⁶ HUAK m.15/2 maddesi “*Taraflar, emredici hukuk kurallarına aykırı olmamak kaydıyla arabuluculuk usulünü serbestçe kararlaştırabilirler*” hükmüne yer vermiştir. Dolayısıyla Türk hukukunda arabuluculuk sürecine başvuruda taraflara bir seçim hakkı tanınmıştır.

2.8.1.2. Zorunlu Arabuluculuk

Bazı uyuşmazlıklarda yargılama makamlarına başvuru yapmadan önce arabuluculuğa başvuru zorunluluğu vardır. Bu uyuşmazlıklarda arabuluculuğa başvuru dava şartıdır. HMK'nın 114. maddesi dava şartlarını düzenlemektedir. Bu maddenin 2. fıkrasının yaptığı atıfla HUAK m.18/B -1'de dava şartı olarak arabuluculuğa başvurma zorunluluğu olan uyuşmazlıklardan bazıları sayılmıştır. Buna göre;

“(1) Aşağıdaki uyuşmazlıklarda, dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır: a) Kiralanan taşınmazların 2004 sayılı Kanuna göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler hariç olmak üzere, kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar. b) Taşınır ve taşınmazların paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar. c)

²⁰⁴ Çiçek, a.g.e., s.69.

²⁰⁵ Andrews, a.g.e., s.4.

²⁰⁶ Şahin Altıntaş, a.g.e., s.157.

23/6/1965 tarihli ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunundan kaynaklanan uyuşmazlıklar. ç) Komşu hakkından kaynaklanan uyuşmazlıklar.”

Bunun yanında şu dava türlerinde de arabuluculuk dava şartıdır:²⁰⁷

- İş Davaları: 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun 3/1'inci maddesi uyarınca, bireysel ve toplu iş sözleşmesinden kaynaklanan işçi veya işveren alacak ve tazminat davaları ile işe iade talepleri için arabulucuya başvurulması zorunludur.
- Ticari Davalar: 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 5/A maddesi gereğince, Türk Ticaret Kanunu'nun 4'üncü maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu belirli bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat taleplerinde dava açmadan önce arabuluculuk şartı aranır.
- Tüketici Uyuşmazlıkları: 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 73/A maddesi uyarınca, aynı maddede sayılan istisnalar dışında, tüketici mahkemelerinde görülen uyuşmazlıklarda dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır.

2.8.1.3. Aile Uyuşmazlıklarında Zorunlu Arabuluculuğun Uygulanabilirliği

Arabuluculuğun özel bir görünümü olan aile arabuluculuğunda tarafların arabuluculuk sürecine kendi rızaları ile katılmaları esastır.²⁰⁸ Bununla birlikte gerek Türk hukukunda gerekse karşılaştırmalı hukukta bu konuya ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır.

İngiltere’de aile uyuşmazlıklarının çözümünde aile içi şiddet ve istismar iddialarının olduğu ihtilaflar dışında arabuluculuğa başvuru zorunludur.²⁰⁹ Benzer şekilde Fransa’da da yine belirli istisnaları olmakla beraber aile uyuşmazlıklarında dava yoluna gidilmesinden önce aile arabuluculuğuna başvurmak zorunludur.²¹⁰

²⁰⁷ Yeşilirmak, Kekeç, Bulur, a.g.e., s.29.

²⁰⁸ Şahin Altıntaş, a.g.e., s.157.

²⁰⁹ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1025.

²¹⁰ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1030.

Avustralya da aile içi şiddet ve istismar vakıaları dışında zorunlu aile arabuluculuğunu benimsemiş ülkelerdendir.²¹¹

Öğretide bazı yazarlar arabuluculuğun amacının taraflar müzakere sürecine katıldıktan ve tartıştıktan sonra, onları bir uzlaşmaya varmaya zorlamak olmadığını, zorunlu katılım ve tartışmanın işe yaramayacağını ifade etmektedir.²¹² Tanrıver, taraflara arabulucuya başvuru konusunda bir zorlama getirmenin, faydadan ziyade zararının olacağını ifade etmektedir.²¹³ Ona göre, uzlaşma kültürünün gelişmediği toplumlarda arabulucuya zorunlu başvuru mekanizması getirmek sürecin daha da uzamasına sebep olur. Yine ağır iş yükü nedeniyle yargının yavaş işlediği bizimki gibi ülkelerde, zorunlu arabuluculuğa başvurmanın, yargıdaki gecikmeden avantaj sağlayan tarafın uyuşmazlık çözüm sürecini daha da uzatmasına olanak tanıyarak, arabuluculuk kurumundan beklenen faydanın tam olarak sağlanmasını engelleyeceğini düşünmektedir. Yazar bu nedenle arabuluculuk sürecinin işleyişinin tamamen tarafların inisiyatifine bırakılması gerektiğini düşünmektedir. Kamuoyunun alternatif uyuşmazlık çözüm yolları hakkında bilgilendirilmesi ve bu yöntemlerin yargının alternatifi değil, tamamlayıcısı olduğunun vurgulanmasıyla, faydaları da açıkça ortaya konulursa, tarafların kendiliğinden bu mekanizmalara yöneleceğini ve birçok sorunun mahkemelere taşınmadan çözüleceğini savunmaktadır.²¹⁴ Çiçek, tarafların eşit konumda olmadığı çekişmelerde arabuluculuğun zorunlu hale getirilmesinin davanın açılmasını geciktirmek için kullanılabilir bir silaha dönüşebileceğine dair kaygısını dile getirmiştir.²¹⁵

Bu görüşlere karşıt olarak öğretilerde bazı yazarlar da arabuluculuğun artık gönüllü bir süreç olmaktan çıktığını, devlet harcamalarını azaltmaya yönelik çabaların bir parçası olarak, her türlü aile hukuku uyuşmazlığını mahkemelerden çıkarıp zorunlu arabuluculuk programlarına yönlendirmeye yönelik meylin giderek daha da arttığını ifade etmektedir.²¹⁶ Zorunlu aile arabuluculuğunun faydalarından bahseden Milišauskaitė ve Sondaitė, arabuluculuğun çiftlerin ve çocukların sorunlarını çok daha

²¹¹ Milišauskaitė, Sondaitė, a.g.e., s.93.

²¹² Andrews, a.g.e., s.4.

²¹³ Tanrıver, a.g.e., ss.169-170.

²¹⁴ Tanrıver, a.g.e., s.154.

²¹⁵ Çiçek, a.g.e., s.71.

²¹⁶ Milišauskaitė, Sondaitė, a.g.e., s.92.

hızlı bir şekilde çözdüğünü ve böylece sorunların büyümesini engellediğini öte yandan mahkemenin de bu süreçten mahkemeye geri dönüşlerin azalmasını sağlaması dolayısıyla kendi faydasının olduğunu ifade etmektedir.²¹⁷ Yine yazar bazı uyuşmazlık çözümlerini uygulayıcıları ve akademisyenlerin, arabuluculuk sürecinin kendisinin faydalı olduğunu çünkü çiftlere nasıl müzakere edeceklerini öğrettiği ve farklılıklarına odaklanmak yerine çocuklarının ihtiyaçlarına odaklanmalarına yardımcı olduğu argümanından hareketle çiftlerin bir anlaşmaya varsalar da varmasalar da arabuluculuktan fayda sağladıklarını savunduğunu belirtmiştir.²¹⁸

Gündoğdu, boşanma uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuğu desteklemektedir.²¹⁹ Ona göre özellikle uzlaşma kültürünün gelişmediği ülkelerde tarafların arabulucuya başvurmasını beklemek taraflarca bir zayıflık ve kendinden ödün verme olarak görülebileceği için taraflar arabuluya başvurma yolunu tercih etmeyecektir. Dolayısıyla zorunlu arabuluculuk bu tip uyuşmazlıklarda bir gerekliliktir.

Dağlıoğlu da boşanma aşamasına gelmiş çiftlerin zaten bu noktada iletişim kuramadıklarını, adli süreçlerin bu gerilimi arttırdığını ve iletişimin tarafsız bir arabulucu yardımıyla sağlandığı arabuluculuğun bu tür anlaşmazlıklarda dava şartı olarak uygulanmasının olumlu sonuçlar verebileceğini ifade etmiştir.²²⁰ Yazar bu düşüncesine dava şartı olarak arabuluculuğun ancak HUAK kapsamındaki uyuşmazlıklar bakımından mümkün olabileceğini de eklemiştir.

2.8.2. Arabuluculuk Sözleşmesi

Arabuluculuk sözleşmesi, taraflar sürecin sonunda anlaşmaya varırsa taraflarca üzerinde uzlaşılan çözüm yönteminin kâğıda dökülmesi sonucu oluşan belgedir. Fakat taraflar bu çözümün gizli kalmasını isteyip bir metne dökülmesini istemeyebilirler, bu durumda tarafların ve arabulucunun bu talebe uygun davranması gerekmektedir.²²¹

²¹⁷ Milišauskaitė, Sondaitė, a.g.e., s.94.

²¹⁸ Milišauskaitė, Sondaitė, a.g.e., s.94.

²¹⁹ Gündoğdu, a.g.e., s.127.

²²⁰ Dağlıoğlu, a.g.e., s.579.

²²¹ Pekcanitez, Atalay, Özkes, a.g.e., s.1104.

Ancak ileride bir sorun çıkması halinde ispat kolaylığı sağlaması açısından anlaşılın hususlar bir metne dökülebilir.

HUAK'ın tarafların anlaşması başlıklı 18. maddesi birinci fıkrasında arabuluculuk süreci sonunda ulaşılan anlaşmanın içeriğinin taraflarca belirleneceği ve eğer bir anlaşma belgesi hazırlanırsa bu belgeyi arabulucu ve tarafların imzalanacağı düzenlenmiştir. Taraflar arabuluculuk süreci sonunda bir anlaşmaya ulaştıklarında, bu anlaşma belgesinin icra edilebilir olduğuna dair bir kayıt düşülmesini isteyebilirler. Eğer dava açılmadan önce arabuluculuğa başvurulduysa, anlaşmanın icra edilebilirliğine dair şerh verilmesi için arabulucunun görev yaptığı yer sulh hukuk mahkemesinden talepte bulunulabilir. Dava görülürken arabuluculuğa gidilmişse, bu şerh talebi davanın görüldüğü mahkemeden yapılır. Bu şerhi içeren anlaşma, mahkeme kararı niteliğinde bir belge olarak kabul edilir. (HUAK m.18/2)

Kanunlar icra edilebilirlik şerhi alınmasını zorunlu kılmadıkça, taraflar, avukatları ve arabulucunun (ticari anlaşmazlıklarda ise sadece avukatlar ve arabulucunun) birlikte imzaladığı anlaşma belgesi, ayrıca bir icra edilebilirlik şerhi gerekmeksizin mahkeme kararı hükmündedir. (HUAK m.18/4) Arabuluculuk süreci tamamlandığında ve bir anlaşmaya varıldığında, üzerinde mutabık kalınan konular hakkında taraflarca dava açılamaz.

2.9. Aile Arabulucusu

Arabulucu, tarafları dinleyen, onların görüşlerini alan, tarafları bir araya getirerek uyuşmazlığın barışçıl yöntemlerle çözülmesine yardımcı olan, gerektiğinde de öneriler sunarak tarafları uzlaşmaya ikna edebilme yetkisine sahip olan ve tarafları birbirine yakınlaştıran kişi konumundadır.²²²

2.9.1. Aile Arabulucusunun Rolü

Arabulucu, uyuşmazlığı çözmek için bir karar vermek yerine, tarafların yeniden müzakerelere başlamalarını ve bir anlaşmaya varmaları için uygun bir ortam

²²² Özgür Oğuz, *Türk İş Hukukunda Dava Şartı Olarak Arabuluculuk*, 1. bs., İstanbul: Legal Yayıncılık, 2019, s.6; Ekrem Kurt, "Sulh Sözleşmesi ve Arabuluculuk", *Hukukta Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları*, (ed. Tahir Muratoğlu, M. Bulut Buluttekini), 1.bs., Seçkin Yayıncılık, 2018, 147-154, s.151; Özbek, "Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler", s.237.

yaratmayı amaçlar; arabulucu, haklı veya haksızı belirlemek yerine, her iki tarafın da çıkarlarının en uygun şekilde dengeleneceği bir çözüm önerisi üzerinde yoğunlaşarak, uyuşmazlığın çözülmesine yardımcı olur.²²³ Taraflar arasındaki uyuşmazlığa daha soğukkanlı bakarak tarafların kendi çözümlerini üretmelerini sağlamaya çalışır.²²⁴ Bu noktada özellikle arabulucu, tarafların müzakereye devam etmesini temin ettiği ölçüde, çözümün oluşmasına da yardımcı olacaktır.²²⁵

Arabulucu hâkim gibi davranarak uyuşmazlık hakkında karar vermez, hüküm kurmaz ve tarafların alacağı kararı onların yerine geçerek alamaz. Burada arabulucudan beklenen tarafların görüş ayrılıklarını sakin ve mantıklı bir şekilde tartışabilmeleri için çaba göstermektir. Özellikle görüşmelerin uzamasıyla birlikte sınırların gerildiği ve gurur sorunlarının ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda, arabulucunun rolü, tarafların soruna daha mantıklı ve yapıcı bir tutumla yaklaşmalarını sağlamaya çalışmaktır.

İslam hukuku arabulucuyu arabuluculuk sürecinin aktif bir süjesi olarak görmüş ve uyuşmazlık konusunun çözümüne bizzat dâhil etmiştir.²²⁶ Batıdaki uygulamanın aksine İslam hukukunda aile arabulucusunun öncelikli amacı tarafları uzlaştırmak olduğundan²²⁷ arabulucunun süreçteki rolü de bu amaca hizmet edecek şekilde şekillenmiştir.

Türk hukukunda arabulucunun rolüne bakıldığında 7036 sayılı kanun değişikliği ile HUAK'a “..*tarafların çözüm üretemediklerinin ortaya çıkması halinde çözüm önerisi de getirebilen..*” şeklinde bir ifade eklenmiştir. Bu düzenleme öncesinde arabulucunun müzakere sürecindeki rolü sınırlı iken düzenlemeyle beraber arabulucuya uyuşmazlık çözüm sürecinde görüş bildirmek ve önerilerde bulunabilmek imkânı tanınmış ve arabulucunun süreçteki rolü arttırılmıştır. Böylelikle arabulucunun müzakere sürecinde bir tıkanma söz konusu olduğunda araya girmesinin mümkün olup

²²³ Subaşı, İ., Toplu İş Hukukunda Arabuluculuk (Ünal Tekinalp'e Armağan, C. II İstanbul 2003, s. 743-833), ss. 760-761 dph. 45. Akt Tanrıver, a.g.e., ss. 165-166.

²²⁴ Gizem Ersen Perçin, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt 31, Sayı 2, (2012), 177-201, s.185.

²²⁵ Pekcanitez, Atalay, Özekes, a.g.e., s.1102.

²²⁶ Akbaba, a.g.e., s.508.

²²⁷ Kaşdıbi, Yılmaz, a.g.e., s.661.

olamayacağına dair tartışma kanunda yapılan değişikliklerle birlikte ortadan kaldırılmıştır.²²⁸

2.9.2. Aile Arabulucusunun Nitelikleri

Hızla artan boşanma vakaları göz önüne alındığında genellikle kümülatif mal paylaşımı, nafaka ve velayet konuları, çocukla kişisel ilişki kurulması ve diğer tartışmalı konuların ele alınması gereken yerlerde taraflar sadece sıradan bir arabulucunun değil oldukça etkili bir aile arabulucusunun yardımına ihtiyaç duyarlar.²²⁹ Bu noktada aile arabulucusunun mesleki yeterlilik, taraflar arasında dengeyi gözetme, sır tutma ilkesine bağlılık ve diğer nitelikler bakımından yetersiz olmaları, arabuluculuk sürecinden beklenen sonucun doğmamasına sebebiyet verir.²³⁰

Ülkemizde arabuluculuk hukukçular eliyle yürütülen bir mesleki faaliyet olarak gelişmektedir.²³¹ Öğretide aile arabuluculuğu bakımından psikoloji geçmişli olan bir arabulucunun aile dinamiklerini daha iyi anlayabileceği ve böylece ailelere daha etkili bir şekilde yardımcı olabileceği ifade edilmiştir.²³²

Fırat, aile arabuluculuğunda yalnızca hukukçu veya yalnızca psiko-sosyal bilimcilerin bakış açısının yeterli olmayacağını; bu nedenle eş arabuluculuk modelinin benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir.²³³ Bu modelde, arabuluculardan birinin hukukçu, diğerinin ise psikiyatri uzmanı, psikolog, sosyal hizmet uzmanı veya sosyal çalışmacı olması gerektiğini ifade etmiştir.

Aile hukuku uyuşmazlıklarında hukuk bilgisiyle beraber psikoloji, sosyoloji ve davranış bilimlerinin de etkili olduğunu ifade eden Altıntaş²³⁴ bu alanlarda yetmiş uzman ve nitelikli aile arabulucularına olan ihtiyacı vurgulamıştır. Arabuluculuk

²²⁸ Yıldırım, a.g.e., s.72.

²²⁹ Paula Bell, Alexia Georgakopoulos, "A Study of Expert Family Mediators' Perceptions of Family Mediator Effectiveness", *Dispute Resolution Journal*, Cilt 73, Sayı 1, (2018), 1-23, s.2.

²³⁰ Tanrıver, a.g.e., s.159.

²³¹ Budak, Karaaslan, a.g.e., s.446.

²³² Ivory O'Rourke, *Family Mediation In The Superior Court of Los Angeles, ProQuest Dissertations and Theses*, (Psy.D. Tezi), Ann Arbor: Alliant International University, 2021, s.4.

²³³ Erhan Fırat, "Evlilik Arabuluculuğu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 49, (2022), 371-388, s.385.

²³⁴ Şahin Altıntaş, a.g.e., s.172.

sürecinin başarısını etkileyen kıstaslardan biri şüphesiz arabulucunun yeterli bilgi birikimine, deneyime, iletişim becerisine sahip olmasıdır.²³⁵

²³⁵ Canbay, a.g.e., s.25.

İKİNCİ BÖLÜM

MUKAYESELİ HUKUKTA AİLE ARABULUCULUĞU UYGULAMALARI

Çalışmamızın bu bölümünde, aile arabuluculuğunun uluslararası alandaki farklı uygulamaları mukayeseli hukuk penceresinden incelenerek, konuya dair kapsamlı bir perspektif sunulacaktır. Her ülkenin kendi sosyal, kültürel ve hukuki yapısına göre şekillenen ve aile uyuşmazlıklarının çözümünde kullanılan arabuluculuğun inceleyeceğimiz ülkelerde nasıl geliştiği ve uygulandığı incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak, Malezya'daki aile arabuluculuğu uygulamaları; “Uzlaştırma Komitesi”, “Tahkim” ve “Sulh Meclisi” gibi kendine özgü kurumları ile ele alınacaktır. Ardından, İngiltere'deki aile arabuluculuğu uygulamaları incelenecek, İngiltere mahkemelerindeki arabuluculuk uygulamaları ve sürecin işleyişi ile İngiltere'de İslami bir kuruluş olan Muslim Arbitration Tribunal'ın (Müslüman Tahkim Heyeti) aile arabuluculuğu yaklaşımı değerlendirilecektir. Daha sonra, Fas'taki aile arabuluculuğu uygulamaları sulh ve genel arabuluculuk süreçleri açısından analiz edilecektir. Son olarak, Suudi Arabistan'daki aile arabuluculuğu uygulamaları; yargı içi, resmi destekli ve resmi izinli arabuluculuk modelleri özelinde incelenerek bu bölüm tamamlanacaktır.

1. Malezya'da Aile Arabuluculuğu Uygulaması

Malezya 13 eyaletten ve 3 federal bölgeden oluşan bir yarımada ülkesidir. Çinliler, Hintliler ve Malaylar olmak üzere farklı etnik gruba sahip çoğulcu bir nüfusa sahiptir. Halkın %61,3'ü İslam dinine mensup olup, geri kalan bireyler etnik kökenlerine bağlı olarak çok sayıda farklı dini görüşü benimsemiştir.²³⁶

Malezya, federal bir devlet olmasından dolayı çift katmanlı bir hukuk sistemine sahiptir. Ülkenin yüksek hukuki otoritesi Federal Anayasa'dır ve tüm ülke genelinde geçerlidir. Bu anayasanın yanı sıra, diğer federal yasalar da eyalet düzeyindeki kanunlardan üstündür ve ulusal çapta uygulanır. Bununla birlikte, her eyaletin kendi

²³⁶ Halit Ahmet Çiftçi, “Malezya'nın Dini Yapısı Üzerine Fenomenolojik Bir Saha Araştırması - Kuala Lumpur Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2023), 239-265, s.242.

sınırları içerisinde geçerli olan ayrı bir anayasası ve kendine özgü yasaları da mevcuttur.

Malezya beşeri hukuk sisteminde uzun yıllar sömürgesi olduğu İngiltere'nin etkisi büyüktür. Bununla birlikte Malezya'da resmî din İslâm'dır ve bu sebeple ülkede İslâm Hukuku belirli sınırlar dâhilinde uygulanmaktadır.

Malezya'nın iki kademeli hukuk sistemi aileye ilişkin problemleri düzenleyen kanun ve uygulamalarda daha belirgin olup Müslümanlar ve gayrimüslimlerin aile hukukuna ilişkin sorunları ayrı olarak çözüme kavuşturulmaktadır.²³⁷ Malezya'daki Müslüman grubu oluşturan Malaylar şer'i mahkemelerin, gayrimüslimler ise sivil (laik) mahkemelerin yargı yetkisi altındadır. Malaylara, şeriat mahkemeleri tarafından İslami kanunlar uygulanmaktadır.²³⁸ Gayrimüslimlere ilişkin aile uyuşmazlıkları ise genellikle çeşitli eyaletlerin yüksek mahkemelerinde karara bağlanmaktadır.²³⁹ Malezya yargı sisteminde yüksek mahkemeler Federal Anayasa tarafından oluşturulurken Şeriat mahkemeleri eyalet kanunlarının birer yapılanması niteliğindedir.²⁴⁰

Malezya'nın ikili yönetim şekli dolayısıyla federal yönetim ile eyalet yönetimi arasında hukuki süreçler farklılık göstermektedir. Bundan dolayı aile hukuku alanında da federal bölge ve eyaletler arasında yasal farklılıklarla görülebilmektedir. Fakat 1984 tarihli federal bölgelerde yürürlüğe giren "İslam Aile Hukuku Kanunu" diğer eyaletler tarafından da büyük oranda kabul görmüştür.²⁴¹ Bu kanun 10 bölüm, 135 maddeden oluşmaktadır.²⁴² Evlilik, boşanma, nafaka, vesayet gibi konularla ilgili düzenlemeleri içermektedir.

Malezya'da Müslümanlar ve gayrimüslimler için uygulanan iki ayrı aile hukuku sistemi vardır. 1976 tarihli Hukuk Reformu (Evlilik ve Boşanma) Kanunu

²³⁷ Nor Fadzlina Nawi, "Family Mediation in Malaysian Muslim Society: Some Lessons for the Civil Family Law in Malaysia", *Conference Booklet-East Asian Law and Society Conference*, 2011, s.1.

²³⁸ Rita Reddy, "Marriage and Divorce Regulation and Recognition in Malaysia", *Family Law Quarterly*, Cilt 29, Sayı 3, (1995), 613-625, s.613.

²³⁹ Nawi, a.g.e., s.1.

²⁴⁰ Zeynep Doğru, *Malezya Örneğinde İslam Aile Hukukunda Arabuluculuk Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.95.

²⁴¹ Doğru, a.g.e., s.105.

²⁴² İsmail Yalçın, *Malezya'da İslam Hukuku Uygulamaları: Yeni Gelişmeler ve Problemler (1981-2003)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.59.

gayrimüslimler için evlilik ve diğer konularla ilgilenmektedir ve bu kanun, gayrimüslimleri ilgilendiren aile uyuşmazlıkları için tek tip bir yasa oluşturmuş, özellikle İslam dinine mensup kişilere uygulanması ise hariç tutulmuştur.²⁴³ İslami aile hukuku sistemi ise Malezya'daki her eyaletin yargı yetkisi altında ayrı ayrı gelişen İslami aile hukuku kanunlarına dayalı olarak Müslüman ailelerin sorunları ile ilgilenmektedir.²⁴⁴

Malezya'da 1984 İslâm Aile Hukuku Kanunu ile birlikte boşanmaların önüne geçilmesi, erkeğin boşama yetkisini keyfi olarak kullanmasının önlenmesi gibi amaçlarla aile uyuşmazlıklarında uzlaştırmaya yönelik çeşitli düzenlemeler getirilmiştir.²⁴⁵ Malezya'da aile içi anlaşmazlıkların çözümünde aile arabuluculuğu; “özel sulh görüşmesi”, “uzlaştırıcı komite”, “aile uyuşmazlıklarında arabulucu-hakemlik” ve “sulh meclisi” gibi farklı yöntemler altında uygulanmaktadır.²⁴⁶ Malezya'da eşler, aralarındaki anlaşmazlıklar sebebiyle boşanma noktasına geldiğinde, 1984 tarihli İslam Aile Hukuku Kanunu'nda belirlenen adımları izlemek zorundadır.

1.1. Uzlaştırma Komitesi

1984 tarihli İslam Aile Hukuku Kanunu'nun 47. maddesi talak ve emirle boşanma konusunu düzenlemektedir. Bu maddenin birinci fıkrasına göre, boşanmak isteyen eş hazır bir formu doldurarak; evlilik bilgilerini, çocuklarının sayısını ve yaşlarını, daha önceki mahkeme süreçlerini, boşanma talebinin sebeplerini, arabuluculuk yapıp yapılmadığını, eşyle nafaka, çocukların velayeti ve mal paylaşımı gibi konularda bir anlaşmanın olup olmadığını veya bu konulardaki beklentilerini ve mahkemeden elde etmek istediği sonuca dair taleplerini belirterek boşanma başvurusunda bulunur.²⁴⁷ Dava şeriat mahkemelerine intikal eder. Mahkeme Kanun'un 47. madde 3.fıkrasına göre tarafların boşanmayı isteyip istemediklerini araştırır. Şayet eşler boşanmayı istiyorsa mahkeme kocaya hâkimin huzurunda eşini

²⁴³ Nawi, a.g.e., s.5.

²⁴⁴ Nawi, a.g.e., s.5.

²⁴⁵ Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.169.

²⁴⁶ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1035.

²⁴⁷ Islamic Family Law Act 1984, <https://www.fao.org/faolex/results/details/fr/c/LEX-FAOC134793/md.47>. Erişim Tarihi: 17.06.2025

bir talakla boşaması konusunda izin verir. Boşanma kayıt memuru tarafından tescil edilir. Eşlerden biri boşamaya razı olmazsa ya da mahkeme evlilik birliğinin yeniden kurulabileceği kanaatine varırsa kanunun 47/5. maddesi gereği tarafları arabuluculuğa yönlendirir. Buna göre; mahkeme en kısa sürede bir din görevlisinin başkanlığında biri kocayı, diğeri karısını temsil edecek iki kişinin bulunduğu bir uzlaştırma komitesi atar ve davayı komiteye havale eder.

Kanunda Uzlaştırma Komitesi'ne atanacak temsilciler için özel bir şart belirtilmese de, mahkemelerin eşleri ve anlaşmazlıklarını iyi bilen yakın akrabaları öncelikli olarak tercih edeceklerini kaydetmiştir.(47/6) Bu nedenle mahkeme, davayı uzlaştırıcı komiteye gönderdiğinde eşlerden en kısa sürede yakın akrabaları arasından uygun temsilcilerin isimlerini bildirmelerini ister.²⁴⁸ Akrabaların mevcut olmaması durumunda mahkeme, tarafları temsil etmek üzere imamlar gibi toplumda saygınlığı olan kişileri atamaktadır.²⁴⁹

Mahkeme uzlaştırma komitesine komut verebilir ve komitenin başarısız olduğu kanaatine varırsa komiteyi değiştirebilir. Komite uzlaştırma sürecini altı ay içinde tamamlamalıdır. Fakat mahkeme gerekli görürse bu süreyi uzatabilir. Komite, tarafları ve onların temsilcilerini dinleyebilir. Uzlaştırma komitesi, uzlaştırmayı gerçekleştiremezse ve tarafları evlilik ilişkilerini sürdürmeye ikna edemezse, bu yönde bir belge düzenler ve bu belgeye, varsa evlilikten doğan küçük çocukların bakımı ve velayeti, mal paylaşımı ve evlilikle ilgili diğer konularla ilgili uygun gördüğü tavsiyeleri ekleyebilir.(47/11)

Uzlaştırma komitesinin çalışmalarına avukat veya yabancılardan temsilci katılamaz. (47/12) Komitenin mahkemeye uzlaşmanın sağlandığını ve tarafların evlilik ilişkilerini yeniden kurduklarını bildirmesi halinde, mahkeme boşanma başvurusunu reddeder. (47/13) Komitenin, uzlaştırmayı gerçekleştiremeyeceğine ve tarafları evlilik ilişkisini yeniden başlatmaya ikna edemeyeceğine dair bir belgeyi mahkemeye sunması halinde ise mahkeme kocaya hâkimin huzurunda bir talak

²⁴⁸ Doğru, a.g.e., s.113.

²⁴⁹ Sa'odah Ahmad, Nora Abdul Hak, "Sulh (Mediation) in the State of Selangor: An Analysis of Legal Provisions and Application", 2010, s.216.

söylemesini tavsiye eder. Koca mahkeme önünde bir talak söylemeyi reddederse, dava 48. maddeye göre işlem yapılması için hakeme havale edilir. (47/14)

Kanun'un 47. maddesi 15. fıkrasına göre aşağıdaki hallerde uzlaştırma komitesine başvurulmamaktadır:

- Başvurucunun kendisinin terk edildiğini ve diğer tarafın nerede olduğunu bilmediğini iddia ettiği durumlarda,
- Diğer tarafın Malezya Yarımadası dışında ikamet ettiği ve başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde Mahkemenin yargı yetkisine girmesinin muhtemel olmadığı durumlarda,
- Diğer tarafın üç yıl veya daha uzun süre hapis cezasına çarptırıldığı durumlarda,
- Başvurucunun diğer tarafın tedavisi olmayan bir akıl hastalığından muzdarip olduğunu iddia ettiği durumlarda veya
- Mahkemece geçerli sayılan istisnai hallerde uzlaştırma komitesine başvurulmamaktadır.

Malezya'da uzlaştırma komitesi uygulaması ile taraflar arasındaki uyuşmazlıkların dostane bir şekilde çözüme kavuşturulması amaçlanmakta ve bu yönüyle uzlaştırıcı komite süreci modern arabuluculuk uygulamalarındaki kolaylaştırıcı arabuluculuk modeline benzemektedir.²⁵⁰ Batı tarzı aile arabuluculuğu ve uzlaştırıcı komite, bağlayıcı bir sonuca ulaşmayı amaçlamamakla benzerlik gösterse de Batı'daki aile arabuluculuğu boşanmayı hızla ve en az hasarla sonuçlandırmayı hedeflerken, uzlaştırıcı komite ise evliliği sürdürmek ve eşleri barıştırmak için çabalamaktadır.²⁵¹

1.2. Tahkim

İslam Aile Hukuku Kanunu 47/14. maddesine göre uzlaştırma komitesinin girişimleri sonucunda taraflar arasında anlaşma sağlanamazsa mahkeme tarafları tahkime yönlendirmektedir. Uyuşmazlıkların çözümlenmesinde tahkim süreci yalnızca ilk adım olan uzlaştırma komitesiyle yürütülen sürecin başarısız olmasının

²⁵⁰ Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.171.

²⁵¹ Doğru, a.g.e., s.116.

ardından veya eşler arasında şiddetli geçimsizlik olması halinde uzlaştırmaya gerek duyulmaması hallerinde başvurulabilecek alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir.²⁵²

İslam Aile Hukuku Kanunu 48.madde hakem kararıyla çözüm konusunu ele almaktadır. Buna göre; Mahkeme şayet evlilikte taraflar arasında sürekli bir geçimsizlik olduğu kanaatine varırsa İslam hukukuna uygun olarak karı ve koca adına hareket edecek iki hakem tayin edebilir. (48/1) Mahkeme hakem tayin ederken mümkün olduğu takdirde davanın koşullarını bilen tarafların yakın akrabalarına öncelik verir. (48/2) Bununla birlikte akrabalık ve yakınlık hakem seçiminde önemli görülse de şer'î hukuk bilgisi olmayanlar hakemlik için yetersiz görüldüğünden mahkemece tercih edilmemektedir.²⁵³

Mahkeme, sürecin doğru yönetilebilmesi için gerektiğinde hakemlere talimatlar verebilir. Hakemler bu talimatlara uymak ve süreci İslam hukukuna göre yürütmek zorundadır. (48/3) Tahkim süreci boyunca hakemler taraflar arasındaki geçimsizlik sebeplerini ortaya koyup uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak için çaba sarf etmektedirler.²⁵⁴ Mahkemenin hakemleri görevden alma ve yerine yenilerini atama hakkı vardır. (48/4) Tarafların yakın aile üyesi olmadığı sürece üçüncü bir kişinin veya şeriat avukatının bu görüşmelere katılması veya taraflardan herhangi birini temsil etmesi yasaktır. (48/7)

Hakemlere mahkeme tarafından boşama yetkisi verilmişse, hakemler bu yetkiyi kullanarak tefrik kararı verebilir fakat boşama yetkileri olmadığı halde tefrik kararı vermişse bu durumda mahkeme hakemlere bu yetkiyi verir ve işlem sonuçlandırılır.²⁵⁵ Hakemlerin tarafları boşaması kanuna göre ancak mahkemenin veya eşlerin kendilerine bu yetkiyi vermesiyle mümkündür.²⁵⁶ Malezya'daki aile uyuşmazlıkları ve boşanma davalarında uzlaştırıcı komite ve sulh mekanizmalarının yaygın kullanımı nedeniyle hakeme giden dosya sayısı oldukça sınırlıdır.²⁵⁷

²⁵² Doğru, a.g.e., s.116.

²⁵³ Doğru, a.g.e., s.117.

²⁵⁴ Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.172; Doğru, a.g.e., s.117.

²⁵⁵ Yalçın, a.g.e., s.65.

²⁵⁶ Doğru, a.g.e., s.118.

²⁵⁷ Doğru, a.g.e., ss.118-119.

1.3. Sulh Meclisi

Malezya’da aile uyuşmazlıkları bağlamında uygulama alanı bulan bir diğer yöntem ise sulhtur. Sulh, dava süreçlerinin taraflara verdiği zararları hafifletmek ve tarafların boşanma sürecini dostane bir şekilde tamamlayabilmeleri için şeriat mahkemeleri bünyesinde kurulmuştur. Malezya hukukunda sulh, diğer ülkelerdeki benzer uygulamalardan ve Malezya’daki uzlaştırıcı komite ve tahkim mekanizmalarından ayrılarak boşanacakları kesinleşmiş olan eşlerin boşanmanın hukuki ve mali etkileri konusunda karşılıklı rızaya dayalı bir çözüme ulaşmalarını hedefleyen özgün bir alternatif uyuşmazlık çözüm yoludur.²⁵⁸

Sulh sürecinin nasıl işleyeceği ve sulh görevlilerinin dikkat edeceği hususlar “Malezya Hukukunda Sulh Görevlisi Olanlar İçin Etik Kurallar” ve “Malezya Hukuku Bağlamında Sulh Kılavuzu” isimli belgelerde düzenlenmiştir.²⁵⁹ Malezya’da belirli şartlar altında eşler mahkemece sulh meclislerine yönlendirilmekte ve bu meclislerce yürütülecek görüşmelere katılım, taraflar açısından zorunlu olmaktadır.²⁶⁰ Mahkeme tarafından belirlenen tarihte nitelikleri taşıyan kişiler (ilahiyat mezunu, yüksek ihtisas eğitimini tamamlamış, arabuluculuk sertifikasına sahip olan, belirli rütbeye sahip şeriat görevlisi olan vb.²⁶¹) arasından mahkemece seçilen sulh görevlisinin gözetiminde kurulan sulh meclisi ile tarafların boşanmanın hukuki ve mali sonuçları üzerinde müzakere etmeleri sağlanmaktadır.²⁶²

Sulh görevlisi tarafından yürütülen sürecin sonunda taraflarca üzerinde anlaşılan konular, sulh görevlisi tarafından bir belgeye kaydedilir ve taraflarla birlikte imzalanmak suretiyle mahkemeye sunulur. Mahkeme tarafından tarafların gerçek iradesinin sunulan anlaşma belgesine yansıdığıının teyit edilmesinin ardından söz konusu belge, geçerli olarak kabul edilir ve hukuki sonuçlarını doğurur.²⁶³ Sulh görevlisi tarafından yürütülen süreçte taraflarca üzerinde anlaşılabilen hususlar için

²⁵⁸ Ahmad, Hak, a.g.e., s.221.

²⁵⁹ Ahmad, a.g.e., s.223.

²⁶⁰ Çelik, *Türk Hukuku’nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.173.

²⁶¹ Ahmad, Hak, a.g.e., s.229.

²⁶² Hanis Wahed, “Sulh: Its Application in Malaysia”, *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, Cilt 20, Sayı 6, (2015), ss.1-9.

²⁶³ Çelik, *Türk Hukuku’nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.174.

ise mahkeme gün belirler ve bu hususların devlet yargılaması sonucunda karara bağlanması için süreç işler.²⁶⁴

Malezya’da uygulanan sulh yönteminde sulh görevlisi müzakere süreci boyunca bir yönüyle modern hukuktaki kolaylaştırıcı arabuluculuk modeline benzer bir süreç yürütmektedir.²⁶⁵ Burada sulh görevlisinin uyuşmazlıkları çözen kişi değil, tarafların kendi çözümlerini kendilerinin üretebileceği bir ortamı oluşturan arabulucu konumunda olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁶

Malezya’da sulh, uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan etkili bir yöntemdir. Yapılan araştırmalar sulh oturumlarına katılan katılımcıların büyük çoğunluğunun sulh uygulamasından memnun kaldığını göstermiş, hiçbir katılımcı memnuniyetsizlik bildirmemiştir.²⁶⁷ Sulh uygulamalarına yönelik memnuniyet oranının yüksek olması bu yöntemin başarısı ve etkinliğinin güçlü bir kanıtını oluşturmaktadır. Geçmişte yapılan araştırmalar, sulhun uyuşmazlıkları dostane bir şekilde çözmek için ne kadar etkili bir yol olduğunu, özellikle de aile içi uyuşmazlıkların çözümünde ne denli kritik bir rol oynadığını göstermiştir.²⁶⁸ Bununla birlikte, mahkemelerdeki birikmiş davaların azalması gibi ek faydaları da beraberinde getirmiştir. Malezya’da, Selangor, Federal Bölgeler ve Malaka Şeriat Mahkemeleri’nde sulhun başarılı bir alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizması olarak kullanılması, onun ülkedeki geleceğinin parlak olduğunu ve burada kalacağına güçlü bir şekilde işaret etmektedir.²⁶⁹

2. İngiltere’de Aile Arabuluculuğu

2.1. İngiltere Mahkemeleri’nde Aile Arabuluculuğu Uygulaması

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden olan arabuluculuk, 1970’lerin sonunda İngiltere aile hukukunda yer edinmeye başlamıştır.²⁷⁰ Ayrılık ya da boşanmanın her safhasındaki çiftlere yönelik aile arabuluculuğu hizmeti, ilk kez

²⁶⁴ Ahmad, Hak, a.g.e., ss.224-225.

²⁶⁵ Ahmad, Hak, a.g.e., s.224.

²⁶⁶ Ahmad, Hak, a.g.e., s.224.

²⁶⁷ Saodah Ahmad, “Sulh: An Alternative Dispute Resolution and Amicable Settlement of Family Dispute”, *UMRAN Journal of Muslim Affairs*, Cilt 1, Sayı 1, (2015), 41-62, ss.13-14.

²⁶⁸ Ahmad, a.g.e., s.16.

²⁶⁹ Ahmad, a.g.e., s.16.

²⁷⁰ Kamila Groszkowska, “Mediation in Family Law in the UK”, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/Eng.-Mediacja_w_prawie._UK_mgr_K_Groszkowska__E.pdf. s.5, Erişim Tarihi: 08.05.2025

1978'de Bristol'da, bağımsız ve topluluk temelli bir girişim olarak, sosyal hizmet uzmanları ve aile hukukuyla ilgilenen avukatlardan oluşan bir grup tarafından başlatılmıştır.²⁷¹ İngiltere'de aile arabuluculuğunun hukuka dâhil edilmesi aile hukuku sisteminde bir devrim olarak nitelendirilmiştir.²⁷²

İngiltere'de aile içi uyuşmazlıklarının çözümünde devlet yargılamasından çok arabuluculuk tercih edilmektedir.²⁷³ İctihatlarla gelişen İngiliz hukukunda, arabuluculuk sürecinin işleyişine dair bağımsız bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.²⁷⁴

Boşanma, ayrılık, velayet davalarında yargılamanın bir parçası olarak hâkime tarafları aile arabuluculuğuna yönlendirme yetkisi veren ilk yasama eylemi 1996 Aile Hukuku Kanunu'dur.²⁷⁵ Daha sonraki süreçte aile arabuluculuğun kullanımı ve önemini arttırmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar: “Çocuklar ve Aileler Kanunu”, “Aile Usul Kuralları 2010 ve Aile Usul Kuralları”, “Adli Yardım, Cezaların Belirlenmesi ve Suçluların Cezalandırılması Kanunu'dur.”²⁷⁶ Yine 1995 tarihli White Paper isimli raporda da aile arabuluculuğu konusu ele alınmıştır. Söz konusu raporda aile arabuluculuğu, tarafsız bir üçüncü şahıs olan arabulucunun, boşanmayı düşünen veya ayrılan çiftlerin gelecekteki düzenlemeleri ortaklaşa belirlemelerine destek olduğu bir süreç olarak tanımlanmıştır.²⁷⁷

İngiltere'de aile arabuluculuğunda, aile içi şiddet ve istismar gibi istisnai konular dışında başvuru zorunlu bir yol olarak düzenlenmiştir.²⁷⁸ Bu kapsamda tarafların dava yoluna başvurmadan önce arabuluculuk bilgilendirme ve değerlendirme toplantılarına katılmalarını şarttır.²⁷⁹ Bu toplantılarda taraflar durumlarını ve uyuşmazlığa sebep olan sorunları tartışma ve arabuluculuk prosedürü ve arabuluculuk sürecinin seyri hakkında bilgi edinme fırsatına sahip olmaktadır.

²⁷¹ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.10; Erhan Fırat, *Aile Arabuluculuğu*, (Doktora Tezi), Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s.72.

²⁷² Groszkowska, a.g.e., s.5.

²⁷³ Oğuz, a.g.e., s.9.

²⁷⁴ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1024; Oğuz, a.g.e., s.9.

²⁷⁵ Groszkowska, a.g.e., s.5.

²⁷⁶ Fırat, *Aile Arabuluculuğu*, ss.72-73; Erhan Fırat, “Aile Arabuluculuğu Eğitimi: İngiltere Örneği”, *Adalet Dergisi*, Sayı 73, (2024), 797-821, s.806.

²⁷⁷ Fırat, *Aile Arabuluculuğu*, ss.73-74.

²⁷⁸ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1025.

²⁷⁹ Çelik, *Türk Hukuku'nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.77.

Sonraki süreçte taraflar arabuluculuk sürecini başlatmak isteyip istemediğine kendisi karar vermektedir. Tarafları arabuluculuk sürecini başlatmaya teşvik etmek ve bu yolla aile mahkemelerinin iş yükünü azaltmak amacıyla İngiltere’de arabuluculuk yöntemi bu uygulamadan faydalanmak isteyen taraflara maddi destek sağlayan kamu otoriteleri tarafından desteklenmektedir.²⁸⁰

İngiltere’de arabuluculuk süreci, arabulucuların eğitimi ve denetimi devlet kontrolünde işlememektedir.²⁸¹ Aile arabuluculuğu konusunda İngiltere’de resmi bir kurum olan Aile Arabuluculuğu Konseyi (The Family Mediation Council in England and Wales - FMC) isimli kuruluş önemli yer tutmaktadır. Bu kuruluşun çatısı altında, beş farklı aile arabuluculuğu meslek birliğinden (Arabulucular Koleji, Hukuk Topluluğu, Aile Arabulucuları Derneği, Ulusal Aile Arabuluculuğu, Aile Hukukunda İlk Çözüm²⁸²) gelen üyeler bulunmaktadır.²⁸³

FMC amacını, “*aile arabuluculuğunda en iyi uygulamayı teşvik etmek ve temel hedefin kamuoyunun, kuruluşun standartlarını karşılayan arabulucular tarafından sağlanan yüksek kalitede arabuluculuk hizmeti sunan aile arabuluculuğu hizmetlerine güvenle erişebilmesini sağlamak olduğu*” şeklinde ifade etmiştir.²⁸⁴

FMC tarafından yapılan düzenlemeler ülkede önemli bir yere sahiptir. Bu düzenlemelerden biri “Aile Arabulucularına Yönelik Uygulama Kuralları” isimli düzenlemedir.²⁸⁵ Bu düzenlemede aile arabulucularının kullanabileceği şekilde, aile arabuluculuğunun amacı, temel prensipleri, ele aldığı konular ve uygulama yöntemleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.²⁸⁶ Yine FMC ve Aile Adalet Konseyi tarafından hazırlanan “İngiltere ve Galler’de Aile Arabuluculuğu: Hâkimler, Mahkemeler ve Hukuk Müşavirleri için Rehber” isimli belge bu alanda yapılmış bir başka düzenlemedir.²⁸⁷

²⁸⁰ Groszkowska, a.g.e., s.6.

²⁸¹ Oğuz, a.g.e., s.9.

²⁸² Bkz. <https://www.familymediationcouncil.org.uk/us/who-we-are/>, Erişim Tarihi: (08.05.2025)

²⁸³ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.8.

²⁸⁴ Bkz. <https://www.familymediationcouncil.org.uk/us/aims/>, Erişim Tarihi: (08.05.2025)

²⁸⁵ Fırat, *Aile Arabuluculuğu*, s.74.

²⁸⁶ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1024.

²⁸⁷ Fırat, *Aile Arabuluculuğu*, s.74.

FMC aile arabuluculuğunu “Bağımsız ve mesleki olarak eğitilmiş bir arabulucunun, ayrılığın ardından çocuklar ve mali konularla ilgili düzenlemeler yapılmasına yardımcı olduğu bir süreç” olarak tanımlamıştır.²⁸⁸ Aile arabuluculuğunun faydaları ise kuruluş tarafından:²⁸⁹

- Arabuluculuğun tarafların kontrolü elinde tutmasına imkân veren bir süreç olduğu ve taraf iradeleri dışında bir şey yapmanın mümkün olmadığı,
- Her iki tarafı da memnun eden bir çözüm bulmaya yardımcı bir süreç olduğu,
- Taraflar ayrıldıktan sonra ortak çocuklar hakkında iletişim kurarken daha işbirlikçi bir zemin oluşmasına katkıda bulunduğu,
- Yargılama sürecine kıyasla sonuca ulaşmanın daha az stresli, daha hızlı ve daha az maliyetli bir yolu olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

İngiltere’de aile arabuluculuğu yapabilmek için FMC onaylı bir eğitimden geçmek şarttır.²⁹⁰ Bu çerçevede, aile arabulucusu olmak isteyenlerin, konseyce onaylanmış vakıf eğitimini tamamlamaları ve “Aile Uyumunda Mesleki Yetkinlik Değerlendirmesi”yle sonuçlanacak denetimli bir süreci bitirmeleri beklenmektedir.²⁹¹ İngiltere’de aile arabulucusu olabilmek için hukukçu olma şartı aranmamaktadır.²⁹² Arabulucular çeşitli mesleki geçmişe sahip olabilmekte ve bu alanda herhangi bir mesleki grubun tekeli söz konusu olmamaktadır.²⁹³

İngiltere hukuk doktrininde sürecin aile arabuluculuğu olarak nitelendirilebilmesi için dört kıstası sağlanması gerektiği kabul edilmektedir:²⁹⁴

- Arabuluculuk sürecinin gönüllülüğü,
- Arabulucunun tarafsızlığı,
- Taraflar ile arabulucu arasındaki ilişkinin gizliliği,

²⁸⁸ Bkz. <https://www.familymediationcouncil.org.uk/family-mediation/>, Erişim Tarihi: (08.05.2025)

²⁸⁹ Bkz. <https://www.familymediationcouncil.org.uk/family-mediation/>, Erişim Tarihi: (08.05.2025)

²⁹⁰ Çelik, *Türk Hukuku’nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, s.78.

²⁹¹ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, s.29.

²⁹² Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1024.

²⁹³ Groszkowska, a.g.e., s.7.

²⁹⁴ Groszkowska, a.g.e., s.9.

- Arabuluculuk prosedürünün esnekliği.

Bu özelliklerden herhangi birinin eksik olması sürecin arabuluculuk özelliğini yitirmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle FMC tarafından düzenlenen “Aile Arabulucuları Uygulama Kuralları” isimli belgede bu temel ilkelere yer verilmiştir.

İngiltere’de uyuşmazlık tarafları arabuluculuk sürecine başlamadan önce “Arabuluculuk Bilgilendirme ve Değerlendirme Toplantısı”na katılmaktadır. Bu toplantıya katılım, dava aile mahkemesine intikal etmeden önce bir ön koşuldur. Dava mahkemeye intikal ettiğinde taraflar toplantıya katıldıklarını kanıtlayan belgeyi hâkime sunmak zorundadır. Bu toplantıya katılma yükümlülüğünün istisnaları ise aile içi şiddet, istismar veya davanın acil işlerden olmasıdır.

Toplantıda arabulucu taraflarla anlaşmaya hangi hususların yazılması gerektiğine dair bir görüşme yapmakta ve tarafların önceliklerine ve uyuşmazlık konularına göre bir müzakere planı çizmektedir. Toplantı her iki tarafın beraber bulunduğu bir ortamda yapılabileceği gibi her bir taraf ile bireysel görüşme yapılması da mümkündür. Toplantıdan sonra taraflar arabuluculuk sürecini başlatmak isterlerse bir arabuluculuk sözleşmesi imzalamaları gerekmektedir.

Arabuluculuk süresinin ne kadar olacağına dair belirli bir zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Bu sürenin uzunluğu tarafların ihtiyaçlarına ve uyuşmazlık konusunun niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Arabuluculuk süreci tarafların uyuşmazlık konularının çoğunda anlaşmaya varmaları halinde sona ermektedir. Anlaşma halinde taraflar üzerinde anlaştıkları tüm hususları gösteren “Uzlaşma Belgesi (Memorandum of Understanding)” olarak isimlendirilen bir belge imzalamaktadır.²⁹⁵ Bu belgenin yasal olarak bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Fakat taraflar bu belgeyi mahkemenin onayına sunarak yasal olarak bağlayıcı hale getirme imkânına sahiptir.²⁹⁶

2.2. İngiltere’deki İslami Bir Kuruluş Olan Muslim Arbitration Tribunal’ın Aile Arabuluculuğu Uygulaması

İngiltere’ye 1950’li yıllardan itibaren yapılan göçler ile ülkedeki Müslüman sayısı artmıştır. Zamanla bir topluluk haline gelen Müslümanlar kendi ihtiyaçlarına ve

²⁹⁵ Groszkowska, a.g.e., s.13.

²⁹⁶ Groszkowska, a.g.e., s.13.

sorunlarına çözüm üretebilmek amacıyla çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır. Muslim Arbitration Tribunal - MAT (Müslüman Tahkim Heyeti) bu kuruluşlardan biridir.

MAT İngiltere’de 1996 Tahkim Yasası kapsamında faaliyet gösteren bir kuruluştur. Bu yasa devletin dini uygulamaları tanınması ve yasalarına dâhil etmesi yoluyla İslam hukukunun arabuluculuk, tahkim vb. uyuşmazlık çözüm yöntemleri aracılığıyla uygulanmasına olanak sağlamıştır.²⁹⁷ Ülkede yaşayan Müslümanların sorunlarını devlet yargılamasına başvurmadan çözmelerine imkân sağlayan bir kurumdur. Kurum, İslami kurallara uygun olarak boşanma ve evliliğin sona ermesi süreçlerini yönetmekte, aile içi uyuşmazlıklarda arabuluculuk, ticari ve mali uyuşmazlıklarda hakemlik yapmakta ve İslam hukukunun öngördüğü şekilde vasiyet ve miras konularında destek sunmaktadır.

MAT İslam hukuku kurallarını içinde bulunduğu İngiliz hukuk sisteminin yargı denetimi çatısında onunla çelişmemek kaydı ile uygulayarak faaliyet göstermektedir. MAT bünyesinde yer alan uzmanlar hem İslam hukuku hem de İngiliz hukuku alanlarında kendini yetiştirmiş gönüllü avukatlardan oluşmaktadır.

MAT bünyesinde her uyuşmazlığın niteliğine göre farklı uyuşmazlık çözüm yöntemi kullanılmaktadır. Bu kapsamda aile uyuşmazlıkları bakımından arabuluculuk yöntemi uygulanmaktadır.²⁹⁸ Fakat buradan çıkan arabuluculuk kararlarının hukuki bir bağlayıcılığı yoktur. Dolayısıyla bu kararların İngiliz mahkemelerinde bir karşılığı bulunmamaktadır.

MAT’ta arabuluculuk faaliyeti tarafların İngiliz mahkemelerinde resmi olarak boşanmalarından önce ve evliliğin MAT tarafından feshinden önce gerçekleşebilmektedir. Çiftler boşanma başvurusunda bulunduğu anda eğer evlilik birliğinin devamını sağlama ihtimali varsa taraflar uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. Aksi ihtimalde ise arabuluculuk faaliyeti boşanmanın hukuki sonuçları üzerindeki sorunların çözülmesi üzerinden devam etmektedir.

²⁹⁷ Kübra Bilgin, *İngiltere’de Müslüman Tahkim Heyeti ve Aile Hukuku Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2022, s.45.

²⁹⁸ Bilgin, a.g.e., s.42.

Taraflardan birinin MAT'ın web sitesindeki formu doldurması yahut kuruma gelerek bizzat başvurması ile arabuluculuk süreci başlamaktadır.²⁹⁹ Tarafların aile içi uyuşmazlık sebepleri dinlendikten sonra öncelikle uzlaşma ihtimalinin olup olmadığına bakılmakta, sulh olma umudu görülürse ilk olarak sulh yoluna başvurulmaktadır. Yani arabuluculuk sürecinin ilk aşaması evlilik birliğinin yeniden tesisini anlamında taraflar arasında bir sulh, uzlaşma ihtimalinin olup olmadığını tespit etmektir. Arabuluculuğun ne kadar süreceği ise boşanma sebeplerine ve uyuşmazlık konusunun türüne bağlı olarak değişmektedir. Örneğin şayet heyet tarafların yeniden bir araya gelme umudu olduğuna kanaat getirirse davayı 3 ay ertelemekte ve taraflara uyuşmazlık konularının çözümü için bir telafi hakkı tanımaktadır.³⁰⁰ Aile içi şiddet iddiası içeren davalarda İngiliz hukukunun uygulanması gerektiğinden MAT bu davalara bakmamaktadır.

3. Fas'ta Aile Arabuluculuğu Uygulaması

Fas Aile Kanunu (Müdevvenetü'l-Üsra) evlilik birliğinin korunmasına büyük önem vermekte ve bunu sağlamak için de sulh, arabuluculuk ve tahkim gibi farklı uyuşmazlık çözüm yöntemlerini kullanmaktadır. Bu yöntemlerin kullanılmasındaki temel amaç eşler arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesini sağlayarak aile bağlarının devamını mümkün olduğunca sağlamaya çalışmaktır.

Fas'ta 2004 tarihli Aile Kanunu (Müdevvenetü'l-Üsra) yürürlüktedir. Bu kanun bir giriş, yedi bölüm ve 400 maddeden oluşmaktadır. Giriş ile başlayan kanunda evliliğin hükümleri, evliliğin sona ermesi ve hükümleri, doğum ve hükümleri, hukukî ehliyet ve velâyet, vasiyet, miras ve geçici ve nihai hükümler düzenlenmiştir.

Kanunun çeşitli maddelerinde sulh ve arabuluculuk süreçlerine atıflar bulunmaktadır. Fas hukukunda sulh ve arabuluculuk farklı süreçleri ihtiva etmektedir. Kanuna göre boşanma davalarında sulh prosedürü zorunlu olarak işletilmektedir. Arabuluculuk faaliyeti devlet yargılamasının dışında Şebketu Şeml, Cem'iyetü Kerâme ve Merkezu'l-Cusûr³⁰¹ gibi sivil toplum kuruluşları eliyle yürütülmektedir.

²⁹⁹ Bilgin, a.g.e., s.56.

³⁰⁰ Bilgin, a.g.e., s.58.

³⁰¹ Elif Kübra Türkmen, "Fas Deneyimlerine Dayanarak Geliştirilen Örnek Bir Aile Arabuluculuğu Modeli", *darulfunun ilahiyat*, Cilt 35, 'Aile Arabuluculuğu' Özel Sayısı, (2025), 149-173, s.160.

3.1. Sulh

Müdevvenetü'l-Üsra'nın 3. bölümü boşanma konusunu düzenlemektedir. Kanuna göre eşlerden biri veya her ikisinin boşanma talebinde bulunması ile süreç başlamaktadır. Bu aşamadan sonra mahkeme öncelikle eşleri uzlaşma girişimi için davet etmektedir. Bu davet üzerine şayet koca gelmezse bu durumda boşanma talebinden vazgeçmiş sayılmaktadır. Kadın davet üzerine gelmez ya da yazılı beyanda bulunmazsa mahkeme savcılık aracılığıyla kadına gelmemesi halinde dosyanın karara bağlanacağını bildirmektedir.³⁰²

Tarafların çağrı üzerine mahkemeye gelmesi halinde meşveret odası olarak isimlendirilen odalarda müzakereler başlamaktadır. Bu aşamada hâkim eşler arasındaki uyuşmazlık konularını sulh yoluyla bitirmek için gerekli tüm girişimlerde bulunmaktadır.³⁰³ Hâkim eşler arasındaki anlaşmazlıkların sona ermesi ve evlilik birliğinin yeniden sağlanmasını sağlamak amacıyla iki hakem atama, aile meclisi oluşturma veya uzman gördüğü kişiyi görevlendirme dâhil her türlü işlemi yapmaya yetkilidir. Kanuna göre eşlerin ortak çocukları varsa hâkimin aralarında en az 30 gün olan iki uzlaşma görüşmesi yapması zorunlu kılınmıştır. (md.82)

Uzlaştırma girişimleri neticesinde eşler arasında uzlaşma sağlanırsa bu konuda bir tutanak düzenlenmekte ve mahkeme tarafından onaylanmaktadır. Şayet eşler arasında uzlaşma sağlanamazsa mahkeme kocanın, nafakasını temin ile yükümlü olduğu eş ve çocuklarının haklarını ödemek üzere en geç 30 gün içerisinde mahkeme kalemine yatırılacak miktarı belirlemektedir. (md.83) Koca süresi içerisinde mahkeme tarafından belirlenen miktarı yatırmazsa boşanma isteğinden vazgeçmiş sayılmakta ve bu durum mahkeme tarafından onaylanmaktadır. (md.86) Belirlenen sürede yatırılırsa mahkeme kocanın boşanmayı tescil ettirmesine izin vermektedir. (md.87)

Eşlerden biri ya da ikisi aralarındaki şiddetli geçimsizlik niteliğinde olan bir uyuşmazlığın çözümü için mahkemeye başvurursa bu durumda mahkeme 82.madde hükümlerine göre tarafların arasını düzeltmek için her türlü girişimde bulunmakla

³⁰² Müdevvenetü'l-Üsra, <https://learningpartnership.org/resource/family-law-morocco-moudawana-document-arabic>, m.81, Erişim Tarihi: 15.06.2025

³⁰³ Elif Kübra Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, s.50.

yükümlüdür. (md.94) Taraflar arasında sulh mümkün olmazsa mahkeme bu durumu bir tutanakla tespit eder ve 83, 84, 85. maddelere göre tarafların haklarını belirler.(md.97)

Fas mahkemelerinde sulh müessesesi yargılamadan önce zorunlu bir süreç olarak işletilse de beklenen barışma oranına tam olarak ulaşamamıştır. İstatistikler, uzlaşmayla sonuçlanan dava sayısının toplam davalara oranla düşük olduğunu göstermektedir. Bunun temel nedeninin, uzlaşmanın yasal bir zorunluluk olması ve özellikle aile içi şiddet veya aldatma gibi nedenlerle boşanmaya kararlı olan eşlerin bu sürece sadece formalite gereği katılması olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁴

3.2. Arabuluculuk

Fas hukukunda aile arabuluculuğu kurumu eşler arası uyuşmazlıkların mahkeme dışında sivil oluşumların katkısıyla çözülmesi anlamına gelmektedir. Fas'ta, evliliklerinde sorun yaşayan çiftlerin boşanmalarını engellemek amacıyla yürütülen faaliyetler, eğer mahkemeler tarafından yürütülürse "sulh prosedürü", mahkemeler dışında sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleşirse "aile arabuluculuğu" olarak adlandırılmaktadır.³⁰⁵

Ülkede resmi olarak düzenlenmiş bir aile arabuluculuğu kanunu bulunmadığı gibi Aile Kanunu'nda da resmi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ülkede aile arabuluculuğu sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla duyulmaya ve eşler arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesine katkıda bulunmaya devam etmektedir. Aile arabulucularının öncelikli görevi, tarafların arasını düzeltmek olup arabulucuların tarafları boşama yetkisi bulunmamaktadır.³⁰⁶

Dernekler bünyesinde derneklerin diğer faaliyetlerinin yanında aile arabuluculuğu da çoğunlukla gönüllü ve ücretsiz bir hizmet olarak yürütülmektedir. Dolayısıyla dernek bünyesinde faaliyet gösteren arabulucuların profesyonel bir aile arabuluculuğu eğitimi bulunmamaktadır. Aile arabulucularının eğitimi noktasında

³⁰⁴ Elif Evdüzen, *Fas Aile Hukukunda Boşanma ve Şikâk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, s.99.

³⁰⁵ Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, s.145.

³⁰⁶ Çelik, "Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu", s.1038.

çoğunlukla dernekler bir eğitim faaliyeti içerisinde olmayıp, arabulucular bireysel çabalarıyla eğitim programları, seminerler, akademik çalışmalar, konferanslar gibi çalışmalara katılarak kendilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar.³⁰⁷

Fas'ta aile arabuluculuğu hizmeti veren derneklerle mülakat yapan bir çalışmada³⁰⁸ mülakata katılan derneklere aile arabuluculuğu faaliyeti sürecinde ne gibi zorluklarla karşılaştıkları sorulduğunda Fas toplumunun aile arabuluculuğu kavramına yabancı olduğu, arabuluculuk faaliyetine katılmak isteyenlerin evlilik birliğinin korunmasına yönelik bir taleplerinin olmasından ziyade boşanma sürecinde hukuki olarak neler yapabileceklerine dair destek almak amacıyla bu derneklere yöneldikleri tespit edilmiştir. Aynı çalışmada Fas'ta aile arabuluculuğu sürecine dair şu çıkarımlarda bulunulmuştur:³⁰⁹

- Aile arabuluculuğu hizmeti veren kuruluşlar arabuluculuk faaliyeti için mekânsal anlamda uygun ortamlara sahiptir.
- Dernekler bünyesinde hizmet veren arabulucular kendi çabalarıyla eğitim programlarına katılmakta ve kendilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar.
- Fas toplumunun arabuluculuk kavramına uzak olması, aile arabuluculuğunu düzenleyen resmi bir kanun olmaması, derneklerin maddi sıkıntılar içinde olması aile arabuluculuğu faaliyeti yürütülürken karşılaşılan sorunlar arasında sayılmıştır.
- Resmi bir niteliği bulunmayan ve aile arabuluculuğu faaliyeti yürüten derneklerin, ailevi uyumsuzlukları uzmanlık gerektirmeyen yollarla çözüme gayreti "ıslah" olarak nitelendirilebilecekken, bu tür oluşumların mahkeme kanalıyla yapılan uzlaşmadan farklı olduklarını vurgulamak için "arabuluculuk" terimini kullanmakta olduğu; öte yandan aile arabuluculuğu faaliyeti yürüten derneklerin sulh, ıslah ve arabuluculuk kavramlarını net bir şekilde ayırmadığı, çiftlerle yapılan görüşmeleri

³⁰⁷ Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, s.140.

³⁰⁸ Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, s.137.

³⁰⁹ Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, s.141.

"arabuluculuk", bu görüşmeler sonucu uzlaşmaya varılması durumunu ise "sulh" olarak adlandırdıkları sonucuna varılmıştır.³¹⁰

Ülkede son yıllarda yaşanan gelişmelerle aile arabuluculuğunun, evlilik birliğinin ve aile bütünlüğünün korunmasında etkili bir yol olduğunun farkına varılmasıyla birlikte, bu yöntemin hukuki bir alt yapıya kavuşturulması ve kurumsal çerçevede icra edilmesi için giderek yükselen bir talep söz konusu olup, bu amaçla çeşitli adımlar atıldığı bilinmektedir.³¹¹

4. Suudi Arabistan’da Aile Arabuluculuğu Uygulaması

Suudi Arabistan’da aile hukukuna dair hükümler Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnamesi ile düzenlenmiştir. Bu kanun öncesinde aile hukukuna ilişkin iş ve işlemler şer’i hukuka göre yürütülmekte iken kanunun yayınlanmasından sonra aile hukukuna dair kural ve kaideler, bir kanun sistematığı halinde düzenlenen bu nizamdan öğrenilebilir hale gelmiştir.³¹² Aile hukukuna ilişkin bu nizamname, var olan şer’î hukuku ilga eden nitelikte değil, düzenleyen niteliktedir.

Suudi Arabistan’da aile içi uyuşmazlıklarda üç tip sulh (arabuluculuk) uygulaması yürütülmekte olup bunları “Yargı İçi Arabuluculuk” , “Resmi Destekli Arabuluculuk”, “Resmi İzinli Arabuluculuk” şeklinde gruplamak mümkündür.³¹³

4.1. Yargı İçi Arabuluculuk

Suudi Arabistan'ın resmi dinî danışma organı olan Büyük Âlimler Heyeti Meclisi, 1975 tarihli bir genelge yayımlayarak boşanma kaynaklı aile içi uyuşmazlık davalarında hâkimlerin izlemesi gereken usul hakkında bir fetva yayımlamıştır.³¹⁴ Bu fetva, mahkemelerin uzlaşmaya dayalı çözüm yollarını daha çok kullanmasını teşvik etmiştir. O dönemki adalet bakanının talimatıyla yürürlüğe giren bu metin, aile

³¹⁰ Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, s.145.

³¹¹ Türkmen, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, s.144.

³¹² Fulya Kuncak, *Suudi Arabistan’da Aile Arabulucu-Hakemliği Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s.44.

³¹³ Kuncak, a.g.e., s.74.

³¹⁴ Mehmet Yargı, “Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan’da Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 42, (2014), 141-172, s.153.

uyuşmazlıklarının ele alınış biçimine dair bu tarihten itibaren yasal bir rehber olarak kabul edilmiş ve uygulanmaya başlamıştır.³¹⁵

Bu uygulamalar çerçevesinde ilk defa 2000 yılında ıslah büroları kurulmuş ve “Riyad Sosyal Güvenlik ve Evlenme Mahkemesi” çatısında faaliyetlerine başlamıştır. Bu bürolarda, muslih olarak adlandırılan arabulucular görev almaya başlamıştır.³¹⁶ Muslih olarak isimlendirilen bu arabulucular şeriat fakülteleri ve diğer yüksek eğitim kurumlarından seçilmiştir. Arabulucuların belirli bir meslek mensubu olması aranmamakta belirli şartları taşıması kaydıyla avukat, öğretmen, doktor vs. arabuluculuk yapabilmektedir. Sulh mekanizması kurumsallaşmaya başladıktan sonra, çiftler boşanmak için mahkemeye başvurduklarında, ilk olarak ıslah bürolarından randevu almaları istenmektedir. Eşler, dava süreci başlamadan önce veya sonra ıslah bürosuna yönlendirildiklerinde, bir kayıt formu doldurmaktadırlar. Bu formda, boşanma nedenleri, yaş, meslek, eğitim durumu, uyruk, evliliğin süresi, çocuk sayısı, erkeğin başka eşi olup olmadığı ve arabuluculuğa rıza gösterip göstermedikleri gibi bilgiler beyan edilerek kaydedilmektedir. Arabuluculuk bürosu yetkilileri, tarafların iletişimini başlangıçta gözlemleyerek, Kur'an ayetleri ve hadislerle boşanma farkındalığı oluşturarak yargının sunamadığı ek faydalar sağlamaktadırlar.³¹⁷

Başvurudan itibaren 20 gün içerisinde arabulucular, aile birliğini sürdürmeyi amaçlayan bir uzlaşma sağlamayı hedeflemektedir. Eğer uzlaşma sağlanamazsa, ek 10 günlük süre içinde çiftin çocukların nafaka ve ziyaret hakları gibi konularda ortak bir karara varması için çaba gösterilmekte, bu sayede ayrılık sonrası yeni anlaşmazlıkların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.³¹⁸ Arabuluculuk süreçleri davalara göre farklı sürelerle sınırlıdır: nafaka, velayet, ziyaret, mesken ve boşanma davaları için azami 30 gün süre varken; nikâhın feshi, hul' ve mehir davaları için bu süre 45 gündür. Belirlenen bu süreler içinde tamamlanamayan arabuluculuklar sona ermektedir.³¹⁹ Arabulucuların anlaşma koşullarını kaydettiği belge “Mutabakat Senedi” olarak

³¹⁵ Yargı, a.g.e., s.153.

³¹⁶ Kuncak, a.g.e., s.75.

³¹⁷ Fulya Okur, “Suudi Arabistan’da Aile Arabuluculuğu ve Hakemliği Uygulamaları”, *darulfunun ilahiyat*, Cilt 35, 'Aile Arabuluculuğu' Özel Sayısı, (2025), 175-208, s.187.

³¹⁸ Okur, a.g.e., s.187.

³¹⁹ Okur, a.g.e., s.188.

isimlendirilmektedir.³²⁰ Suudi Arabistan’da boşanma talepli açılan davalarda hâkimler öncelikle taraflara nasihat etmekte, eş olarak birbirlerine karşı haklarını hatırlatmakta, eşler arasında mümkün olduğu ölçüde evlilik birliğinin devamını sağlamak için bir anlaşmanın oluşmasına gayret etmektedirler.³²¹

4.2. Resmi Destekli Arabuluculuk

Bu arabuluculuk modeli toplumda manevi otoritesi ve saygınlığı bulunan bazı devlet adamlarının katkısı ile yürütülen bir arabuluculuk modelidir.³²² Bu tür arabuluculuğun ülkede tespit edilebilen tek örneğinin Mekke-i Mükerreme valiliğine bağlı İslâhi Zâti'l-Beyn Kurulu olduğu ifade edilmiştir.³²³ Kurul diğer faaliyetlerinin yanında aile içi uyuşmazlıklara ilişkin arabuluculuk hizmeti de sunmaktadır. Kurulun arabuluculuk sürecine dair kuralları ve arabulucularda bulunması gereken nitelikler İslam hukuku ve Adalet Bakanlığı düzenlemeleriyle uyumlu olarak oluşturulmuştur.³²⁴

4.3. Resmi İzinli Arabuluculuk

Bu arabuluculuk modeli ülkede sivil toplum kuruluşları eliyle yürütülen arabuluculuk modelini ifade etmektedir. Arabuluculuk süreci Çalışma ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı’nın izniyle kurulmuş olan sivil toplum kuruluşları eliyle yürütülmektedir.³²⁵ Bu kapsamda hizmet veren sivil toplum kuruluşlarına mahkemelerden, polis merkezlerinden veya diğer ilgili resmi kurumlardan da davalar yönlendirilmektedir.³²⁶

³²⁰ Kuncak, a.g.e., s.91.

³²¹ Yargı, a.g.e., s.154.

³²² Okur, a.g.e., s.191.

³²³ Kuncak, a.g.e., s.92.

³²⁴ Okur, a.g.e., s.192.

³²⁵ Okur, a.g.e., s.193.

³²⁶ Okur, a.g.e., s.193.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA AİLE ARABULUCULUĞU VE MUKAYESELİ HUKUKTAN ÖNERİLER

Bu bölümde, Türk hukukunda aile arabuluculuğunun mevcut yasal çerçevesi incelenecek ve önceki bölümde ele alınan mukayeseli hukuk uygulamalarından elde edilen çıkarımlarla geleceğe yönelik öneriler sunulacaktır. Bu kapsamda ilk olarak, aile arabuluculuğunun yeri ülkemizdeki mevzuat çerçevesinde incelenecektir. Ardından, Türk hukukunda arabuluculuğa elverişlilik şartları HUAK kapsamında değerlendirilecektir. Bölümün devamında, Türk hukukunda aile arabuluculuğuna ilişkin güncel durum ve gelişmeler incelenecektir. Son olarak, mukayeseli hukuktan elde edilen çıkarımlar ışığında, Türk hukukunda evlilik birliğinin korunması temelinde etkili bir aile arabuluculuğu sürecinin geliştirilebilmesi ve yürütülebilmesi için genel değerlendirmeler ve somut öneriler sunularak bu bölüm tamamlanacaktır.

1. Türk Hukukunda Aile Arabuluculuğunun Mevzuattaki Yeri

1.1.6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda

HMK'nın 137. maddesi birinci fıkrası tarafları aralarındaki hukuki uyuşmazlığı gidermek amacıyla sulh ve arabuluculuk gibi uyuşmazlık çözüm yöntemlerine başvurmaya teşvik eden düzenlemelerden biridir. Bu düzenlemeye göre yazılı yargılama usulünün uygulandığı davalarda; “... *Mahkeme ... tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda onları sulhe ve arabuluculuğa teşvik eder ve bu hususları tutanağa geçirir.*” Yine aynı kanunun 140. maddesi ikinci fıkrasına göre; “*Uyuşmazlık konularının tespitinden sonra hâkim, tarafları sulh ve arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında aydınlatarak sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder;...*”

Benzer şekilde m.320/2'de de; “... *Uyuşmazlık konularının tespitinden sonra hâkim, tarafları sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder. ...*” demek suretiyle basit yargılama usulünün uygulandığı davalarda ön incelemenin kapsamı belirlenmiştir. Bu

hükümler ışığında, hâkimin tarafları sulha veya arabuluculuğa yönlendirme ödevi olduğu söylenebilmektedir.³²⁷

Boşanma davalarının görüldüğü aile mahkemelerinde de yazılı yargılama usulü uygulandığı için HMK m.137/1 ve m.140/2 gereğince taraflar ön inceleme duruşmasında hâkim tarafından sulha veya arabuluculuğa teşvik edilir. Bu duruşmada hâkim tarafından taraflar arabuluculuk süreci hakkında bilgilendirilir. Bu oturum, bir tür açıklama ve bilgi verme toplantısı gibi değerlendirilebilir.³²⁸

Öğretide bazı yazarlar³²⁹ bu düzenlemenin aile hukukundan kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde çok da yararlı olmayabileceğini ifade etmiştir. Zira dilekçelerin karşılıklı sunulması ve uyuşmazlıkların belirlenmesi sürecinde, taraflar birbirlerini eleştirip suçlayacak, gizli bilgiler açığa çıkacak, gerilim ve düşmanlıklar artacak ve iletişim yolları kalıcı olarak kapanabilecektir. Bu yazarlara göre; aile arabuluculuğunun temel amacı, tarafları çatışmalı bir sürece girmeden önce uzlaştırmaya çalışmaktır; çünkü taraflar bir kez bu sürece adım attığında, karşılıklı düşmanlık, gözdağı ve çekişme gibi etkenler araya girebilir; bu da onların sonradan geri adım atıp uzlaşmaya yönelmelerini daha zor hale getirebilir.³³⁰

1.2. 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'da (AMK) ³³¹

AMK'nın 6. maddesi birinci fıkrası a bendinde; “*Aile mahkemesi görev alanına giren konularda evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyararak gerektiğinde uzlaştırmaya karar verebilir*” denilmektedir. Benzer şekilde AMK'nın 7. maddesi birinci fıkrasında: “*Aile mahkemeleri, önlerine gelen dava ve*

³²⁷ Tolga Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hakimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 4, (2014), 23-62, s.39; Tanrıver, a.g.e., s.173; Bahattin Aras, “Aile Mahkemelerinde Tarafların Sulh Yoluyla Çözüme Teşviki”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 31, Sayı 3, (2005), 303-309, s.304.

³²⁸ Abdurrahman Kavasoglu, Tansu Gündoğdu, “Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, (2021), 771-789, s.778.

³²⁹ Kavasoglu, Gündoğdu, a.g.e., s.778; Erdem Şimşek, “Aile Hukuku’na İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümü İçin Düzenlenmesi Gereken, Ayrı Bir Arabuluculuk Kanunu İle İlgili Değerlendirme”, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, 2018, 57-76, s.63.

³³⁰ Kavasoglu, Gündoğdu, a.g.e., s.778.

³³¹ RG, Tarih: 18/1/2003, Sayı:24997

işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümünü, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak teşvik eder. Sulh sağlanamadığı takdirde yargılamaya devam olunarak esas hakkında karar verilir'' denilmektedir. Her iki kanuni düzenleme ile aile hâkimlerine, baktıkları dava ve işlemlerle ilgili olarak, konunun esasına girmeden önce, tarafları uzlaşmaya yönlendirmek ve sulh sağlamak suretiyle çözüm üretme sorumluluğu verilmiştir. AMK'nın 7. maddesi birinci fıkrası emredici bir hüküm içerdiğinden aile hâkimlerinin yargılamaya geçmeden önce eşleri sulha teşvik etmeleri zorunludur.³³²

AMK'nın getirdiği usule ilişkin bu kural, aile mahkemelerinin kuruluş amacı ile uyumlu olarak, öncelikle aile birliğinin korunmasına yönelik çözüm yollarının ihtiyaç halinde uzmanlardan da destek alınarak uygulanmasını öngörmekte ve bu süreçte ilk olarak sulh yolunun aranmasını zorunlu kılmaktadır.³³³ Bu düşüncenin aksini savunan Aras, taraflar arasında ciddi sorunların bulunduğu ve sulh teklifinin sadece zaman kaybına yol açıp davanın uzamasına neden olacağı durumlarda, hâkimin durumu dikkate alarak sulh yoluna gitmek yerine doğrudan davanın esasına girip karar vermesinin daha doğru olacağını ifade etmektedir.³³⁴

Fırat, aile mahkemesi hâkiminin bu uygulamasını sadece sulha teşvik olarak nitelendirilmenin yanlış bir yaklaşım olacağı kanaatindedir.³³⁵ Ona göre aile hâkimine bu düzenleme ile aile arabuluculuğunun farklı bir görünümü olan evlilik arabulucusu gibi davranma imkânı sağlanmıştır. Yazar, ilgili kanun hükmünün evlilik birliğinin devamını hedefleyen bir arabuluculuk faaliyetine işaret ettiğini vurgulamıştır. Ona göre, hâkime sorunların çözümünde ihtiyaç halinde uzmanlardan destek alma yetkisi tanınması, bu faaliyetin salt bir sulh teşvikten çok daha fazlası olduğunu açıkça göstermektedir.

³³² Aras, a.g.e., s.304.

³³³ Aras, a.g.e., s.305; Melis Taşpolat Tuğsavul, *Arabuluculuk Kanun Tasarısı Çerçevesinde Türk Hukukunda Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, 2009, s.64.

³³⁴ Aras, a.g.e., s.308.

³³⁵ Fırat, "Evlilik Arabuluculuğu", s.382.

Tanrıver, aile hukuku çerçevesindeki uyuşmazlıkların çoğu kamu düzenini ilgilendirdiğinden, tarafların bu tür davalar üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği göz önünde bulundurulursa, aile mahkemesi hâkimlerine sulha teşvik etme ve sulh sağlama görevi veren, hatta onları aile arabulucusu gibi davranmaya yetkilendiren yasal düzenlemenin etkinliğinin sınırlı kalacağını ifade etmektedir.³³⁶ Doktrindeki bazı yazarlar³³⁷ da sulh ve arabuluculuğa teşvikin yalnızca kamu düzeniyle ilgili olmayan konularla sınırlandırılmaması gerektiğini savunmaktadır.

1.3. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda

TMK'nın 195. maddesinde; *“Evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi hâlinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilirler. Hâkim, eşleri yükümlülükleri konusunda uyarır; onları uzlaştırmaya çalışır ve eşlerin ortak rızası ile uzman kişilerin yardımını isteyebilir”* denilmektedir. Burada, evlilik birliği devam ederken anlaşmazlıklar baş gösterdiğinde aile mahkemesine bu hüküm çerçevesinde başvurulması söz konusu olmaktadır. Yani burada henüz açılmış bir boşanma davası yoktur.

1.4. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

HUAK'ın 1. maddesi ikinci fıkrasında aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli olmayan uyuşmazlıklar kapsamında sayılmıştır. Aile içi şiddetin kapsamı 6284 sayılı yasanın m.2/1-b bendinde “ev içi şiddet” kavramı ile şöyle tanımlanmıştır: *“Şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddeti ifade eder.”*

Buradan hareketle her ne kadar aile içi şiddetin söz konusu olduğu uyuşmazlıklarda arabuluculuğun mümkün olmadığı belirtilse de karşılaştırmalı hukuk

³³⁶ Tanrıver, a.g.e., s.173.

³³⁷ Kavasoglu, Gündoğdu, a.g.e., s.780; Alper Uyumaz, Kemal Erdoğan, “Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, (2015), 119-169, s.136; Levent Börü, “Aile Arabuluculuğu Konusunda Güncel Gelişmeler”, *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*, Ankara: TBB Yayınları, 2019, s.1049; Dağlıoğlu, a.g.e., s.556.

doktrininde aile içi şiddet iddiası içeren uyuşmazlıklarda arabuluculuğu doğrudan reddetmek yerine somut olayın özelliğine göre elverişlilik değerlendirmesinin yapılması gerektiği savunulmaktadır.³³⁸ Bu görüşün savunucularına göre boşanma kararı alan her çiftte az da olsa psikolojik, fiziksel, cinsel veya ekonomik istismar bulunmaktadır.³³⁹ Bundan dolayı arabuluculuğa elverişli uyuşmazlıklar belirlenirken uygulanan şiddetin sıklığı, tarafların alkol veya uyuşturucu bağımlılığı olup olmadığı, psikolojik rahatsızlığı bulunup bulunmadığı da incelenmelidir.³⁴⁰

Türk hukuk doktrininde de bazı yazarlar şiddetin sıklığının fazla olduğu, taraflardan birinin bağımlı olduğu ya da psikolojik rahatsızlığının bulunduğu durumlarda arabuluculuğun elverişli olmadığını fakat bu tarz durumların olmadığı şiddetin nadir görüldüğü durumlarda arabuluculuk sürecinin eğitilmiş arabulucular marifetiyle, güvenli ve eşit bir müzakere ortamında, gerektiğinde telekonferans veya mekik arabuluculuğu gibi farklı yöntemlerle yürütülmesinin yararlı olabileceğini ifade etmiştir.³⁴¹ Kısacası aile içi şiddet içeren uyuşmazlıklarda arabuluculuk sürecinin işletilip işletilememesindeki önemli nokta şiddetin seyrek olması, arabulucuya bu tür uyuşmazlıkları yürütme kabiliyeti kazandıracak uygun bir eğitim verilmiş olması ve eşit müzakere ortamının oluşturulmasıdır.³⁴²

1.5. Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği³⁴³

Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği'nin 4.maddesi birinci fıkrası c bendinde aile danışmanlığı; *“Aile bireylerinin içinde geliştikleri veya işlevlerini yerine getirdikleri aile sistemini veya ilişkide buldukları diğer sosyal çevreleri değerlendirmeye dayanan ve bu anlayıştan yola çıkarak bireylere, çiftlere veya*

³³⁸ Alison Gerencser, “Family Mediation: Screening for Domestic Abuse”, *Florida State University Law Review*, Cilt 23, Sayı 1, (1995), 43-69, s.44; Alexandria Zylstra, “Mediation and Domestic Violence: A Practical Screening Method for Mediators and Mediation Program Administrators”, *Journal of Dispute Resolution*, Cilt 2001, Sayı 2, (2001), 253-300, s.253.

³³⁹ Gerencser, a.g.e., s.59; Zylstra, a.g.e., s.253.

³⁴⁰ Zylstra, a.g.e., ss.260-261; Gerencser, a.g.e., s.59.

³⁴¹ Gonca Gülfem Bozdağ, “Arbuluculuk ve Arbuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, (2016), 101-136, s.130; Levent Börü, “Kadına Karşı Şiddette Arbuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, *TBB Dergisi*, Sayı özel sayı, (2017), 173-198, s.192.

³⁴² Gerencser, a.g.e., s.59.

³⁴³ RG, 04/09/2012, Sayı: 28401

ailelere sorunlarının çözümüne dönük değişim ve gelişime yönelik özel teknik ve stratejileri içeren hizmeti ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır.

Aile danışma merkezleri ise yönetmelikte: *“Ailenin gelişmesi ve güçlenmesi için; bireylerinin katılımcı, üretken, kendine yeterli hale gelmesi ve sorun çözme kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici hizmetler veren kuruluşları ifade eder”* şeklinde tanımlanmıştır.

Literatürde aile arabuluculuğunun aile danışmanlığından farklı bir alan olduğu bu nedenle aile danışmanlarının veya terapistlerin arabuluculuk yapamayacağına dair görüşler ileri sürülmüştür.³⁴⁴ Bu görüşe göre aile danışmanlığı ile aile arabuluculuğunun amaçları birbirinden farklı olup aile danışmanlığı eşleri hasta olarak görüp onları tedavi etmeyi amaçlarken; arabuluculuk ise anlaşmazlık yaşayan taraflar için sağlıklı bir iletişim ortamı yaratarak uzlaşmaya varmalarını amaçlamaktadır.³⁴⁵ Arabuluculuk hukuk eğitimi almış olma gerekliliği sebebiyle de aile danışmanlığından ayrılmaktadır.³⁴⁶ Bahadır, aile uyuşmazlıklarının barışçıl yollarla çözümüne yardımcı olan her yöntemin aile arabuluculuğu olarak adlandırılmayacağını ifade etmiştir.³⁴⁷

2. Türk Hukukunda Arabuluculuğa Elverişlilik Şartları

HUAK’ın amaç ve kapsam başlıklı m.1/2 fıkrasına göre *“Bu Kanun, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır. Şu kadar ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir.”*

Türk hukukunda kanun koyucu uyuşmazlığın özel hukuka ilişkin olması ve uyuşmazlığın tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş ve işlemlerden olması şeklinde iki koşulun bir araya gelmesini aramıştır.

³⁴⁴ Mustafa Özbek, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin ‘Aile Arabuluculuğu’ Konulu Tavsiye Kararı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, (2005), 71-102, s.80; Börü, “Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, s.193; Zeynep Bahadır, “Aile Arabuluculuğunu Bekleyen Usuli Sorunlar”, *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*, (ed. Süheyla Suzan Gökçalp Alica, Necdet Basa), Ankara: TBB Yayınları, 2019, Cilt 2, 1063-1086, s.1066.

³⁴⁵ Kavasoglu, Gündoğdu, a.g.e, s.784.

³⁴⁶ Kavasoglu, Gündoğdu, a.g.e., s.784.

³⁴⁷ Bahadır, a.g.e., s.1066.

2.1. Uyuşmazlığın Özel Hukuka İlişkin Olması

HUAK'ın 1. maddesinin 2. fıkrasına göre arabuluculuk, yabancılık unsuru içeren anlaşmazlıkları da kapsayacak şekilde ancak tarafların kendi iradeleriyle çözebileceği özel hukuk uyuşmazlıkları için uygulanır. Dolayısıyla kamu hukukunu ilgilendiren uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk yöntemi uygulanamayacaktır.

Kanun “*ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan*” ifadesi ile özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların tamamının arabuluculuk yolu ile çözümlenebilme imkânı daraltılmıştır.³⁴⁸ Dolayısıyla bir anlaşmazlığın HUAK kapsamında arabuluculuğa elverişli olması için, özel hukukla ilgili olmasının yanı sıra, tarafların o konu üzerinde serbestçe karar verebilme yetkisine sahip olması ve kamu düzenini ilgilendirmemesi şarttır.

Elbette, bu sınırlama aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için de geçerlidir. Yani, aile hukukundan doğan bir anlaşmazlığın arabuluculuk yoluyla çözülebilmesi için, tıpkı diğer özel hukuk uyuşmazlıklarında olduğu gibi, tarafların o konu üzerinde serbestçe tasarruf edebilmesi ve anlaşmazlığın kamu düzenini ilgilendirmemesi gerekir. Buna göre aile hukukundaki bazı ihtilaflar, örneğin nişan bozulması, mal paylaşımı, boşanma sonrası nafaka ve tazminat talepleri ile ziynet eşyası alacakları gibi parasal konular, HUAK çerçevesinde arabuluculuğa uygun kabul edilmektedir.³⁴⁹

Buna karşın boşanma, evliliğin butlanı, soybağının tespiti, velayetin kaldırılması davaları kamu düzenine ilişkin olduğundan bu davalar bakımından HUAK kapsamında arabuluculuğa başvurmanın mümkün olmadığı kabul edilmektedir.³⁵⁰ Fakat karşılaştırmalı hukuktaki eğilimlere uygun olarak, aile hukukuna dair uyuşmazlıkların kamu düzeniyle ilgili olsa dahi aile arabuluculuğu ile çözümlenmesinin fayda sağlayacağı öne sürülmektedir.³⁵¹

³⁴⁸ Uyumaz, Erdoğan, a.g.e., s.137.

³⁴⁹ Şükran Şıpka, “Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Çalışmaları”, *İzmir Medeni Hukuk Günleri-II Aile Hukuku Sempozyumu Bildiri Özetleri*, 2018, 56-63, s.59, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2018/03/A_LE-HUKUKU-sempozyum-17-nisan-2018.pdf. Erişim Tarihi: 16.06.2025

³⁵⁰ Şıpka, a.g.e., s.59.

³⁵¹ Şıpka, a.g.e., s.61.

2.2. Uyuşmazlığın Tarafların Üzerinde Serbestçe Tasarruf Edebileceği İş veya İşlemlerden Olması

“Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan” ifadesi ile uyuşmazlığın kamu düzenine ilişkin bir uyuşmazlık olmaması gerektiği anlatılmaktadır.³⁵² Bu kapsamda tarafların anlaşarak üzerinde tasarruf edemeyeceği kamu düzenine ilişkin uyuşmazlıklardan kaynaklanan hukuk uyuşmazlıklarında taraflar arabuluculuğa başvuramayacaktır. Dolayısıyla kamu düzeninden olmayan ve tarafların “sulh olmak suretiyle sona erdirebilecekleri” özel hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuk mümkün görünmektedir.³⁵³

3. Türk Hukukunda Aile Arabuluculuğuna İlişkin Güncel Durum ve Gelişmeler

Türkiye’de 2012 yılında HUAK kabul edilmiş ve yürürlüğünden kısa bir süre sonra da HUAK Yönetmeliği çıkarılmıştır. Mevcut yasal düzenlemelerde aile arabuluculuğuna yönelik özel bir hüküm bulunmamakta; sadece aile içi şiddet iddiası barındıran uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişsiz olduğu ve aile hukukuna ilişkin, arabuluculuğa uygun uyuşmazlıklarda icra edilebilirlik şerhi incelemesinin duruşma yapılarak gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Ülkemizde arabuluculuğun geliştirilmesi amacıyla “Arabuluculuk Kanunu Avrupa Konseyi İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA)” ve Türk yetkili mercilerinin ortak desteği ile “Türkiye’de Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulamalarının Geliştirilmesi” konulu bir proje hayata geçirilmiştir.³⁵⁴ Bu proje kapsamında üç tane aile arabuluculuğu çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştaylar kapsamında Avrupa standartlarında aile arabuluculuğunun gerekleri ve Avrupa’daki uygulamaların nasıl olduğuna dair belirli başlıklar üzerinden aile arabuluculuğu uygulamaları tartışılmıştır. Her çalıştay sonunda ele alınan konu başlıkları ve sonuçlarını derleyen bir rapor düzenlenmiştir. Günümüz itibariyle Türkiye’de aile

³⁵² Ebru Ceylan, “Türk Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçlarında Arabuluculuk”, *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt 16, Sayı 190, (2018), 4561-4588, s.4564.

³⁵³ Filiz Yavuz İpekyüz, “Boşanmada Arabuluculuk”, *Hukukta Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları*, (ed. Tahir Muratoğlu, Burak Buluttekin), Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s.160.

³⁵⁴ Pervin Yıldız, “Türk Hukukunda Aile Arabuluculuğuna İlişkin Gelişmeler”, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, (ed. Ersin Erdoğan), Ankara, 2018, s.36.

hukuku kapsamındaki arabuluculuk süreçleri zorunlu olmamakla beraber, ihtiyari arabuluculuk formunda hukukumuzda uygulama alanı bulmaktadır.³⁵⁵

4. Mukayeseli Hukuktan Türk Hukukuna Yönelik Genel Değerlendirmeler ve Öneriler

Aile arabuluculuğu kurumu Türkiye’de henüz oluşum aşamasındadır. Bu oluşum süreci devam ederken Türkiye’nin aile arabuluculuğu konusunda Avrupa standartlarına ulaşmaya ve aile arabuluculuğunun gereklerini de bu standartlara göre belirlemeye yönelik bir yaklaşım içerisinde olduğu yapılan çalışmalardan görülmektedir. Aile arabuluculuğu sistemine çok büyük katkıları sunma potansiyeline sahip olan İslam aile hukukundaki uygulamalardan istifade edilmemektedir.

Aile arabuluculuğu kurumunun her ne kadar batı meşeli bir uygulama olduğu kabul edilse de İslam hukukunu benimseyen toplum ve devletlerdeki uygulaması da bir o kadar eskidir. Bugün de İslâm hukukunu benimseyen birçok devlet aile içi uyuşmazlıklarda arabuluculuk kurumunu uzun yıllardır içtihatlar ve kanun düzenlemeleri aracılığıyla uygulamaya devam etmektedir. Batıda da İslam hukukunu uygulayan devletlerde de anlaşmazlıkların giderilmesi temel hedef olmasına rağmen İslam hukukundaki hakemlik müessesesinin -günümüze karşılık gelen anlamıyla arabuluculuk müessesesinin- önceliği eşleri yeniden bir araya getirmek suretiyle evlilik birliğinin devamını sağlamaktır.³⁵⁶ Buna karşın Batı’da gelişen ve Türkiye’de de uygulanması düşünülen sistemin öncelikli amacı ise eşleri yeniden bir araya getirmek değil, boşanmayı sağlıklı ve huzurlu bir şekilde gerçekleştirmek ve varsa boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini en aza indirmektir.³⁵⁷ Batı’daki aile arabuluculuğu sistemi boşanmadan doğan velayet, nafaka, mal paylaşımı vb. hususlarında tarafların anlaşmasını sağlamak suretiyle mahkemelerin yükünü azaltma gayesi güderken İslam hukukunun yaklaşımı bunun aksine doğrudan evlilik birliğinin korunmasına yöneliktir.³⁵⁸ Bu yaklaşımın temelinde İslam hukukunun asli

³⁵⁵ Hatice Kübra Kahya, “Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Üzerine Çalışmalar: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *darulfunun ilahiyat*, Cilt 35, 'Aile Arabuluculuğu' Özel Sayısı, (2025), 33-54, s.40.

³⁵⁶ Kaşdıbi, Yılmaz, a.g.e., s.661.

³⁵⁷ Kaşdıbi, Yılmaz, a.g.e., s.661.

³⁵⁸ Mustafa Aktürk, “İslam Hukukundaki Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarının Türk Aile Hukukuna Mukayesesi”, *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, Cilt 2, Sayı 1, (2022), 91-113, s.109.

kaynaklarında aile içi ihtilafların birçoğunun karşılıklı iletişimle çözülebileceğine dair tavsiye ve yönlendirmeler bulunmaktadır.³⁵⁹

İslam dininin ve öğretilerinin aileye verdiği önem doğrultusunda, Müslüman nüfusun yoğun olduğu Türkiye'de de aile arabuluculuğunda esas hedef, eşleri ayırmak yerine, evlilik bağına korumak ve eşleri tekrar birleştirmek yönünde olmalıdır.³⁶⁰ Arabuluculuk faaliyetinin aile içi uyuşmazlıklarda İslam hukukunun bakış açısı çerçevesinde yürütülmesi ülkemizin toplumsal ve ahlaki değerleriyle, Batılı arabuluculuk modellerine kıyasla daha uyumlu bir çözüm sunmaktadır.³⁶¹ Dolayısıyla Türkiye'de yeni gelişen bu arabuluculuk yaklaşımı Batı'nın ayrılık ve sonrası süreci yönetme modelinden farklı olarak, İslam hukukunun ruhuna uygun bir şekilde öncelikli olarak evlilik birliğini korumayı ve pekiştirmeyi hedeflemelidir.³⁶²

Elbette aile arabuluculuğunun bu amaca hizmet etmesini sağlamak bakımından süreci yönetecek arabulucunun ve sürecin belirli özelliklere taşınması gerekmektedir. Öncelikle aile içi uyuşmazlıklarda arabulucuya başvurunun ihtiyari mi yoksa zorunlu mu olması gerektiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda öğretilerde farklı görüşler olmakla beraber -birinci bölümde bu görüşlerden bahsedildiğinden burada tekrara düşmemek adına yer vermiyoruz- bizim de katıldığımız görüşe göre bu tür uyuşmazlıklarda arabuluculuk zorunlu olmalıdır.³⁶³ Arabuluculuğun zorunlu olması tarafları yalnızca sürece katılım noktasında zorlayacak bir uygulama olup, arabuluculuk süreci içerisinde taraflar herhangi bir sonuca zorlanmamaktadır. Sürecin içerisinde kalıp kalmama, karşı tarafla uzlaşma noktasında taraflar özgür iradeleri ile karar verebilmektedir. Dolayısıyla dava şartı arabuluculuk uygulandığında arabuluculuğun gönüllülük ilkesinin zedelenmesi durumu ortaya çıkmamaktadır.

Uzlaşma kültürünün yeterince gelişmediği toplumlarda boşanma sürecinde özellikle gurur sorunlarının ortaya çıkması, arabulucuya başvurmanın bir zayıflık olarak görülmesi, duygu yoğunluğunun ve kırgınlıkların oldukça fazla olduğu ve taraflar arasında iletişim kopukluğunun olduğu bu dönemde eşlerin kendi iradeleri ile

³⁵⁹ Aktürk, a.g.e., s.109.

³⁶⁰ Kaşdıbi, Yılmaz, a.g.e., s.662.

³⁶¹ Aktürk, a.g.e., s.110.

³⁶² Kaşdıbi, Yılmaz, a.g.e., s.662.

³⁶³ Dağlıoğlu, a.g.e., s.579; Gündoğdu, a.g.e., s.127.

arabulucuya başvurmasını beklemek hayatın olağan akışına aykırıdır. Bununla birlikte genel olarak ülkemiz insanında, sonucunda sorunların çözülme ihtimali de olsa kendi tercihlerine bırakılan uygulamalara katılım noktasında tabir yerinde ise üşenme noktasında bir eğilim bulunmaktadır.³⁶⁴ Bu sebeple henüz dava açılmadan önce arabulucuya başvurunun zorunlu olması ve bu yolla tarafların üçüncü bir kişinin gözetiminde bir araya getirilerek iletişimin kurulmaya çalışılması bu kurumdan elde edilecek faydayı arttıracaktır. Arabuluculuğun dava şartı olduğu ülkelerde, bu yöntemin eşler arası sorunları çözme başarısı, arabuluculuğun isteğe bağlı uygulandığı ülkelere göre daha yüksek olduğu bilinmektedir.³⁶⁵ Tezimiz kapsamında incelediğimiz ülkelere de Malezya’da yargılama sürecinden önce uzlaştırma komitesine başvuru bir zorunluluk olarak düzenlenmiş, uzlaştırma komitesinden sonra mahkemece gerekli görülmesi halinde tahkime başvuru usulü düzenlenmiştir. Mahkemelerin yönlendirdiği sulh meclislerine katılım ise yine zorunlu olarak öngörülmüştür. İngiltere Mahkemeleri’nde ise aile içi şiddet ve istismar iddialarının bulunduğu uyuşmazlıklar haricinde zorunlu arabuluculuk modeli uygulanmaktadır. Müslüman Tahkim Heyeti’nin uygulamaları ise ülkede yaşayan Müslümanların sorunlarını devlet yargılamasına başvurmadan çözmelerine imkân sağlayan bir kurum olduğundan başvuru noktasında bir zorunluluktan bahsedilememektedir. Fas’ta ise boşanma davalarında sulh prosedürü zorunlu olarak işletilmekte iken arabuluculuk süreci devlet yargılamasının dışında sivil toplum kuruluşları eliyle yürütüldüğünden arabuluculuğa zorunlu başvurudan söz edilememektedir. Suudi Arabistan’da ise boşanma talebiyle eşler mahkemeye başvurduğunda eşler öncelikle ıslah ve irşat bürolarına yönlendirilmekte ve burada arabuluculuk faaliyeti yürütülmektedir. Dolayısıyla incelediğimiz ülkelere de mahkeme yargılaması yapılmadan önce tarafların zorunlu olarak arabuluculuk faaliyetine yönlendirilmesi şeklinde bir eğilim olduğu görülmektedir.

Evlilik birliğinin korunmasına hizmet edecek bir arabuluculuk modelinde önemli olan bir diğer konu ise arabulucunun kim olacağı ve sahip olması gereken niteliklerdir. Aile arabuluculuğu kurumundan maksimum faydayı elde edebilmek için

³⁶⁴ Kaşdibi, Yılmaz, a.g.e., s.661.

³⁶⁵ Kaşdibi, Yılmaz, a.g.e., s.661.

aile uyuşmazlıklarının çözümünde sıradan bir arabulucunun değil etkili bir aile arabulucusunun yardımına ihtiyaç olduğu açıktır.³⁶⁶ Arabuluculuk sürecinin başarısı tarafların sürece iyi niyetle ve anlaşmazlıkları çözmeye gönüllü olarak başlamalarının yanında arabulucunun bilgi birikimi, tecrübesi ve iletişim becerilerine de bağlıdır. Bu niteliklere sahip olmayan bir arabulucunun yürüttüğü süreç kendisinden beklenen faydayı sağlamayacaktır. Türk hukukunda arabuluculuk her ne kadar avukatlık mesleği ile uğraşan kişiler eliyle yürütülmekte ise de salt avukat arabulucuların kendi içerisinde hassas dinamikleri olan aile içi uyuşmazlıkların çözümünde tek başına etkili bir arabuluculuk süreci yürütemeyeceklerini düşünmekteyiz. Bu noktada psikoloji eğitimi olan bir arabulucu aile dinamiklerini daha iyi kavramada ve anlaşmazlıkları çözmeye odaklanmakla kalmayıp aynı zamanda aile bireylerinin birbirleriyle daha sağlıklı iletişim kurmalarına ve uzun vadede daha uyumlu bir ilişki sürdürmelerine de katkıda bulunacaktır.³⁶⁷ Fakat yalnızca avukat ya da yalnızca psiko-sosyal alandan bir uzmanın bakış açısı aile arabuluculuğundan elde edilecek faydayı azaltacaktır. Hukuk bilgisiyle beraber psikoloji, sosyoloji ve davranış bilimlerinin de etkili olduğu aile hukuku uyuşmazlıklarında, bu alanlarda eğitimi olan uzman ve nitelikli aile arabulucuları da gerekmektedir.³⁶⁸ Yine İslam hukukunun sahip olduğu bakış açısıyla evlilik birliğinin korunması temelinde bir arabuluculuk faaliyetinin yürütülebilmesi için din eğitimi almış kişilerin de arabuluculuk eğitiminden geçtikten sonra sürece dâhil edilmeleri yerinde olacaktır.³⁶⁹ Bu sebeple birden fazla ve farklı nitelikte arabulucunun sürece katılımına imkân tanıyan eş arabuluculuk modelinin tercih edilerek sürecin yürütülmesi elde edilecek faydayı arttıracaktır.³⁷⁰ Zira tek bir arabulucunun, duygusal, ailevi, mali ve hukuki pek çok yönü olan aile içi anlaşmazlıkları eş zamanlı olarak başarıyla yönetmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bu da arabuluculuktan beklenen faydanın elde edilememesine yol açabilir.

Birinci bölümde incelediğimiz arabuluculuk modelleri bakımından ele alındığında; İslam hukukunda farklı arabuluculuk modellerine yaklaşan uygulamalar

³⁶⁶ Bell, Georgakopoulos, a.g.e., s.2.

³⁶⁷ O'Rourke, a.g.e., s.4.

³⁶⁸ Şahin Altıntaş, a.g.e., s.172.

³⁶⁹ Temel, a.g.e., s.334; Akbaba, a.g.e., s.518.

³⁷⁰ Fırat, "Evlilik Arabuluculuğu", s.385.

bulunsa da hâkim olan modelin arabulucuya tarafların çözüm üretemedikleri noktada müdahale etme ve bir çözüm getirme imkânı tanıyan değerlendirici arabuluculuk modeli olduğu söylenebilir.³⁷¹ Bunun yanında incelediğimiz ülkeler bakımından değerlendirildiğinde arabulucuların evlilik birliğinin korunması ve devamını amaç edinerek süreci ilerletmeleri ve gerektiğinde çözüm üretecek bir pozisyonda bulunmaları arabuluculuk modelleri içerisinde değerlendirici arabuluculuğun yanında dönüştürücü arabuluculuk modeline de yakınsamaktadır. Evlilik birliğinin korunması dönüştürücü arabuluculuğun doğrudan bir amacı olmasa da sürecin bir çıktısı olabilir. Nitekim bu modelde arabulucu taraflar arasındaki iletişimi güçlendirmek ve eğer taraflar uyuşmazlığın çözümü noktasında içinden çıkılmaz bir noktaya girmek üzereyse araya girip gelinen aşamayı olumlu bir duruma dönüştürmek görevini üstlenmektedir.

³⁷¹ Çelik, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, s.1044.

SONUÇ

Günümüzde yerel ve küresel anlamda birçok faktörün etkisiyle aile birliğine verilen önemin azaldığı, aile içi uyuşmazlıkların giderek arttığı ve buna bağlı olarak da boşanma oranlarının yükseldiği bilinmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2024 yılına ait yayımlanmış olduğu istatistiki verilerde yıl içinde gerçekleşen boşanmaların yarısından fazlasının evliliğin ilk on yılı içerisinde meydana geldiği tespit edilmiştir. Evlilik içerisinde çıkan sorunların taraflarca yönetilememesi bir çıkış yolu olarak boşanmanın tercih edilmesine sebebiyet vermekte ve bu durum evlilik birliğinin dağılmasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da bireysel, toplumsal ve yargısal anlamda büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu noktada aile içerisinde ortaya çıkan bu çatışmaların büyük bir soruna dönüşmemesi için önemli olan aile içerisinde çıkan bu çatışmaların nasıl yönetileceğidir. İyi bir çatışma yönetimi ile ortaya çıkan sorunların çözülmesi, evlilik birliğinin dağılmasının önüne geçilmesi ve bu birliğin dağılmasından doğan birçok sorunun önüne geçilmesi mümkündür. Bu noktada aile arabuluculuğu, kriz yönetimi ve uyuşmazlık çözümünde kullanılan etkili bir araç olarak karşımıza çıkmakta, çatışma içerisinde olan eşlerin sorunlarını tarafsız bir üçüncü kişinin eşliğinde, kendi iradeleri doğrultusunda dostane bir şekilde çözmelerine yardımcı olmaktadır.

“Evlilik Birliğinin Korunması Bağlamında Mukayeseli Hukukta Aile Arabuluculuğu” isimli bu çalışmada; ailenin önemi, evlilik birliğinin korunması, aile arabuluculuğu kavramları ve İngiltere, Fas, Malezya ve Suudi Arabistan özelinde aile arabuluculuğu uygulamaları incelenmiştir. Aile arabuluculuğu ile alakalı hazırlanan birçok çalışma bulunsu da yapılan çalışmalarda bu kurumun evlilik birliğinin korunması merkezinde değerlendirilmediği, aksine boşanma sürecinin daha hızlı ve tarafların daha az yıprandığı bir süreç olarak tamamlanabilmesi üzerinden inşa edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu sebeple de aile arabuluculuğunun evlilik birliğinin korunması ve devamını sağlama potansiyelinin göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Esasında bu tespitin temelinde literatürde konu ile alakalı yapılan çalışmaların aile arabuluculuğunu Avrupa standartlarında değerlendirmeye çalışılması yatmaktadır. İslam hukukunun kendine özgü prensipleri ve aile yapısına verdiği önem, bu hukuk sisteminin aile içi sorunlara yaklaşımı ve geliştirdiği çözüm yöntemleri

dikkate alınmamaktadır. Bu sebeple bu çalışmada İslam hukukunun aile arabuluculuğu konusundaki özgün yaklaşımı ve potansiyel katkıları seçtiğimiz dört ülke üzerinden her ülkenin kendine özgü kültürel, hukuki, dini dinamikleri içerisinde incelenmeye çalışılmıştır. Aile arabuluculuğunun mukayeseli hukuktaki yeri ve önemini evlilik birliğinin korunması bağlamında incelediğimiz bu çalışmada evlilik birliğinin korunması hedefinin İslam hukukunu uygulayan ülkelerde nasıl karşılık bulduğuna ve arabuluculuk süreçlerine nasıl yansıdığına dair bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İslam dini evliliği helal kabul ettiği gibi boşanmayı da önemli sebeplerin varlığı durumunda bir helal olarak kabul etmiş ve eşlere bu hakkı tanımıştır. Fakat aceleci ve düşünmeden yapılan boşanmaların haksızlığa yol açma ihtimalinden dolayı bu hak kullanılmadan önce iyice düşünülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İslam hukukunda eşler arası uyuşmazlıkların çözümü noktasında ilke, mümkün olduğu kadar tarafların uzlaştırılmaya çalışılması yani sulhun sağlanmasıdır. Zira Kur'an'a göre esas olan evliliğin devamıdır. Bu sebeple İslam hukukunda evlilik birliğinin devamını sağlamak üzere başvurulabilecek tüm yollar tüketilmedikçe boşanma bir çözüm yolu olarak görülmemiştir. Bundan dolayı da İslam hukukunun temel kaynaklarında evliliğin önemi ve ciddiyeti vurgulanmış ve bu kurumun devamlılığını sağlayabilmek için gerek ahlaki tavsiyeler gerekse hukuki önlemler alınmıştır. Bu bağlamda bir çözüm yolu olarak Nisa Suresi 35. ayette Müslüman topluma aile içi anlaşmazlıklar meydana geldiğinde sorunun çözümü için her iki tarafın da ailesinden bir temsilcinin bulunduğu bir meclis oluşturulması önerilmektedir. Ayette kavram olarak tahkimden bahsedilse de ortaya konulan sistemin, uzlaşma ve gönüllü anlaşmaya yapılan vurgu nedeniyle arabuluculuğa daha yakın görüldüğü bundan dolayı da bu müessesenin evlilik birliği içerisinde meydana gelebilecek uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak bir arabuluculuk modeli ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Bu ayetin işaretiyle İslam toplumunda aile içi uyuşmazlıkların çözümünde hakemlik müessesesi farklı zaman ve topluluklarda uygulama alanı bulmuştur. Günümüzde de İslâm hukukunu benimseyen birçok devlet aile içi uyuşmazlıklarda arabuluculuk kurumunu uzun yıllardır içtihatlar ve kanun düzenlemeleri aracılığıyla uygulayagelmiştir. Bu bağlamda incelediğimiz ülkelerdeki uygulamalara yönelik değerlendirmelerimiz şöyledir:

Malezya, Fas ve Suudi Arabistan'da sulh, tahkim, arabuluculuk kavramları uyuşmazlıkların çözümünde farklı aşamalarda karşımıza çıksa da esasında yürütülen faaliyet bakımından incelendiğinde –tahkimde bağlayıcı karar verilebilmesi özelliği dışında- modern anlamda kullandığımız arabuluculuk kavramına denk gelecek şekilde uygulanan uyuşmazlık çözüm yöntemleri olduğu görülmüştür. Bu bağlamda incelediğimiz dört ülkede de -İngiltere'de MAT uygulamaları ile sınırlı olmak kaydıyla- arabuluculuk faaliyeti ile ulaşılmak istenen temel amacın diğer hukuk sistemlerinin aksine öncelikle eşleri uzlaştırmak ve evlilik birliğinin dağılmasının önüne geçmek olduğu tespit edilmiştir. İngiliz mahkemelerinden farklı olarak MAT'ta arabuluculuk faaliyeti eşlerin barışma ihtimali üzerinden yürütülmekte ve evlilik birliğinin devamını sağlama ihtimali varsa taraflar uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. İngiliz mahkemelerinde yürütülen arabuluculuk faaliyetinin amacı ise eşlere ayrıldıktan sonra da işbirlikçi ve sağlıklı bir iletişim zemininde bir araya gelebilecek çözümler üretebilmelerine yardımcı olmaktır. Yani burada tarafların arabuluculuk sürecine kesin olarak boşanacakları gözüyle bakılarak başlanmakta ve süreç yürütülmektedir. Malezya, Fas ve Suudi Arabistan'da ise bu son aşama olarak uygulanmakta yani tüm çabalara rağmen eşlerin yeniden bir araya gelme umudu kalmadığı görüldüğünde eşler boşanmanın hukuki ve mali sonuçları üzerinde uzlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Arbuluculuk sürecine başvuru anlamında bakıldığında; İngiltere'de aile içi şiddet ve istismar konuları dışında arabuluculuğa başvuru zorunlu bir yol olarak düzenlenmiştir. MAT ise aile arabuluculuğu hizmetini resmi olmayan bir şekilde verdiği için bir zorunluluktan bahsedilememektedir. Buraya ülkede yaşayan Müslümanlar gönüllü olarak başvurabilmektedirler. Malezya, Fas ve Suudi Arabistan'da eşler boşanma talebiyle mahkemeye başvurduğunda her üç ülkedeki isimlendirme farklı olsa da öncelikle sulh prosedürü işletilmekte ve belirli istisnalar dışında tarafların buralara (Malezya'da uzlaştırma komitesi, Suudi Arabistan'da ıslah ve irşat büroları, Fas'ta sulh meclisi) başvurması zorunlu tutulmaktadır. İsimleri her ne kadar arabuluculuk olmasa da burada yürütülen faaliyetlerin modern anlamda arabuluculuk kavramını karşıladığı ve bu sürecin temel hedefinin aile birliğini sağlamaya yönelik sulh girişimi olduğu görülmüştür.

Arabulucuların nitelikleri bakımından değerlendirildiğinde; genel itibariyle arabulucularda hukuk bilgisinin bulunması aransa da arabuluculuğun dört ülkede de herhangi bir meslek grubuna hasredilmediği görülmüştür. Fakat MAT bünyesinde görev yapacak uzmanların hem İslam hukuku hem de İngiliz hukukunda yetkin olması aranmaktadır.

Arabuluculuk modelleri bakımından değerlendirildiğinde; incelediğimiz ülkelerde arabulucuların evlilik birliğinin korunması ve devamını amaç edinerek süreci ilerletmeleri ve gerektiğinde çözüm üretecek bir pozisyonda bulunmaları arabuluculuk modelleri içerisinde değerlendirici arabuluculuğun yanında dönüştürücü arabuluculuk modelinin de uygulandığını göstermektedir. Evlilik birliğinin korunması dönüştürücü arabuluculuğun doğrudan bir amacı olmasa da sürecin bir çıktısı olarak değerlendirilmektedir. İngiltere’de hâkim olan modelin ise kolaylaştırıcı arabuluculuk modeli olduğu görülmüştür. Yine incelediğimiz ülkelerde arabuluculuk faaliyetinin tek bir arabulucu eliyle yürütülmediği bu yönüyle de eş arabuluculuk modelinin uygulandığı görülmüştür.

Bu tespitler ışığında Türkiye’de evlilik birliğinin korunması temelinde etkili bir aile arabuluculuğu sürecinin yürütülebilmesi için öncelikle arabuluculuğa başvurunun zorunlu olması gerektiği kanaatindeyiz. Zira özellikle boşanma sürecinde eşler arasında yaşanan kırgınlıklar ve öfkenin etkisiyle eşler arabulucuya başvurmayı bir zayıflık ve kendinden ödün verme olarak görebilmekte bu da eşlerin kendi iradeleri ile bu yolu tercih etmelerini zorlaştırmaktadır.

Süreci yürütecek arabulucunun alelade bir arabulucu değil etkili bir aile arabulucusu olması gerekmektedir. Türkiye'deki gibi, sürecin sadece avukat arabulucular tarafından yürütülmesi, bu kurumdan sağlanacak faydayı düşürecek ve evlilik birliğinin korunması hedefine ulaşmayı zorlaştıracaktır. Hukuk bilgisi bu süreçte gerekli olsa da tek başına yeterli değildir. Zira aile uyuşmazlıkları psikoloji, sosyoloji ve davranış bilimlerinin de etkili olduğu uyuşmazlıklardır. Bu sebeple bu alanlarda kendini geliştirmiş aile arabulucularına da ihtiyaç vardır. Dolayısıyla psikoloji, sosyal hizmet ve din eğitimi almış kişilerin de arabuluculuk yapabilmesine imkân tanınması elde edilecek faydayı arttıracaktır. Aile uyuşmazlıkları gibi hassas uyuşmazlıklarda özellikle psikoloji geçmişi olan bir arabulucunun bulunması aile

dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına ve böylece eşlere daha etkili bir şekilde rehberlik edilmesine yardımcı olabilecektir. Bu kapsamda arabuluculuk faaliyetinin birden çok arabulucu eliyle yürütülebilmesine imkân tanıyan eş arabuluculuk modelinin tercih edilmesinin olumlu sonuçlar doğurabileceği kanaatindeyiz. Yine arabuluculuk süreci esnek bir süreç olduğundan evlilik birliğinin korunması amacının gerçekleşebilmesi için eşler arasındaki dinamiklerin türüne, eşlerin birbirleri ile olan iletişim ve işbirliği becerisine ve uyuşmazlıkların derecesine bağlı olarak arabulucu farklı arabuluculuk modellerini tek tek ya da bir arada kullanabilmeli, arabuluculuk sürecinin dinamiğine göre farklı modelleri benimseyebilmelidir.

Tezimizin bulguları Türkiye’de uygulanması beklenen aile arabuluculuğu kurumunun Müslüman toplumun inancına ve kadim geleneklerine uygun olarak İslam hukukunun işaret ettiği şekilde -evlilik birliğinin korunması amacından hareketle- hayata geçirilmesinin gerekliliğinin vurgulandığı bakış açısını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Saodah, “Sulh: An Alternative Dispute Resolution and Amicable Settlement of Family Dispute”, *UMRAN Journal of Muslim Affairs*, Cilt 1, Sayı 1, (2015), 41-62.
- Ahmad, Sa’odah, Nora Abdul Hak, “Sulh (Mediation) in the State of Selangor: An Analysis of Legal Provisions and Application”, 2010.
- Akbaba, Büşra Gülşah, “The Role of Islamic Mediation in Resolving Family Disputes in Turkish Families”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 48, (2024), 499-529.
- Akıntürk, Turgut, *Aile Hukuku*, 3. bs., Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.
- Akıntürk, Turgut, Derya Ateş, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku İkinci Cilt*, Yenilenmiş 23. bs., İstanbul: Beta Yayıncılık, 2021.
- Akkaya, Tolga, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 4, (2014), 23-62.
- Akman, Ahmet, “İslâm-Osmanlı ve Modern Türk Hukuku’nda Sulh Sözleşmesi ve Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarına Mukayeseli Bir Bakış”, *Hitit İlahiyat Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, (2021), 1029-1056.
- Aktan, Hamza, “Kur’an’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 5, Sayı 14, (2002).
- Aktürk, Mustafa, “İslam Hukukundaki Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarının Türk Aile Hukukuna Mukayesesi”, *Kırkkale Hukuk Mecmuası*, Cilt 2, Sayı 1, (2022), 91-113.
- Andrews, Neil H., “Mediation: International Experience and Global Trends”, *Legal Studies Research Paper Series*, Sayı 42, (2018), 1-36.
- Aras, Bahattin, “Aile Mahkemelerinde Tarafların Sulh Yoluyla Çözüme Teşviki”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 31, Sayı 3, (2005), 303-309.
- Atalı, Murat, *Temel Hukuk Dizisi Medeni Usul Hukuku*, 6. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Avcı, Mustafa, “Osmanlı’da Aile Arabuluculuğu”, *II. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı*, Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2020, 471-493, https://www.tihk.gov.tr/public/editor/uploads/Sempozyum2_2.pdf.

- Ayan, Serkan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 1. bs., Ankara: TBB Yayınları, 2004.
- Aydın, M. Akif, *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.
- Aydın, M. Akif, "AİLE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aile> - Erişim Tarihi: 12.06.2025
- Bahadır, Zeynep, "Aile Arabuluculuğunu Bekleyen Usuli Sorunlar", *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*, ed. Süheyla Suzan Gökalp Alica, Necdet Basa, 1. bs., Ankara: TBB Yayınları, 2019, Cilt 2, 1063-1086.
- Bayraktar, Muratcan, "Alman ve Türk Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk Düzenlemelerine Genel Bakış", *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt 89, Sayı 4, (2015), 151-172.
- Bell, Paula, Alexia Georgakopoulos, "A Study of Expert Family Mediators' Perceptions of Family Mediator Effectiveness", *Dispute Resolution Journal*, Cilt 73, Sayı 1, (2018), 1-23.
- Berki, Şakir, "Boşanma ve Ayrılık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, (1975), 135-154.
- Bilgin, Kübra, *İngiltere'de Müslüman Tahkim Heyeti ve Aile Hukuku Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Bozdağ, Gonca Gülfem, "Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, (2016), 101-136.
- Börü, Levent, "Aile Arabuluculuğu Konusunda Güncel Gelişmeler", *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*, 1.bs., Ankara: TBB Yayınları, 2019.
- Börü, Levent, "Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Değerlendirmeler", *TBB Dergisi*, Sayı özel sayı, (2017), 173-198.
- Budak, Ali Cem, Varol Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku*, 3. bs., Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Canbay, Esra, *Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Temel İlkeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, 2022.
- Candan, Abdurrahman, "Aile İçi Problemlerin Giderilmesinde Hz. Peygamber'in Önerdiği Arabuluculuk Yöntemi", *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve Aile 21-24 Kasım 2019 Antalya*, 1. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Ceylan, Ebru, "Türk Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçlarında Arabuluculuk", *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt 16, Sayı 190, (2018), 4561-4588.

- Coşkun, Nihal, *Aile Arabuluculuğu*, 1. bs., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023.
- Çelik, Mubin Burak, “Aile Uyuşmazlıklarının Çözümü Bağlamında Arabuluculuk Türleri ve Modelleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 3, (2024),1533-1569.
- Çelik, Mubin Burak, “Modern Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu”, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, (2023), 1009-1057.
- Çelik, Mubin Burak, *Türk Hukuku’nda İslâm Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Aile Arabuluculuğu*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Çiçek, Mustafa, *İş Hukukunda Zorunlu Arabuluculuk*, 2. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.
- Çiftçi, Halit Ahmet, “Malezya’nın Dini Yapısı Üzerine Fenomenolojik Bir Saha Araştırması - Kuala Lumpur Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2023), 239-265.
- Dağlıoğlu, Duygu, “Aile Hukukuna İlişkin Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk”, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, (2020), 551-587.
- Demir, Gül İpek, *Karşılaştırmalı Hukukta Aile Arabuluculuğu*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2022
- Doğru, Zeynep, *Malezya Örneğinde İslam Aile Hukukunda Arabuluculuk Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Dural, Mustafa, Tufan Öğüz., Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku Cilt III (Aile Hukuku)*, 11. bs., İstanbul: Filiz Kitapevi, 2016.
- Emiroğlu, H.Tahsin, *Esbab-ı Nüzul*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1968.
- Ersen Perçin, Gizem, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt 31, Sayı 2, (2012),177-201.
- Es-Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü’-t-Tefasir Tefsirlerin Özü*, (çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- Eş-Şirbînî, Hatîb, *Delilleriyle Büyük Şafî Fıkhi Muğni’l-Muhtâc Minhâcü’-t- Tâlibîn Şerhi*, (çev. Soner Duman), 1. bs., İstanbul: Mirac Yayınları, 2015.
- Evdüzen, Elif, *Fas Aile Hukukunda Boşanma ve Şikâk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

- Ferruh, Ömer, *İslam Aile Hukuku*, (çev. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul: Sebil Yayınevi, 1969.
- Fırat, Erhan, *Aile Arabuluculuğu*, (Doktora Tezi), Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Fırat, Erhan, “Aile Arabuluculuğu Eğitimi: İngiltere Örneği”, *Adalet Dergisi*, Sayı 73, (2024), 797-821.
- Fırat, Erhan, “Evlilik Arabuluculuğu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 49, (2022), 371-388.
- Gerencser, Alison, “Family Mediation: Screening for Domestic Abuse”, *Florida State University Law Review*, Cilt 23, Sayı 1, (1995), 43-69.
- Görgün, Şanal, *Medeni Usul Hukuku*, 5. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.
- Greta, Baksa, “Different Mediation Styles and Their Use in Family Mediation”, *Jogi Tanulmanyok*, 2012, 249-259.
- Groszkowska, Kamila, “Mediation in family law in the UK”, https://efektywneprawo.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/Eng.Mediacja_w_prawie_.UK_mgr_K_Groszkowska_E.pdf. Erişim Tarihi: 08.05.2025
- Gündoğdu, Tansu, *Boşanma Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Hasmawati Hasmawati, Muhammad Akbar Fhad Syahril, “The Effectiveness of Mediation Process to Press Divorce Rates”, *Amsir Law Journal*, Cilt 1, Sayı 2, (2020), 78-84.
- Hatemi, Hüseyin, *Aile Hukuku*, 7. bs., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- Hoffman, David A., “Mediation and the Art of Shuttle Diplomacy”, *Negotiation Journal (Wiley-Blackwell)*, Cilt 27, Sayı 3, (2011), 263-309.
- İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid (Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Hukuku)*, (çev. Ahmed Meylânî), 2. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Jiang, Lily J. v.dğr., “Predictors of Attendance at Court-Referred Shuttle or Videoconferencing Mediation among Separating or Divorcing Parents Reporting High Levels of İntimate Partner Violence”, *Family Court Review*, Cilt 60, Sayı 1, (2022), 98-114.
- Kahya, Hatice Kübra, “Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Üzerine Çalışmalar: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *darulfunun ilahiyat*, Cilt 35, 'Aile Arabuluculuğu' Özel Sayısı, (2025), 33-54.

- Karadağ, Muhammed Mansur, *İslam Hukukunda Evlilik Birliğinin Tahkim Yoluyla Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2021.
- Karaman, Hayreddin v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Karaman, Hayreddin v.dğr., *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018.
- Kaşdibi, Ahmet, Sinan Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2022), 641-668.
- Kavasoglu, Abdurrahman, Tansu Gündoğdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, (2021), 771-789.
- Könezoğlu, Bilge, *Aile ve Ailenin Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.
- Kuncak, Fulya, *Suudi Arabistan'da Aile Arabulucu-Hakemliği Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Kurt, Ekrem, "Sulh Sözleşmesi ve Arabuluculuk", *Hukukta Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları*, ed. Tahir Muratoğlu, M. Bulut Buluttekin, 1. bs., Seçkin Yayıncılık, 2018, 147-154.
- Kurt, Resul, "İş Yargısında Arabuluculuk", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 135, (2018), 405-444.
- Kuru, Baki, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, 23. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (çev. Muhammed Han Kayani v.dğr.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Milišauskaitė, Jurgita, Jolanta Sondaitė, "Family Dispute Resolution Practitioners Subjective Experience and Attitude on Compulsory Family Mediation in Australia", *Acta Prosperitatis*, Sayı 13, (2022), 91-112.
- Monika J. Curyk, "Advantages of Mediation", <https://www.curyklaw.com/family-mediation/advantages-of-mediation>. Erişim Tarihi: 09.04.2025
- Nawi, Nor Fadzlina, "Family Mediation in Malaysian Muslim Society: Some Lessons for the Civil Family Law in Malaysia", *Conference Booklet-East Asian Law and Society Conference*, 2011.

- Oğuz, Özgür, *Türk İş Hukukunda Dava Şartı Olarak Arabuluculuk*, 1. bs., İstanbul: Legal Yayıncılık, 2019.
- Okur, Fulya, “Suudi Arabistan’da Aile Arabuluculuğu ve Hakemliği Uygulamaları”, *darulfunun ilahiyat*, Cilt 35, 'Aile Arabuluculuğu' Özel Sayısı, (2025), 175-208.
- O’Rourke, Ivory, *Family Mediation In The Superior Court of Los Angeles, ProQuest Dissertations and Theses*, (Psy.D. Tezi), Ann Arbor: Alliant International University, 2021.
- Öge, Ali, (ed.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 5. bs., Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2017.
- Özbek, Mustafa, “Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 19, Sayı 68, (2007), 265-320.
- Özbek, Mustafa, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin ‘Aile Arabuluculuğu’ Konulu Tavsiye Kararı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, (2005), 71-102.
- Özbek, Mustafa, “Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 55, Sayı 1, (2006), 207-292.
- Özmumcu, Seda, *Arabuluculuk Modelleri*, 1. bs., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Özmumcu, Seda, “Online Uyuşmazlık Çözümleri ve Online Arabuluculuk ‘Dijital Adalet Mümkün Mü?’ Sistem Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Prof. Dr. Türkân Rado’nun Anısına Armağan*, ed. Abuzer Kendigelen, On İki Levha Yayıncılık, 2020, 365-420.
- Parkinson, Lisa, *Aile Arabuluculuğu*, (ed. Yonca Fatma Yücel), Ankara: TC. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, 2018.
- Parkinson, Lisa, “Wider Perspectives in Family Mediation: An Ecosystemic Approach”, *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*, Cilt 40, Sayı 1, (2019), 62-73.
- Pekcanitez, Hakan, Oğuz Atalay,, Muhammet Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, 14. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.
- Reddy, Rita, “Marriage and Divorce Regulation and Recognition in Malaysia”, *Family Law Quarterly*, Cilt 29, Sayı 3, (1995), 613-625.
- Rossi, Fernanda S. v.dğr., “Shuttle and Online Mediation: A Review of Available Research and Implications for Separating Couples Reporting Intimate Partner Violence or Abuse.”, *Family Court Review*, Cilt 55, Sayı 3, (2017), 390-403.

- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâiü'l-Beyân fî Tefsîrû'l-Âyâti'l-Ahkâm min el-Kur'ân Ahkâm Tefsiri*, (çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), 1. bs., İstanbul: Şamil Yayınevi, 2024.
- Samat, Murat, *Evlilik Birliğinin Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2010.
- Şahin Altıntaş, Mehtap, "Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Arabuluculuğuna Elverişliliği", *Medeni Hukuk Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (2024), 137-178.
- Şen, Bülent, "Boşanma Süreci ve Aile (Boşanma) Arabuluculuğu", *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi*, Sayı 32, (2019), 73-102.
- Şen, Yusuf, "İslâm Hukukunda Arabuluculuk", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, (2012), 105-135.
- Şıpka, Şükran, "Türkiye'de Aile Arabuluculuğu Çalışmaları", *İzmir Medeni Hukuk Günleri-II Aile Hukuku Sempozyumu Bildiri Özetleri*, 2018, 56-63, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2018/03/A_LE-HUKUKU-sempozyum-17-nisan-2018.pdf.
- Şıpka, Şükran, Nur Özden., Şebnem Akipek Öcal, (ed.), *Aile ve Miras Hukukunda Uzman Arabuluculuk*, Ankara: Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, 2020.
- Şimşek, Erdem, "Aile Hukuku'na İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümü İçin Düzenlenmesi Gereken, Ayrı Bir Arabuluculuk Kanunu İle İlgili Değerlendirme", *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, 2018, 57-76.
- Tanrıver, Süha, "Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 19, Sayı 64, (2006), 151-177.
- Taşpolat Tuğsavul, Melis, *Arabuluculuk Kanun Tasarısı Çerçevesinde Türk Hukukunda Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, 2009.
- Temel, Ahmet, "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", *darulfunun ilahiyat*, Cilt 30, Sayı 2, (2019), 311-336.
- Türkmen, Elif Kübra, *Fas Aile hukukunda Arabuluculuk Ekseninde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Türkmen, Elif Kübra, "Fas Deneyimlerine Dayanarak Geliştirilen Örnek Bir Aile Arabuluculuğu Modeli", *darulfunun ilahiyat*, Cilt 35, 'Aile Arabuluculuğu' Özel Sayısı, (2025), 149-173.

- Uygun, Muteber Gülsefa, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Uyumaz, Alper, Kemal Erdoğan, “Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, (2015), 119-169.
- Uzman, Burak, *Türk Aile Hukukunda Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.
- Wahed, Hanis, “Sulh: Its Application in Malaysia”, *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, Cilt 20, Sayı 6, (2015).
- Yalçın, İsmail, *Malezya’da İslam Hukuku Uygulamaları: Yeni Gelişmeler ve Problemler (1981-2003)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, 4. bs., Konya: Yediveren, 2004.
- Yargı, Mehmet, “Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan’da Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 42, (2014), 141-172.
- Yavuz, A. Fikri, *İslam Fıkhi ve Hukuku*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970.
- Yavuz İpekyüz, Filiz, “Boşanmada Arabuluculuk”, *Hukukta Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları*, ed. Tahir Muratoğlu, Burak Buluttekin, 1. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, 155-170.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Zehraveyn, 2012.
- Yeğin, Abdullah v.dğr., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, İstanbul: Türdav, 1997.
- Yeğin, Abdullah, *Yeni Lugat*, 3. bs., Yeni Asya Yayınları, 1975.
- Yeşilirmak, Ali, Elif Kısmet Kekeç,, Alper Bulur, (ed.), *Temel Arabuluculuk Eğitimi Katılımcı Kitabı*, 3. bs., Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, 2021.
- Yıldırım, Ferhat, *Arabuluculuk ve Ombudsmanlık*, 2. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.
- Yıldız, Pervin, “Türk Hukukunda Aile Arabuluculuğuna İlişkin Gelişmeler”, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, ed. Ersin Erdoğan, Ankara, 2018, 33-52.

Yılmaz, İbrahim, “İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması”, *Turkish Studies (Elektronik)*, Cilt 12, Sayı 10, (2017), 329-360.

Zemahşerî, *El-Keşşâf 'An Haka 'iki Gavâmid't-Tenzil Ve 'Uyüni 'l-Ekavil Fi Vucühi 't-Te 'vil Keşşâf Tefsiri*, (ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun v.dğr.), 1. bs., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.

Zevkliler, Aydın, *Medeni Hukuk*, 4. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1995.

Zeytin, Zafer, *Türk Medeni Hukuku*, 6. bs., Seçkin Yayıncılık, 2022.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (çev. Abdurrahim Ural), 2. bs., İstanbul: Risale, 1992.

Zylstra, Alexandria, “Mediation and Domestic Violence: A Practical Screening Method for Mediators and Mediation Program Administrators”, *Journal of Dispute Resolution*, Cilt 2001, Sayı 2, (2001), 253-300.

İNTERNET KAYNAKLARI

Müdevvenetü'l-Üsra, <https://learningpartnership.org/resource/family-law-morocco-moudawana-document-arabic>, Erişim Tarihi: 15.06.2025

Islamic Family Law Act 1984, <https://www.fao.org/faolex/results/details/fr/c/LEX-FAOC134793/> md. 47. Erişim Tarihi: 17.06.2025

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024 - TÜİK - <https://data.tuik.gov.tr> – Erişim Tarihi: 31.05.2025

TC Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024 - <https://adlisicil.adalet.gov.tr/> - Erişim Tarihi:31.05.2025

Kubbealtı Lugatı, <https://www.lugatim.com> – Erişim Tarihi:16.06.2025

T.C. Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/>

<https://www.familymediationcouncil.org.uk/us/who-we-are/>

<https://www.familymediationcouncil.org.uk/us/aims/>

<https://www.familymediationcouncil.org.uk/family-mediation/>